

S A R A W A K

PENYATA RASMI PERSIDANGAN DEWAN UNDANGAN NEGERI

Sarawak State Legislative Assembly Official Reports and Debates

MESYUARAT PERTAMA BAGI PENGGAL KETIGA **First Meeting of the Third Session**

06 – 15 MEI 2024

DEWAN UNDANGAN NEGERI SARAWAK KESEMBILAN BELAS **Nineteenth Sarawak State Legislative Assembly**

KHAMIS

09 MEI 2024

(30 SYAWAL 1445H)

KUCHING

Peringatan untuk Ahli Dewan:

Pembetulan yang dicadangkan oleh Ahli Dewan hendaklah disampaikan secara bertulis kepada Setiausaha Dewan Undangan Negeri Sarawak tidak lewat daripada **14 hari selepas persidangan**.

KANDUNGAN

1.0	PEMASYHURAN DARIPADA TUAN SPEAKER.....	1
2.0	PERTANYAAN-PERTANYAAN BAGI JAWAPAN-JAWAPAN LISAN	
	(134) Kawalan Kelestarian Pembangunan.....	1
	(135) Premis Pusat Kegiatan Masyarakat (PKM) KEMAS dan Pusat Jagaan Warga Emas.....	3
	(136) Devolution of Education Autonomy.....	4
	(137) Projek Cascading Dam, SAWAS dan SARES.....	6
	(138) Incentives to attract Foreign Investment.....	7
	(139) Reinstatement of Autonomous Rights.....	9
	(140) & Kes Rayuan Pertikaian Tanah di Mahkamah Bumiputera.....	10
	(169) Long Semadoh and Ba'Kelalan Clinics.....	12
	(142) Ladang Ternakan di Kawasan Ulu Badengan.....	13
3.0	RANG UNDANG-UNDANG KERAJAAN – BACAAN KALI YANG KEDUA	
	<u>Supplementary Supply (2023) Bill, 2024</u> Timbalan Premier Sarawak; Menteri Kewangan dan Ekonomi Baru Kedua; dan Ahli Dewan Undangan Negeri N.37 Bukit Saban (YB Datuk Amar Douglas Uggah Embas).....	14
4.0	USUL UNTUK MEMBAWA RESOLUSI ANGGARAN PERBELANJAAN PEMBANGUNAN TAMBAHAN KEDUA 2023 KEPADA JAWATANKUASA PERBEKALAN	
	<u>Supplementary Supply (2023) Bill, 2024</u> Timbalan Premier Sarawak; Menteri Kewangan dan Ekonomi Baru Kedua; dan Ahli Dewan Undangan Negeri N.37 Bukit Saban (YB Datuk Amar Douglas Uggah Embas).....	15
5.0	RANG UNDANG-UNDANG KERAJAAN – BACAAN KALI YANG KETIGA	
	<u>Supplementary Supply (2023) Bill, 2024</u> Timbalan Premier Sarawak; Menteri Kewangan dan Ekonomi Baru Kedua; dan Ahli Dewan Undangan Negeri N.37 Bukit Saban (YB Datuk Amar Douglas Uggah Embas).....	17
6.0	USUL UNTUK MELULUS RESOLUSI ANGGARAN PERBELANJAAN PEMBANGUNAN TAMBAHAN KEDUA 2023	
	<u>Supplementary Supply (2023) Bill, 2024</u> Timbalan Premier Sarawak; Menteri Kewangan dan Ekonomi Baru Kedua; dan Ahli Dewan Undangan Negeri N.37 Bukit Saban (YB Datuk Amar Douglas Uggah Embas).....	18
7.0	RANG UNDANG-UNDANG KERAJAAN – BACAAN KALI YANG KEDUA	
	<u>Supplementary Supply (2024) Bill, 2024</u> Timbalan Premier Sarawak; Menteri Kewangan dan Ekonomi Baru Kedua; dan Ahli Dewan Undangan Negeri N.37 Bukit Saban (YB Datuk Amar Douglas Uggah Embas).....	18

8.0 RANG UNDANG-UNDANG KERAJAAN – BACAAN KALI YANG KETIGA

Supplementary Supply (2024) Bill, 2024

Timbalan Premier Sarawak; Menteri Kewangan dan Ekonomi Baru Kedua; dan
Ahli Dewan Undangan Negeri N.37 Bukit Saban

(YB Datuk Amar Douglas Uggah Embas)..... 20

9.0 SAMBUNGAN PERBAHASAN USUL PENGHARGAAN ATAS UCAPAN TUAN YANG TERUTAMA YANG DI-PERTUA NEGERI SARAWAK

(1)	YB Dato Sri Wong Soon Koh – (DUN N.53 Bawang Assan).....	21
(2)	YB Encik Chong Chieng Jen – (DUN N.9 Padungan).....	25
(3)	YB Encik Abdul Yakub bin Haji Arbi – (DUN N.58 Balingian).....	30
(4)	YB Encik Adam Yii Siew Sang – (DUN N.74 Pujut).....	35
(5)	YB Dato Dennis Ngau – (DUN N.77 Telang Usan).....	38
(6)	YB Tuan Haji Mohamad bin Duri – (DUN N.38 Kalaka).....	42
(7)	YB Encik Lidam anak Assan – (DUN N.62 Katibas).....	47
(8)	YB Encik Chieng Jin Ek – (DUN N.51 Bukit Assek).....	49
(9)	YB Dr. Simon Sinang @ Sinang anak Bada – (DUN N.21 Tebedu).....	53
(10)	YB Encik Johnny Pang Leong Ming – (DUN N.68 Tanjong Batu).....	56
(11)	YB Encik Iskandar bin Turkee – (DUN N.67 Jepak).....	59
(12)	YB Encik Nicholas Kudi anak Jantai – (DUN N.64 Baleh).....	64
(13)	YB Encik John anak Ilus – (DUN N.23 Bukit Semuja).....	67
(14)	YB Dato Ir. Lo Khere Chiang – (DUN N.13 Batu Kitang).....	71
(15)	YB Encik Wilson Nyabong anak Ijang – (DUN N.61 Pelagus).....	75
(16)	YB Encik Allan Siden Gramong – (DUN N.50 Machan).....	76
(17)	YB Encik Miro anak Simuh – (DUN N.18 Serembu).....	79

10.0 PENANGGUHAN MESYUARAT..... 84

SARAWAK
DEWAN UNDANGAN NEGERI SARAWAK KESEMBILAN BELAS

Penyata Rasmi

MESYUARAT PERTAMA BAGI PENGGAL KETIGA

Khamis, 9 Mei 2024

Dewan bermesyuarat di Petra Jaya, Kuching pada pukul 9.06 pagi

HADIR

Bil.	Nama	Konstituensi
1.	Yang Berhormat Tan Sri Datuk Amar Haji Mohamad Asfia bin Awang Nasar P.S.M., D.A., P.N.B.S., D.S.A.P., D.I.M.P., P.B.K., P.C.E. (Emas) <i>Speaker Dewan Undangan Negeri Sarawak</i>	
2.	Yang Berhormat Dato Haji Idris bin Haji Buang P.S.B.S., D.I.M.P., A.M.N., P.B.S., A.B.S., P.C.D., P.J.P.N., P.T.E. <i>Timbalan Speaker Dewan Undangan Negeri Sarawak</i>	<i>N.16 Muara Tuang</i>
3.	Yang Amat Berhormat Datuk Patinggi Tan Sri (Dr) Abang Haji Abdul Rahman Zohari bin Tun Datuk Abang Haji Openg D.P., P.M.N., D.A., P.N.B.S., J.B.S., P.C.E. <i>Premier Sarawak</i> <i>Menteri Kewangan dan Ekonomi Baru</i> <i>Menteri Sumber Asli dan Pembangunan Bandar</i> <i>Menteri Tenaga dan Kelestarian Alam Sekitar</i>	<i>N.26 Gedong</i>
4.	Yang Berhormat Datuk Amar Douglas Uggah Embas D.A., P.N.B.S., P.G.B.K., P.C.E. <i>Timbalan Premier Sarawak</i> <i>Menteri Kewangan dan Ekonomi Baru Kedua</i> <i>Menteri Infrastruktur dan Pembangunan Pelabuhan</i>	<i>N.37 Bukit Saban</i>
5.	Yang Berhormat Datuk Amar Haji Awang Tengah bin Ali Hasan D.A., P.N.B.S., P.G.B.K., A.M.N. <i>Timbalan Premier Sarawak</i> <i>Menteri Sumber Asli dan Pembangunan Bandar Kedua</i> <i>Menteri Perdagangan Antarabangsa, Industri dan Pelaburan</i>	<i>N.82 Bukit Sari</i>
6.	Yang Berhormat Datuk Amar Dr Sim Kui Hian D.A., P.N.B.S., P.J.N., P.B.E. <i>Timbalan Premier Sarawak</i> <i>Menteri Kesihatan Awam, Perumahan dan Kerajaan Tempatan</i>	<i>N.14 Batu Kawah</i>
7.	Yang Berhormat Dato Sri Hajah Fatimah Abdullah P.N.B.S., P.G.B.K., P.C.E. <i>Menteri Pembangunan Wanita, Kanak-Kanak dan Kesejahteraan Komuniti</i>	<i>N.56 Dalat</i>
8.	Yang Berhormat Dato Sri Dr Stephen Rundi anak Utom P.N.B.S., P.J.N., A.B.S., P.B.E., P.C.E. <i>Menteri Industri Makanan, Komoditi dan Pembangunan Wilayah</i>	<i>N.69 Kemena</i>

9. Yang Berhormat Dato Sri Haji Abdul Karim Rahman Hamzah
P.N.B.S., P.G.B.K., P.B.S., P.B.E.
Menteri Pelancongan, Industri Kreatif dan Seni Persembahan
Menteri Belia, Sukan dan Pembangunan Usahawan N.15 Asajaya
10. Yang Berhormat Dato Sri Lee Kim Shin
P.N.B.S., P.J.N., K.M.N., P.B.S., P.P.B., B.B.S., P.B.E.
Menteri Pengangkutan N.75 Senadin
11. Yang Berhormat Dato Sri John Sikie anak Tayai
P.N.B.S., P.J.N., P.B.S., P.B.E.
Menteri di Jabatan Premier N.60 Kakus
12. Yang Berhormat Dato Sri Haji Julaihi bin Haji Narawi
P.N.B.S., P.G.B.K., P.B.S., K.M.N., P.P.D., P.B.E.
Menteri Utiliti dan Telekomunikasi N.27 Sebuyau
13. Yang Berhormat Dato Sri Roland Sagah Wee Inn
P.N.B.S., P.G.B.K., J.B.K., P.B.S., P.B.E.
Menteri Pendidikan, Inovasi dan Pembangunan Bakat N.20 Tarat
14. Yang Berhormat Datuk Gerawat Gala
P.G.B.K., P.S.B.S., P.B.K.
Timbalan Menteri di Jabatan Premier (Buruh, Imigresen dan Pemantauan Projek) N.78 Mulu
15. Yang Berhormat Datuk Francis Harden anak Hollis
P.G.B.K., P.B.S., A.B.S., P.B.E.
Timbalan Menteri Pendidikan, Inovasi dan Pembangunan Bakat (Pembangunan Bakat) N.32 Simanggang
16. Yang Berhormat Datuk Dr Jerip anak Susil
P.G.B.K., A.M.N., P.B.E.
Timbalan Menteri Pengangkutan (Penerbangan dan Jalan Raya) N.19 Mambong
17. Yang Berhormat Datuk Liwan Lagang
P.J.N., P.P.N., K.M.N., J.B.S., P.B.E.
Timbalan Menteri Utiliti dan Telekomunikasi (Telekomunikasi) N.65 Belaga
18. Yang Berhormat Datuk Hajah Rosey binti Haji Yunus
P.G.B.K., J.B.K., P.P.B., P.P.S., P.T.E., P.B.E.
Timbalan Menteri Pembangunan Wanita, Kanak-Kanak dan Kesejahteraan Komuniti (Pembangunan Wanita dan Kanak-Kanak) N.71 Bekenu
19. Yang Berhormat Datuk Haji Len Talif Salleh
P.G.B.K., D.J.B.S., P.B.K., P.P.B.
Timbalan Menteri Perancangan Bandar, Pentadbiran Tanah dan Alam Sekitar N.41 Kuala Rajang
20. Yang Berhormat Datuk Dr Haji Abdul Rahman bin Haji Junaidi
P.G.B.K., J.B.S., A.B.S., P.B.E.
Timbalan Menteri Utiliti dan Telekomunikasi (Utiliti) N.4 Pantai Damai

21. Yang Berhormat Datuk Hajah Sharifah Hasidah binti Sayeed Aman Ghazali
P.G.B.K., P.T.E., J.B.S.
Timbalan Menteri di Jabatan Premier (Undang-undang, MA63 dan Hubungan Negeri-Persekutuan) N.7 Samariang
22. Yang Berhormat Datuk Dr Malcolm Mussen anak Lamoh
P.G.B.K., P.B.S., P.T.E.
Timbalan Menteri Perdagangan Antarabangsa, Industri dan Pelaburan N.34 Batang Ai
23. Yang Berhormat Datuk Dr Haji Abdul Rahman bin Haji Ismail
P.G.B.K., A.B.S., P.T.E.
Timbalan Menteri Industri Makanan, Komoditi & Pembangunan Wilayah (Industri Makanan) N.79 Bukit Kota
24. Yang Berhormat Datuk Dr Haji Annuar bin Rapa'ee
P.G.B.K., J.B.S., P.T.E.
Timbalan Menteri Pendidikan, Inovasi dan Pembangunan Bakat (Pengajian Tinggi dan Inovasi) N.55 Nangka
25. Yang Berhormat Datuk Dr Penguang Manggil
P.G.B.K., D.J.B.S., K.M.N., P.P.C., P.P.B., P.P.S., P.T.E.
Timbalan Menteri Kesihatan Awam, Perumahan dan Kerajaan Tempatan (Kerajaan Tempatan) N.76 Marudi
26. Yang Berhormat Datuk Snowdan Lawan
P.G.B.K., A.M.N., P.T.E.
Timbalan Menteri Pelancongan, Industri Kreatif dan Seni Persembahan (Industri Kreatif dan Seni Persembahan) N.30 Balai Ringin
27. Yang Berhormat Datuk Abdullah bin Haji Saidol
P.G.B.K., K.M.N., J.B.K., P.T.E.
Timbalan Menteri di Jabatan Premier (Hal Ehwal Korporat dan Unit Komunikasi Awam Sarawak) N.42 Semop
28. Yang Berhormat Datuk Sebastian Ting Chiew Yew
P.J.N., D.I.M.P., A.B.S.
Timbalan Menteri Pelancongan, Industri Kreatif dan Seni Persembahan (Pelancongan) N.73 Piasau
29. Yang Berhormat Datuk Ir. Aidel bin Lariwoo
P.G.B.K., P.B.S., P.T.E.
Timbalan Menteri Infrastruktur dan Pembangunan Pelabuhan (Pembangunan Infrastruktur) N.24 Sadong Jaya
30. Yang Berhormat Datuk Dr Ripin bin Lamat
P.G.B.K., J.B.K., K.M.N., P.T.E.
Timbalan Menteri Belia, Sukan dan Pembangunan Usahawan (Pembangunan Usahawan) N.72 Lambir
31. Yang Berhormat Datuk Dr Haji Hazland bin Abang Hipni
P.G.B.K., K.M.N., J.B.S., P.T.E.
Timbalan Menteri Tenaga dan Kelestarian Alam Sekitar N.5 Demak Laut

32.	Yang Berhormat Datuk Ricky @ Mohammad Razi bin Sitam
P.G.B.K., K.M.N., J.B.S., P.T.E.
<i>Timbalan Menteri Pembangunan Wanita, Kanak-Kanak dan Kesejahteraan Komuniti (Kesejahteraan Komuniti)</i>	N.35 Saribas
33.	Yang Berhormat Dato Henry Harry anak Jinep
P.S.B.S., A.B.S.
<i>Timbalan Menteri Pengangkutan (Sungai dan Laut)</i>	N.2 Tasik Biru
34.	Yang Berhormat Dato' Murshid DiRaja Dr Juanda bin Jaya
P.G.B.K., DATO' MURSHID DIRAJA, S.S.P.
<i>Timbalan Menteri di Jabatan Premier (Integriti dan Ombudsman)</i>	N.44 Jemoreng
35.	Yang Berhormat Dato Gerald Rentap Jabu
P.S.B.S., A.B.S., P.P.N., J.B.K.
<i>Timbalan Menteri Belia, Sukan dan Pembangunan Usahawan (Pembangunan Belia dan Sukan)</i>	N.36 Layar
36.	Yang Berhormat Datuk Jefferson Jamit anak Unyat
P.G.B.K., B.B.S., P.B.S., K.M.N., J.B.S.
<i>Timbalan Menteri di Jabatan Premier (Undang-undang dan Adat Bumiputera)</i>	N.63 Bukit Goram
37.	Yang Berhormat Datuk Michael Tiang Ming Tee
P.G.B.K., P.B.S.
<i>Timbalan Menteri Kesihatan Awam, Perumahan dan Kerajaan Tempatan (Kesihatan Awam dan Perumahan)</i>	N.54 Pelawan
38.	Yang Berhormat Dato Ibrahim bin Baki
A.B.S., J.B.S., P.S.B.S.	N.8 Satok
39.	Yang Berhormat Dato Sri Tiong King Sing
P.J.N., P.N.B.S., D.P.M.K., D.P.M.K., S.S.S.A., D.S.S.A., J.P.	N.52 Dudong
40.	Yang Berhormat Dato' Sri Huang Tiong Sii
D.I.M.P., S.S.A.P.	N.45 Repok
41.	Yang Berhormat Tan Sri William Mawan anak Ikom
P.S.M., P.N.B.S., P.G.B.K., A.M.N., P.B.S., P.P.D. (Emas)	N.47 Pakan
42.	Yang Berhormat Datuk Mong anak Dagang
P.G.B.K., J.M.N., P.B.S., P.P.D., P.B.K., P.B.E.	N.31 Bukit Begunan
43.	Yang Berhormat Dato Paulus Palu Gumbang
P.S.B.S., A.M.N., P.B.S., J.B.K., P.T.E.	N.80 Batu Danau
44.	Yang Berhormat Dato Dennis Ngau
P.S.B.S., J.B.S., P.B.S., P.T.E., B.B.S.	N.77 Telang Usan
45.	Yang Berhormat Tuan Haji Razaili bin Haji Gapor
P.T.E., P.B.S.	N.29 Beting Maro
46.	Yang Berhormat Datuk Ding Kuong Hiing
P.J.N., A.B.S.	N.46 Meradong
47.	Yang Berhormat Encik Chong Chieng Jen	N.9 Padungan

48.	Yang Berhormat Puan Violet Yong Wui Wui	<i>N.10 Pending</i>
49.	Yang Berhormat Encik See Chee How	<i>N.11 Batu Lintang</i>
50.	Yang Berhormat Dato Ir. Lo Khere Chiang P.S.B.S., B.B.S., J.B.K.	<i>N.13 Batu Kitang</i>
51.	Yang Berhormat Encik Wilson Nyabong anak Ijang A.M.N., K.M.N., J.B.S.	<i>N.61 Pelagus</i>
52.	Yang Berhormat Dato Sri Wong Soon Koh P.N.B.S., P.G.B.K., A.B.S., P.C.E.	<i>N.53 Bawang Assan</i>
53.	Yang Berhormat Encik Miro anak Simuh P.B.S.	<i>N.18 Serembu</i>
54.	Yang Berhormat Encik John anak Ilus P.B.S., A.P.S.	<i>N.23 Bukit Semuja</i>
55.	Yang Berhormat Encik Fazzrudin bin Haji Abdul Rahman J.B.K., P.B.S.	<i>N.6 Tupong</i>
56.	Yang Berhormat Encik Awla bin Dris P.B.S., A.B.S.	<i>N.25 Simunjan</i>
57.	Yang Berhormat Ir. Christopher Gira @ Gira anak Sambang P.B.K.	<i>N.59 Tamin</i>
58.	Yang Berhormat Encik Rolland Duat anak Jubin	<i>N.48 Meluan</i>
59.	Yang Berhormat Encik Abdul Yakub bin Haji Arbi B.B.S., A.B.S., K.M.N., J.B.K.	<i>N.58 Balingian</i>
60.	Yang Berhormat Encik Safiee bin Haji Ahmad J.B.K., P.P.B.	<i>N.43 Daro</i>
61.	Yang Berhormat Encik Kennedy Chukpai Ugon J.B.S., P.P.N., A.B.S.	<i>N.66 Murum</i>
62.	Yang Berhormat Encik Allan Siden Gramong P.B.S., A.B.S.	<i>N.50 Machan</i>
63.	Yang Berhormat Encik Mohd Chee bin Kadir A.B.S., P.B.S., P.J.P.N., J.B.S.	<i>N.40 Kabong</i>
64.	Yang Berhormat Datuk Hamzah bin Haji Brahim A.M.N., P.M.W.	<i>N.17 Stakan</i>
65.	Yang Berhormat Encik Adam Yii Siew Sang A.B.S.	<i>N.74 Pujut</i>
66.	Yang Berhormat Puan Dayang Noorazah bte Awang Sohor P.B.S.	<i>N.28 Lingga</i>
67.	Yang Berhormat Dr Simon Sinang @ Sinang anak Bada A.B.S., P.B.S., K.M.N.	<i>N.21 Tebedu</i>

68.	Yang Berhormat Encik Billy anak Sujang P.B.S., P.P.B.	N.1 Opar
69.	Yang Berhormat Encik Azizul Annuar bin Pehin Sri Haji Adenan P.B.S.	N.3 Tanjong Datu
70.	Yang Berhormat Encik Yap Yau Sin P.B.S., K.M.N.	N.12 Kota Sentosa
71.	Yang Berhormat Tuan Haji Mohamad bin Duri P.B.K., A.B.S.	N.38 Kalaka
72.	Yang Berhormat Encik Johnichal Rayong anak Ngipa J.B.S., P.T.E.	N.33 Engkilili
73.	Yang Berhormat Encik Baru Bian	N.81 Ba'Kelalan
74.	Yang Berhormat Encik Friday anak Belik A.B.K., P.P.S., P.P.B., P.B.K., P.P.C.	N.39 Krian
75.	Yang Berhormat Encik Anyi anak Jana P.B.K.	N.49 Ngemah
76.	Yang Berhormat Encik Chieng Jin Ek P.B.S.	N.51 Bukit Assek
77.	Yang Berhormat Encik Lidam anak Assan P.B.S.	N.62 Katibas
78.	Yang Berhormat Encik Nicholas Kudi anak Jantai P.B.S.	N.64 Baleh
79.	Yang Berhormat Encik Johnny Pang Leong Ming P.B.S.	N.68 Tanjong Batu
80.	Yang Berhormat Encik Iskandar bin Turkee	N.67 Jepak

TIDAK HADIR

(Kebenaran di bawah Peraturan Mesyuarat 81)

Bil.	Nama	Konstituensi
1.	Yang Berhormat Datuk Maclaine Ben @ Martin Ben P.G.B.K., J.B.S., P.T.E. <i>Timbalan Menteri Industri Makanan, Komoditi & Pembangunan Wilayah (Komoditi & Pembangunan Wilayah)</i>	N.22 Kedup
2.	Yang Berhormat Dato Majang anak Renggi P.S.B.S., P.B.K., A.B.S. <i>Timbalan Menteri Infrastruktur dan Pembangunan Pelabuhan (Pembangunan Pelabuhan)</i>	N.70 Samalaju
3.	Yang Berhormat Encik Royston bin Valentine J.B.K., A.B.S.	N.57 Tellian

TURUT HADIR

1. Encik Nur Azhar bin Bujang
Setiausaha Dewan Undangan Negeri Sarawak

2. Encik Abang Mohammad Adib bin Abang Sallehadin
Pemangku Timbalan Setiausaha Dewan Undangan Negeri Sarawak
3. Inspektor Ahmad Khairul Aiman bin Hassan
Bentara Mesyuarat
4. Inspektor Nelson anak Ensit
Bentara Mesyuarat
5. Encik Abang Nasiruddin bin Abang Mohd Khalid
Bentara Mesyuarat
6. Encik Lydwilkyn Andar anak Umbau
Bentara Mesyuarat
7. Encik Hadyan bin Abd Rahman
Bentara Mesyuarat
8. Encik Mohd Saiful bin Ahmad Zaidi
Bentara Mesyuarat
9. Encik Dylan Tan Hock Ming
Bentara Mesyuarat
10. Encik Nizle anak Junep
Bentara Mesyuarat

PETUGAS PERSIDANGAN

PEGAWAI UNDANG-UNDANG DAN PEMBACA PRUF

1.	Encik Simson Sim Zhao Yao	<i>Jabatan Peguam Besar Negeri Sarawak</i>
2.	Cik Vanessa anak Jawa	<i>Jabatan Peguam Besar Negeri Sarawak</i>

PEMBACA PRUF

1.	Puan Dorensia Dyonie Dominic	<i>Dewan Bahasa dan Pustaka Negeri Sarawak</i>
2.	Encik Chiew Serit	<i>Dewan Bahasa dan Pustaka Negeri Sarawak</i>

JURUTRENGKAS

1.	Puan Sharlina binti Mushar	<i>Pejabat Setiausaha Kewangan Negeri</i>
2.	Puan Malin anak Arit	<i>Pejabat Setiausaha Kewangan Negeri</i>
3.	Puan Bernadette Willon	<i>Jabatan Kastam Diraja Malaysia</i>
4.	Puan Katerin Jemali @ Maria Jamali	<i>Dewan Bandaraya Kuching Utara</i>
5.	Puan Doris anak Francis Harris	<i>Universiti Malaysia Sarawak (UNIMAS)</i>
6.	Puan Meri Sabas	<i>Universiti Malaysia Sarawak (UNIMAS)</i>
7.	Puan Noorina binti Hamdan	<i>Universiti Malaysia Sarawak (UNIMAS)</i>
8.	Puan Ratna Airwati binti Haji Md. Junaidi	<i>Perbadanan Pembangunan Perumahan</i>
9.	Puan Sabtuyah binti Adeng	<i>Perbadanan Pembangunan Perumahan</i>
10.	Puan Nori Othman	<i>Perbadanan Pembangunan Perumahan</i>
11.	Puan Mariana binti Brahim	<i>Perbadanan Pembangunan Perumahan</i>
12.	Puan Zuriawati binti Mohd Laili	<i>Pustaka Negeri Sarawak</i>
13.	Encik Azhwan bin Bujang	<i>Regional Corridor Development Authority</i>
14.	Encik Mohd Alfadjer bin Tuah	<i>Pejabat Residen Bahagian Kuching</i>
15.	Puan Pauline anak Bunin	<i>Penjara Puncak Borneo</i>
16.	Puan Dorina Asort	<i>Kementerian Utiliti dan Telekomunikasi Sarawak</i>
17.	Puan Florence Jalong	<i>Kementerian Utiliti dan Telekomunikasi Sarawak</i>
18.	Puan Leidiana binti Azahari	<i>Kementerian Utiliti dan Telekomunikasi Sarawak</i>
19.	Puan Noor Afifah binti Bahaudin	<i>Kementerian Utiliti dan Telekomunikasi Sarawak</i>
20.	Puan Dayang Duraiza binti Haji Awang Jangka	<i>Lembaga Sumber Asli & Alam Sekitar Sarawak</i>

21.	Puan Margaret anak Francis Bohui	<i>Lembaga Penyatuan dan Pemulihan Tanah Sarawak</i>
22.	Puan Anieta Sylvester Pungga	<i>Perbadanan Pembangunan Ekonomi Sarawak</i>
23.	Puan Juliana Lugom	<i>Perbadanan Pembangunan Ekonomi Sarawak</i>
24.	Puan Rosemary Langub	<i>Perbadanan Kemajuan Perusahaan Kayu Sarawak</i>
25.	Puan Derna anak Johin	<i>Unit Pemantauan Pelaksanaan Sarawak, Jabatan Premier Sarawak</i>
26.	Puan Azah Mohamad Jally	<i>Kementerian Infrastruktur dan Pembangunan Pelabuhan Sarawak</i>
27.	Puan Rosline anak Dominic Maon	<i>Kementerian Pendidikan, Inovasi dan Pembangunan Bakat Sarawak</i>
28.	Puan Nur Izzatul Fatimah Abdullah	<i>Kementerian Belia, Sukan dan Pembangunan Usahawan Sarawak</i>
29.	Puan Nurhaida binti Amin	<i>Jabatan Penyiaran Kawasan Sarawak, Jabatan Penyiaran Negeri Sarawak</i>
30.	Puan Valarie Jane anak Aitman	<i>Pejabat Pembangunan Persekutuan Negeri Sarawak, Unit Penyelarasan Pelaksanaan, Jabatan Perdana Menteri</i>

JURURAKAM PERSIDANGAN

1.	Puan Nordiana binti Rabae	<i>Jabatan Penyiaran Sarawak</i>
2.	Encik Hussein bin Shuini	<i>Jabatan Penyiaran Sarawak</i>
3.	Encik Wan Mohamad Zaki bin Wan Alias	<i>Jabatan Penyiaran Sarawak</i>
4.	Encik Fareez Azizi bin Zakeria	<i>Jabatan Penyiaran Sarawak</i>

JURUCETAK

1.	Encik Mohamad Nor Majidi bin Marekan	<i>Percetakan Nasional Malaysia Berhad</i>
----	--------------------------------------	--

JURUTEKNIK IT

1.	Encik Abang Hasmadi bin Abang Wahab	<i>SAINS</i>
2.	Encik Alan Chai	<i>SAINS</i>
3.	Encik Azmuddin Yazid	<i>SAINS</i>
4.	Encik Mohamad Fadzly bin Arfan	<i>SAINS</i>
5.	Encik Izzat Luqman bin Hasli	<i>SAINS</i>
6.	Encik Siddeq Harris Chiew	<i>SAINS</i>

MESSENGER

1.	Encik Mohamad Zahari bin Hamden	<i>Jabatan Agama Islam Sarawak</i>
2.	Encik Helmy bin Abdul Rahman	<i>Jabatan Pertanian Sarawak</i>
3.	Encik Shah Riwandya Sia bin Ridzuan	<i>Jabatan Pertanian Sarawak</i>
4.	Encik Mohammad Zaidi bin Rambli	<i>Jabatan Pertanian Sarawak</i>
5.	Encik Edry Saiful bin Abdul Hamid	<i>Jabatan Pertanian Sarawak</i>
6.	Encik Lawrence Encharang	<i>Jabatan Pertanian Sarawak</i>
7.	Encik Mohamed Nazeerudin bin Gulam Mohamed	<i>Kementerian Industri Makanan, Komoditi dan Pembangunan Wilayah Sarawak</i>
8.	Encik Fadillah bin Lokman	<i>Jabatan Tanah dan Survei Bahagian Kuching</i>

SEKRETARIAT PERSIDANGAN DEWAN UNDANGAN NEGERI SARAWAK

1. Cik Noria binti Suut
2. Puan Nur Azira binti Abdul Kadir
3. Encik Nurkhairudin bin Osen
4. Puan Rabiah binti Abdul Kadir
5. Puan Aisha Parveen binti Badron

6. Cik Genang anak Timbung
7. Puan Siti Norhiza binti Mohammad Yusri
8. Puan Hanisah Abdullah
9. Cik Siti Halimah binti Mohamad Nawawi
10. Cik Nurhaffizah Abdullah
11. Puan Natasha Nadia binti Mohd. Saidi
12. Puan Angela Lisa anak Mathew Linol
13. Encik Felix Aaron anak Michael
14. Cik Calista Abbie anak Sapa @ Patrick Sapa
15. Cik Sharina binti Sopian
16. Puan Norziana binti Haji Ahmad
17. Encik Mohd Hasfia bin Abdullah
18. Puan Nur Eliana Abdullah
19. Puan Nazmah binti Darham
20. Puan Tracy Lyana anak Bana
21. Encik Mohd Zulkhairi bin Mohammad Hejemi
22. Puan Dayang Nazira binti Abang Martaza
23. Puan Jasmine Sinja anak Robinson
24. Puan Dayang Noorazilla binti Jasni
25. Cik Parcelia Renyelia anak Pamg
26. Cik Nur Zafirah binti Affendy Michael
27. Puan Deidre anak Wilson
28. Encik Muhammad Elliyas bin Matali
29. Cik Siti Nur Marsitah binti Roslan
30. Puan Nur Amira Lystiani binti Poniman
31. Encik Alwie bin Haji Ali
32. Cik Hawa binti Morsad
33. Encik Razali bin Awi
34. Puan Nora binti Atem
35. Encik Zahari bin Bolhi
36. Encik Lukas Jammany anak Kated
37. Encik Hazrin Syah bin Hamzah
38. Encik Salman bin Jaya
39. Encik Romzi bin Bujang
40. Encik Musa bin Julai
41. Puan Suraya binti Hamden
42. Puan Noraisah binti Ahmad
43. Cik Siti Zalilah binti Samsawi

PELAJAR PRAKTIKAL

1. Encik Mohammad Aizzat Rahman bin Ismail
2. Cik Nurathirah binti Talang
3. Encik Mohammad Naufal bin Sharzalee
4. Encik Alikhan bin Adil Rahman
5. Encik Muhamad Arish Syameer Ruka bin Mohd Hafiz Beckwell

(Mesyuarat dimulakan pada pukul 9.06 pagi)

[Tuan Speaker mempengerusikan Mesyuarat]

DOA

PEMASYHURAN DARIPADA TUAN SPEAKER

Tuan Speaker: Bismillahirrahmannirahim. Assalamualaikum Warahmatullahi Wabarakatuh. Selamat pagi dan Salam sejahtera. Ahli-ahli Yang Berhormat, I have granted leave of absence under Standing Order 81 to Yang Berhormat Datuk Maclaine Ben @ Martin Ben, Deputy Minister for Food, Commodity and Regional Development (Commodity and Regional Development); and Honourable Member for N.22 Kedup for today and tomorrow's sitting.

PERTANYAAN-PERTANYAAN BAGI JAWAPAN-JAWAPAN LISAN

Tuan Speaker: Yang Berhormat Datuk Hamzah bin Haji Ibrahim, Stakan.

YB Datuk Hamzah bin Haji Ibrahim: Assalamualaikum Warahmatullahi Taala. Selamat pagi dan Salam Sarawak Maju Makmur. Terima kasih, Tuan Speaker. Soalan saya no. 134.

Kawalan Kelestarian Pembangunan

(134) YB Datuk Hamzah bin Haji Ibrahim bertanya kepada Menteri Sumber Asli dan Pembangunan Bandar: Apakah rancangan Kerajaan Negeri dalam mengawal kelestarian pembangunan bagi kawasan komersial dan perumahan secara terancang di kawasan Stakan? Sering muncul masalah susulan seperti banjir kilat dan kesesakan trafik melampau akibat pembangunan tidak dilakukan secara rapi.

Timbalan Menteri Perancangan Bandar, Pentadbiran Tanah dan Alam Sekitar (YB Datuk Haji Len Talif Salleh): Terima kasih, Tuan Speaker dan terima kasih, Yang Berhormat bagi Stakan. Assalamualaikum Warahmatullahi Wabarakatuh, Tuan Speaker.

Untuk menjawab soalan daripada Ahli Yang Berhormat bagi Stakan, secara umumnya bagi mewujudkan kelestarian sesebuah kawasan pembangunan yang terancang dan komprehensif, pelan pembangunan disediakan sebagai rujukan dan panduan dalam mempertimbangkan sesuatu cadangan pembangunan. Pelan pembangunan ini merangkumi pembangunan bagi sektor perumahan, komersial, kemudahan masyarakat, alam sekitar, infrastruktur, utiliti, pengangkutan, jaringan jalan raya dan sebagainya supaya ia dapat membantu dalam menyelesaikan isu-isu berkaitan pembangunan tanah dan sekali gus memastikan pembangunan mampan dapat dicapai.

Untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Stakan, kawasan Stakan adalah termasuk dalam dua pelan pembangunan seperti berikut:

- (a) *Conceptual Plan for Greater Kuching-Samarahan 2016*; dan
- (b) *Greater Kuching Regional Development Plan Study 2050*.

Bagi mengatasi masalah banjir kilat dan kesesakan trafik seperti yang dibangkitkan oleh Ahli Yang Berhormat bagi Stakan, permohonan sesuatu pembangunan hendaklah terlebih dahulu dirujuk kepada jabatan teknikal seperti Jabatan Pengairan dan Saliran Sarawak (DID), Jabatan Bomba dan Penyelamat, NREB, JKR, Sarawak Rivers Board (SRB), Lembaga Air dan pihak berkuasa tempatan bagi mendapat ulasan-ulasan teknikal. Sebagai contoh, pihak DID akan dirujuk bagi mendapatkan komen dan ulasan teknikal mengenai pengurusan sistem perparitan dan saliran di kawasan pembangunan tersebut selaras dengan Garis Panduan *Sarawak Urban Stormwater Management (SUSToM)* sebagai langkah mengatasi masalah banjir kilat daripada berlaku. Manakala, Kajian Impak Trafik atau *Traffic Impact Assessment (TIA)* diperlukan sekiranya permohonan melibatkan

pembangunan berimpak tinggi seperti perumahan berdensiti tinggi, pembangunan bandar baharu dan pembangunan bercampur berskala besar. Penyelesaian kajian TIA ini perlu bagi menilai dan menentukan kesan terhadap lalu lintas setempat yang diakibatkan oleh sesuatu pembangunan tersebut.

Kajian TIA juga membantu kerajaan dalam membuat keputusan dan mengenal pasti keperluan untuk langkah-langkah menangani masalah kesesakan lalu lintas serta meningkatkan tahap keselamatan pengguna jalan raya, dan setiap permohonan yang telah diluluskan oleh Majlis Perancangan Negeri juga disyaratkan untuk mematuhi peruntukan undang-undang berkaitan seperti *Building Ordinance*, *Housing Developers (Control and Licensing) Ordinance*, *Natural Resources and Environment Ordinance*, *Sewerage Systems and Services Ordinance* dan *Water Ordinance*. Terima kasih.

YB Datuk Hamzah bin Haji Brahim: (*Soalan Tambahan*) Terima kasih, Datuk Timbalan Menteri atas jawapan itu tadi, cuma Yang Berhormat Datuk Timbalan Menteri saya mengharapkan supaya kawasan Stakan dijadikan satu fokus utama di bawah kementerian Yang Berhormat Datuk sebab cabaran utama saya adalah permasalahan seperti yang dinyatakan dalam soalan. Harapan saya supaya, kalau masalah ini dapat diselesaikan, Insya-ALLAH seluruh Sarawak masalah ini akan dapat diselesaikan. Jadi, Tuan Speaker, saya ada dua soalan tambahan.

- (a) Apakah perancangan strategik kerajaan untuk mengatasi masalah kesesakan lalu lintas di antara Bandaraya Kuching dan Samarahan? dan
- (b) Apakah skala pembangunan yang memerlukan *Sarawak Urban Stormwater Management (SUSToM)* bagi mengatasi masalah banjir?

Terima kasih.

Timbalan Menteri Perancangan Bandar Pentadbiran Tanah dan Alam Sekitar (YB Datuk Haji Len Talif Salleh): Terima kasih, Tuan Speaker. Untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Stakan, bagi mengatasi masalah kesesakan lalu lintas di antara Bandar Kuching dan Samarahan. Dalam jangka masa panjang, kerajaan sedang melaksanakan beberapa projek pembangunan infrastruktur, antaranya:

- (a) Membangunkan *Kuching Urban Transportation System (KUTS)* yang melibatkan laluan bagi *Autonomous Rail Transit (ART) Line 1, Samarahan Line*, dari Rembus Kota Samarahan hingga Hikmah Exchange Kuching. Bagi mengurangkan kebergantungan terhadap penggunaan kenderaan persendirian dan seterusnya menggalakkan penggunaan pengangkutan awam di Bandaraya Kuching dan Samarahan.

Selain daripada jalan raya yang sedia ada, beberapa jalan alternatif menghubungkan Kuching dan Samarahan sedang dilaksanakan seperti berikut:

- (a) Jalan penghubung dari Kampung Tanjung Baku sedia ada ke Estet Perindustrian Samarahan *Extension* yang dijangka siap pada 8 Februari 2026. Projek ini termasuklah pembinaan jambatan merentasi Sungai Sarawak ke kawasan Sejingkat yang dijangka siap pada suku ketiga tahun 2025. Kedua-dua projek tersebut bernilai RM472.7 juta.
- (b) Jalan penghubung dari kawasan Stutong ke Jalan Dato Mohd Musa Samarahan adalah sebahagian daripada Projek Pembinaan Jalan Akses Ke Kawasan Selatan Lapangan Terbang Antarabangsa Kuching, Sarawak yang melibatkan pembinaan tiga jambatan konkrit dan keseluruhan projek bernilai RM266 juta yang dijangka siap pada suku kedua tahun 2025.

Untuk menjawab soalan kedua mengenai luas kawasan yang memerlukan SUSToM, berdasarkan Garis Panduan *Standard Urban Stormwater Management (SUSToM)* Edisi Ke-3 yang

telah diluluskan oleh Majlis Perancang Negeri pada 27 September 2022, semua permohonan yang melebihi setengah ekar dikehendaki untuk mengemukakan SUSToM. Sekian, terima kasih.

Tuan Speaker: Yang Berhormat Encik Kennedy Chukpai Ugon, Murum.

YB Encik Kennedy Chukpai Ugon: Terima kasih, Tuan Speaker. Soalan saya no. 135.

Premis Pusat Kegiatan Masyarakat (PKM) KEMAS dan Pusat Jagaan Warga Emas

(135) YB Encik Kennedy Chukpai Ugon bertanya kepada Menteri Pembangunan Wanita, Kanak-kanak dan Kesejahteraan Komuniti Sarawak: Adakah kerajaan bercadang untuk membina baru premis Pusat Kegiatan Masyarakat (PKM) KEMAS dan Pusat Jagaan Warga Emas di Daerah Belaga khasnya di BRS Sg. Asap?

Timbalan Menteri Pembangunan Wanita, Kanak-kanak dan Kesejahteraan Komuniti (Kesejahteraan Komuniti) (YB Datuk Ricky @ Mohammad Razi bin Sitam): Terima kasih, Tuan Speaker. Terima kasih, Yang Berhormat bagi Murum.

Tuan Speaker, untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Murum, bagi pembinaan baru premis Pusat Kegiatan Masyarakat (PKM) KEMAS adalah tertakluk kepada:

- (a) Penyediaan tapak tanah;
- (b) Pemilikan tapak sekurang-kurangnya berstatus *Temporary Occupation License* (TOL); dan
- (c) Kelulusan pelaksanaan projek.

Pihak KEMAS telah mengenal pasti tapak yang bersesuaian namun masih perlu mendapatkan kelulusan daripada pihak yang berkaitan. Oleh yang demikian, pembinaan pusat ini di lokasi Belaga *Resettlement Scheme* (BRS) Sg. Asap masih lagi dalam perancangan untuk pembinaan.

Untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Murum, pusat jagaan boleh dikendali sama ada oleh Pertubuhan Bukan Kerajaan (NGO) atau swasta. Setakat ini, kerajaan masih belum menerima sebarang permohonan untuk mewujudkan pusat jagaan di kawasan berkenaan. Walau bagaimanapun, untuk pengetahuan Yang Berhormat, di bawah Jabatan Kebajikan Masyarakat Sarawak (JKMS), kerajaan telah menyediakan Pusat Aktiviti Warga Emas (PAWE) sebagai salah satu program sokongan sosial di peringkat komuniti yang bercorak pendampingan sosial dan pembangunan kepada warga emas yang bertujuan untuk membantu warga emas berinteraksi dengan rakan sebaya, ahli keluarga serta masyarakat setempat. Objektif penubuhan adalah bagi meningkatkan kualiti hidup warga emas selari dengan konsep warga emas aktif dan produktif.

Sehubungan dengan itu, Pusat Aktiviti Warga Emas (PAWE) ditubuhkan oleh Pertubuhan Sukarela Kebajikan (PSK) yang telah berdaftar dengan Jabatan Pendaftaran Pertubuhan Malaysia (ROS). Oleh itu, saya menyarankan supaya ditubuhkan Protem bagi PSK terlebih dahulu sebagai usaha untuk menubuhkan PAWE di kawasan Belaga. Terima kasih.

YB Encik Kennedy Chukpai Ugon: (*Soalan Tambahan*) Terima kasih, Yang Berhormat Timbalan Menteri atas jawapan. Saya ada dua soalan tambahan:

- (a) Apakah kriteria penubuhan Pusat Jagaan Warga Emas (PAWE) dan proses penubuhan serta pendaftaran PAWE secara lebih terperinci? Dan
- (b) Apakah bentuk bantuan yang diberikan bagi pengoperasian sesebuah PAWE?

Terima kasih.

Timbalan Menteri Pembangunan Wanita, Kanak-kanak dan Kesejahteraan Komuniti (Kesejahteraan Komuniti) (YB Datuk Ricky @ Mohammad Razi bin Sitam): Terima kasih, Tuan Speaker. Terima kasih, Yang Berhormat bagi Murum.

Tuan Speaker, untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Murum, kriteria untuk penubuhan PAWE adalah perlu mengambil perkara-perkara berikut:

- (a) Bilangan warga emas;
- (b) Lokasi PAWE;
- (c) Pemilihan premis, premis yang dipilih mesra warga emas dan sesuai dengan program dan aktiviti yang hendak dijalankan seperti bangunan kerajaan, premis swasta, kuarters, balai-raye dan sebagainya;
- (d) Komuniti penggerak iaitu Pertubuhan Bukan Kerajaan (NGO) dalam komuniti setempat yang mempunyai minat dan komitmen serta boleh menyumbang kepada pelaksanaan PAWE; dan
- (e) Gambar premis yang dicadangkan.

Setelah itu, kertas cadangan penubuhan PAWE perlu dikemukakan untuk pertimbangan Ketua Pengarah Jabatan Kebajikan Masyarakat Malaysia (JKMM) melalui Pengarah JKM Sarawak. PAWE berkenaan juga perlu mendaftar sebagai pusat jagaan menurut Akta Pusat Jagaan 1993, Akta 506.

Untuk soalan tambahan kedua. Untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Belaga, kerajaan menyediakan bantuan kewangan pengoperasian bulanan untuk PAWE berjumlah RM50,000 setahun. Bantuan ini dibayar secara tahunan setelah perjanjian bantuan kewangan persekutuan bagi PPDK dimeterai oleh kedua-dua pihak. Terima kasih.

Tuan Speaker: Yang Berhormat Datuk Ding Kuong Hing, Meradong.

YB Datuk Ding Kuong Hing: Thank you, Tuan Speaker. My question is no. 136.

Devolution of Education Autonomy

(136) YB Datuk Ding Kuong Hing to ask the Minister for Education, Innovation and Talent Development: What is the latest status on the devolution of education autonomy to Sarawak Government?

Timbalan Menteri Pendidikan, Inovasi dan Pembangunan Bakat (Pengajian Tinggi dan Inovasi) (YB Datuk Dr Haji Annuar bin Rapa'ee): Terima kasih, Tuan Speaker dan juga terima kasih kepada Yang Berhormat bagi Meradong.

Tuan Speaker, saya nak berkongsi pada pagi ini kehadiran Ahli Jawatankuasa PBB bagi N.54 yang berada di galeri kita di belakang ini. Saya ucapkan selamat datang kepada mereka dan juga kepada ketua masyarakat dan ketua kaum dari Sibul.

Tuan Speaker, answering the question from ADUN bagi Meradong with regards to the devolution of power on education. The State Government has presented very comprehensive 15 Points to the Federal Government as part of our MA63 negotiation, aiming for the devolution of power in education, within the framework of the ambit of Paragraph 17, Inter-Governmental Committee Report, 1963.

I would like to share in this august House on notable progresses that we have achieved in this negotiation:

- (a) Now, the State Director of Education, Sarawak has been given an authority:
 - (i) To approve any State Government funded project in Sarawak; and

(ii) As well as other parties.

In other words, the approval does not have to go through Putrajaya anymore. This will definitely improve the process and also facilitate the implementation of the projects funded by the State Government. I am sure the Ahli Yang Berhormat will be happy to hear this because a lot of the RTP and MRP projects are being slowed down because of the bureaucracy.

(b) The State Director is also allowed to approve any educational activity or program funded by the State Government. Having said that, Tuan Speaker, we are also allowed to extend the use of:

- (i) English as a medium of instruction not only in primary schools; but also in
- (ii) Secondary schools particularly the subjects of Additional Mathematics, Biology, Physics and Chemistry.

(c) Other than that, the State Government is now allowed to participate in the project planning of the schools. We are also allowed to do:

- (i) Some assessments on our Dual Language Programme (DLP); and
- (ii) We are also allowed to be given more funding for the teachers' development program;
- (iii) but more importantly now The State Government is allowed to share or to access the data within the Ministry of Education. This is very crucial for us to launch or to implement some projects which are cooperation data driven. So that the implementation will be more successful.

I would like to take this opportunity, Tuan Speaker, to thank the Ministry of Education for their friendly and cordial as well as accommodating in our negotiation for more devolution of power to the State Government. Thank you very much.

YB Datuk Ding Kuong Hing: (*Supplementary Question*) Tuan Speaker, thank you, Deputy Minister for your comprehensive answer to the question. I just like to add on two supplementary questions.

- (a) What is the next step for the Ministry of Education, Innovation and Talent Development (MEITD), the Ministry in pursuing negotiation for devolution of power in education? and
- (b) What are the areas of concern for the Ministry under the MA63 negotiation?

Thank you.

Timbalan Menteri Pendidikan, Inovasi dan Pembangunan Bakat (Pengajian Tinggi dan Inovasi) (YB Datuk Dr Haji Annuar bin Rapa'ee): Terima kasih, Yang Berhormat.

Currently, both our Ministry and the Ministry of Education at the Federal level are trying to document what has been agreed upon especially the 15 Points that I have mentioned. To facilitate it we would like to translate it into a circular so that the implementation will be very smooth.

Having said that, we are also studying in depth whether these agreed upon points can be incorporated into a regulation or any form of amendment to the statute or any relevant statute so that there would be an adherence to what has been agreed.

There will be a continuity in what has been agreed because as we know that every time there is a change in the Minister or every time there is a change in the Government there is also a change in the policy. But, with regards to the MA63, we do not want that to happen anymore. Therefore, we are studying in depth whether we can incorporate this in the form of regulation or in the form of amendments. Having said that, there are some matters that are beyond the purview of the Ministry of Education. Therefore, we will escalate this matter to a higher authority for the consideration.

For the areas of concern, as we know that the most important issues that we faced in Sarawak is the shortage of teachers. However, Tuan Speaker, I would like to report here that we have gained a lot of momentum with regards to the filling of teachers posts in Sarawak. Here, I would like to mention that for primary school we have ever to fill 94.5% of the posts and for the secondary school, 98.9%. Insya-Allah, it will soon be 100%. Thank you very much, Tuan Speaker.

Tuan Speaker: Yang Berhormat Encik Azizul Annuar bin Pehin Sri Haji Adenan, Tanjong Datu.

YB Encik Azizul Annuar bin Pehin Sri Haji Adenan: Terima kasih, Tuan Speaker. Soalan saya no. 137.

Projek Cascading Dam, SAWAS dan SARES

(137) YB Encik Azizul Annuar bin Pehin Sri Haji Adenan bertanya kepada Menteri Utiliti dan Telekomunikasi:

- (a) Setakat ini, berapakah permohonan projek *cascading dam* yang telah diterima? dan
- (b) Adakah projek Bekalan Air Alternatif Sarawak (SAWAS) dan Skim Pembekalan Elektrik Alternatif Luar Bandar Sarawak (SARES) akan masih diteruskan?

Timbalan Menteri Utiliti dan Telekomunikasi (Utiliti) (YB Datuk Dr Haji Abdul Rahman bin Haji Junaidi): Terima kasih, Tuan Speaker. Terima kasih kepada rakan Yang Berhormat bagi Tanjong Datu. Saya juga ingin mengambil kesempatan sebelum menjawab soalan ini, untuk mengucapkan selamat datang kepada ketua-ketua masyarakat serta ahli-ahli jawatankuasa PBB N.4 Pantai Damai yang datang beramai-ramai untuk mengikuti persidangan kita pada pagi ini. Mereka berada di Aras 9. Terima kasih kepada semua.

Tuan Speaker, Yang Berhormat bagi Tanjong Datu, untuk makluman Yang Berhormat bagi Tanjong Datu, Kerajaan Sarawak melalui Kementerian Utiliti dan Telekomunikasi bersama-sama Sarawak Energy Berhad sedang mengkaji dan telah mengenal pasti 11 lembangan sungai atau *river basin* yang berpotensi untuk pembangunan *cascading dam* atau terminologi baharu yang kita gunakan pada hari ini ialah *cascading power sources*. 11 lembangan sungai ini adalah seperti berikut:

- (a) Sungai Tutoh, Baram, Miri;
- (b) Sungai Gaat, Kapit;
- (c) Sungai Belaga, Kapit;
- (d) Sungai Danum, Kapit;
- (e) Sungai Balui, Kapit;
- (f) Sungai Trusan, Limbang;
- (g) Sungai Lawas, Limbang;
- (h) Sungai Limbang;
- (i) Sungai Tinjar, Baram, Miri;
- (j) Sungai Baram, Miri; dan
- (k) Sungai Tekalit, Katibas, Kapit.

Untuk makluman rakan Yang Berhormat bagi Tanjong Datu, sebagai permulaan, Sungai Gaat di Bahagian Kapit telah dipilih sebagai projek rintis untuk mengkaji kemampunan pelaksanaan *cascading power sources* ini. Projek ini hanya akan dilaksanakan sekiranya mendapat persetujuan daripada penduduk setempat. Kementerian Utiliti dan Telekomunikasi juga telah menerima beberapa cadangan daripada Ahli-ahli Yang Berhormat secara lisan untuk dilaksanakan projek *cascading power sources* di lembangan sungai di kawasan masing-masing.

Saya mengambil kesempatan di Dewan yang mulia ini untuk menyarankan kepada rakan-rakan Ahli Yang Berhormat yang berkaitan supaya mengemukakan permohonan secara bertulis kepada Kementerian Utiliti dan Telekomunikasi untuk pertimbangan selanjutnya.

Untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Tanjong Datu, program Bekalan Air Alternatif Sarawak atau SAWAS dan Skim Pembekalan Elektrik Alternatif Luar Bandar Sarawak atau SARES masih kita teruskan pelaksanaannya dan dilaksanakan secara berperingkat tertakluk kepada ketersediaan peruntukan oleh pihak kerajaan. Terima kasih.

YB Encik Azizul Annuar bin Pehin Sri Haji Adenan: (*Soalan Tambahan*) Terima kasih, Yang Berhormat bagi Pantai Damai *for a very comprehensive answer*. Berikut adalah, saya ada dua soalan tambahan:

- (a) Adakah kampung-kampung yang telah dibekalkan dengan Skim Pembekalan Elektrik Alternatif Luar Bandar Sarawak (SARES) ini akan disambungkan kepada grid utama? Dan
- (b) Berapakah bilangan projek program Bekalan Air Alternatif Sarawak (SAWAS) yang telah dilaksanakan di Tanjong Datu?

Terima kasih.

Timbalan Menteri Utiliti dan Telekomunikasi (Utiliti) (YB Datuk Dr. Haji Abdul Rahman bin Haji Junaidi): Terima kasih, Tuan Speaker. Terima kasih, rakan Yang Berhormat bagi Tanjong Datu. Untuk soalan tambahan yang pertama, seperti yang sedia maklum bahawa projek yang disebut sebagai SARES atau Skim Pembekalan Elektrik Alternatif Luar Bandar Sarawak (*Sarawak Alternative... (Inaudible)...and Electricity Sarawak*) yang telah dilaksanakan sejak tahun 2016 di beberapa tempat yang tidak dapat disambung dengan grid dan telah dilaksanakan bagi menghasilkan bekalan elektrik di penempatan-penempatan tertentu. Setelah dilaksanakan SARES ini, akan dipertimbangkan pada masa akan datang untuk disambung ke grid utama terutamanya penempatan-penempatan, kampung-kampung atau rumah-rumah panjang yang mempunyai jalan akses dan juga terletak berhampiran dengan grid utama. Projek ini akan dilaksanakan secara berperingkat tertakluk kepada ketersediaan peruntukan.

Untuk soalan tambahan yang kedua mengenai bilangan Projek SAWAS yang telah dilaksanakan di kawasan Tanjong Datu, setakat ini, dua buah Projek Bekalan Air Alternatif Sarawak atau SAWAS telah dilaksanakan di kawasan DUN Tanjong Datu. Pertama ialah Projek *Sarawak Alternative Water Supply* atau SAWAS di Kpg. Belungei Besar, Kpg. Temelan Dayak dan Kpg. Kangka, Lundu yang telah siap dan beroperasi sepenuhnya pada bulan Jun tahun 2021. Projek ini memberi manfaat kepada 118 isi rumah.

Manakala projek yang kedua ialah *Proposed Sarawak Alternative Water Supply* (SAWAS) bagi Kpg. Pugu, Kpg. Sekambal Melayu, Kpg. Selarat dan Kpg. Matang Terap, Lundu yang telah dilaksanakan dengan kerjasama pihak Universiti Malaysia Sarawak atau UNIMAS. Projek ini telah beroperasi sepenuhnya pada bulan Mei tahun 2023 dan kini dapat memberi manfaat kepada hampir 194 isi rumah di kampung-kampung tersebut. Terima kasih, Tuan Speaker.

Tuan Speaker: Yang Berhormat Encik Yap Yau Sin, Kota Sentosa.

YB Encik Yap Yau Sin: Thank you, Tuan Speaker. My question is no. 138.

Incentives to Attract Foreign Investment

(138) YB Encik Yap Yau Sin to ask the Minister for International Trade, Industry, and Investment: What are the current incentives of the government to attract foreign investment in downstream industrial production utilizing our abundant renewable energy resources for creation of employment opportunities for locals?

Timbalan Menteri Perdagangan Antarabangsa, Industri dan Pelaburan (YB Datuk Dr Malcolm Mussen anak Lamoh): Thank you, Tuan Speaker. Thank you, Honourable Member for Kota Sentosa.

Tuan Speaker, for the information of the Ahli Yang Berhormat bagi Kota Sentosa, the Federal Government offers tax incentives such as Pioneer Status, Investment Tax Allowance and Reinvestment Allowance. In addition, investors can apply for Import Duty and/or Sales Tax Exemption on selected equipment, machinery, spare parts, and raw material from other countries. Over and above these incentives, the Sarawak Government also offers non-tax incentives such as industrial land with basic infrastructure at affordable premium rate, competitive power, and water tariff within this region. Thank you.

YB Encik Yap Yau Sin: (Supplementary Question) Thank you for the comprehensive answer. However, I have two supplementary questions.

- (a) From the total approved investment in 2023, what are the numbers of employment opportunities created for our youths? and
- (b) What are the available incentives for the adoption of green and circular economy?

Timbalan Menteri Perdagangan Antarabangsa, Industri dan Pelaburan (YB Datuk Dr Malcolm Mussen anak Lamoh): Thank you, Tuan Speaker. Thank you, Honourable Member for Kota Sentosa.

For the information of the Ahli Yang Berhormat bagi Kota Sentosa, in 2023, Sarawak had approved RM22.8 billion worth of investment that potentially creates about 4,500 investment opportunities. This is despite the adverse impact of globalisation and the glaring uncertainties in global economy. We managed to create a preferable eco-system for investors and businesses to thrive forward. For supplementary question number two, the Government offers two specific incentives. Namely:

- (a) The Green Investment Tax Allowance (GITA) on CAPEX for qualifying green technology project on consumption. Be it battery energy storage system, green building, renewable energy system and energy efficiency. GITA also applies to businesses. Be it green hydrogen, integrated waste management, EV charging station and renewable energy; and for
- (b) The Green Income Tax Exemption (GITE) is also made available for qualifying green technology service provider companies listed under MyHIJAU directory. For business purposes, all applications are submitted to MIDA. For own consumption the application is to be submitted to the Malaysian Green Technology and Climate Change Corporation.

Tuan Speaker, in order to authenticate its commitment towards SDG Goal, Renewable Energy Certificate (REC), issued by Sarawak Energy Berhad as established credible means to procure renewable energy in Sarawak. This certification offers a competitive advantage to industry players to supply sustainable products and services. This is in compliance with the international standard which provides added value to their products and services. Thank you.

Tuan Speaker: Yang Berhormat Dato Ir. Lo Khere Chiang, Batu Kitang.

YB Dato Ir. Lo Khere Chiang: Thank you, Tuan Speaker. Izinkan saya kongsi satu pantun pendek, tidak panjang.

*Dari Padungan ke dewan persidangan,
Persidangan bermula pukul Sembilan,
Mana brother YB Padungan,
Soalan saya 139, mohon jawapan Menteri Pelancongan.*

Reinstatement of Autonomous Rights

(139) YB Dato Ir. Lo Khare Chiang to ask the Minister for Tourism, Creative Industry and Performing Arts: Is there an active pursuit for the reinstatement of autonomous rights for the tourism sector in Sarawak?

Timbalan Menteri Pelancongan, Industri Kreatif dan Seni Persembahan (Pelancongan) (YB Datuk Sebastian Ting Chiew Yew): Thank you, Tuan Speaker. Thank you, Honourable Member for Batu Kitang for your *pantun* and for your question. For the information of the Honourable Member for Batu Kitang, the Sarawak Government is very consistent in its efforts to restore and pursue the rights and interests of Sarawak under the Malaysia Agreement 1963. The negotiations and discussions between the Federal Government and Sarawak Government have been actively held ever since 2016.

As for tourism, originally, “*tourism*” was not in any of the legislative lists in the Ninth Schedule of the Federal Constitution and therefore it is a residual matter by virtue of Article 77. However, in 1994, “*tourism*” was inserted into the List I (Federal List) of the Ninth Schedule of the Federal Constitution by Act A885 and came into force on the 24th of June 1994. Prior to this amendment, the Federal Government had passed several laws to govern and regulate tourism industry in Malaysia i.e. Tourism Industry Act 1992 and Malaysia Tourism Promotion Board Act 1992. Subsequently, in 1999, Tourism Vehicle Licensing Act 1999 was also enacted.

In view of the importance of tourism and its significant impact in Sarawak and its socio-economy, the Sarawak Government is of the view that regulating our own laws when it comes to tourism in Sarawak is very important. The Sarawak Government has therefore proposed to amend Item 25A (Tourism) from List I (Federal List) to List III (Concurrent List) of the Ninth Schedule of the Federal Constitution. If the amendment to include item “*tourism*” in List III (Concurrent List) of the Ninth Schedule of the Federal Constitution is approved, the Sarawak Government will then have the authority to make legislation relating to tourism in Sarawak.

The Sarawak Government’s intention was presented to this august House through a Ministerial Motion tabled by the Deputy Minister of the Premier’s Department (Law, MA63 and Federal-State Relation) which seeks to secure a comprehensive amendment to the Federal Constitution and includes the proposed amendment to Item 25A. This proposal was also presented to the Federal Government and until today this matter has been actively pursued.

Under the new administration of the 10th YAB Prime Minister of Malaysia, the Federal Cabinet on the 4th of January 2023 has established the Majlis Tindakan Pelaksanaan Perjanjian Malaysia 1963 (MTPMA63) as a new platform to continue with the negotiation on the demands put forward by both Sarawak and Sabah. Thank you.

YB Dato Ir. Lo Khare Chiang: (*Soalan Tambahan*) Terima kasih, Tuan Speaker. Terima kasih Timbalan Menteri Pelancongan. Saya ada dua soalan tambahan:

- (a) What is the status of the proposal by the Ministry on the amendment of the tourism issue with MOTAC? and
- (b) What would be the advantages for our tourism industry in Sarawak if inserted under the concurrent list?

Thank you very much, Tuan Speaker.

Timbalan Menteri Pelancongan, Industri Kreatif dan Seni Persembahan (Pelancongan) (YB Datuk Sebastian Ting Chiew Yew): Thank you, Tuan Speaker and thank you, Yang Berhormat bagi Batu Kitang for the two supplementary questions. For the information of the Ahli Yang Berhormat bagi Batu Kitang, for tourism issue and matters Ministry of Tourism Arts and Culture

Malaysia (MOTAC) has initiated several discussions with Sarawak and Sabah. Both states have once against presented their stand on this matter and the Sarawak Government through my ministry and State Attorney General Chambers had reiterated the same stand.

However, with the change of stand taken of Sabah Government whereby they proposed for this Item 25A to be taken out from the list and remain as residue matter. A further discussion between the State Attorney General Chambers Sarawak and Sabah Attorney General Chambers on 13th October 2023 had been initiated to finalize this stand. As to date, we are waiting for the Sabah Government to finalize the stand before this matter can be brought out to MOTAC and subsequently to the technical committee of MA63, which will be chaired by the Yang Amat Berhormat Deputy Prime Minister for further action.

The Sarawak Government will remain committed in pursuing and safeguarding the special rights and position of Sarawak as agreed under the MA63 and the constitutional instrument and next thereto as well as to the aspiration of Sarawakians and its people for greater autonomy.

As for question no. 2, Tuan Speaker, for the information of the Honourable Member for Batu Kitang, with collaboration and cooperation between Sarawak and the Federal Government under the proposed Concurrent List Sarawak will facilitate to its own tourism development and will have the feasibility to adapt tourism matters into our own local law in terms of:

- (a) Promoting investment in tourism businesses;
- (b) Developing tourism human resources;
- (c) Improving state management of the tourism sectors by generating a variable environment for tourism businesses;
- (d) Products development on the infrastructure as well as maintenance;
- (e) Facilitate the community-based tourism, locality-based tourism and cross border tourism i.e. medical tourism;
- (f) Issuing the licensing for the tourist guide, “Sarawak Malaysia My Second Home” in short, SMM2H, homestay registration and training tourism institution as well as tourism vehicles; and
- (g) Implementation of the tourism enforcement and lastly collection of tourism tax by the Sarawak Government.

Thank you.

Tuan Speaker: Yang Berhormat bagi Bukit Semuja.

YB Encik John anak Ilus: Terima kasih Tuan Speaker. Selamat pagi, salam sejahtera dan Salam Sarawakku Sayang. Soalan saya no. 140.

Kes Rayuan Pertikaian Tanah di Mahkamah Bumiputera

(140) YB Encik John anak Ilus bertanya kepada Premier Sarawak: Berapa lamakah untuk kes rayuan pertikaian tanah di Mahkamah Bumiputera boleh diselesaikan dan mengapakah terdapat kes rayuan yang lebih dari 10 tahun yang lepas masih belum diputuskan?

(169) YB Dato Dennis Ngau bertanya kepada Premier Sarawak: (a) Apakah taraf/ status terkini kedudukan Mahkamah Bumiputera Sarawak jika dibandingkan dengan mahkamah lain di negeri ini? (b) Berapa lamakah satu-satu kes pertikaian tanah diselesaikan dengan mengambil kira terdapat kes rayuan di Mahkamah Bumiputera Sarawak?

Tuan Speaker: Soalan no. 140.

Timbalan Menteri di Jabatan Premier (Undang-undang dan Adat Bumiputera) (YB Datuk Jefferson Jamit anak Unyat): Terima kasih, Tuan Speaker. Terima kasih, Ahli Yang Berhormat bagi Bukit Semuja. Tuan Speaker, saya memohon untuk menjawab soalan daripada Ahli Yang

Berhormat bagi Bukit Semuja bersama-sama dengan soalan daripada Ahli Yang Berhormat bagi Telang Usan kerana kedua-duanya menyentuh perkara dan isu yang sama.

Untuk makluman bagi Ahli Yang Berhormat bagi Bukit Semuja dan Ahli Yang Berhormat bagi Telang Usan, menurut Seksyen 5(3) ...(*Interruption*)...

Tuan Speaker: Soalan? Soalan dari Telang Usan nombor berapa?

Timbalan Menteri di Jabatan Premier (Undang-undang dan Adat Bumiputera) (YB Datuk Jefferson Jamit anak Unyat): Nombor 169(b). Sesuatu Ordinan Mahkamah Bumiputera Sarawak 1992, sesuatu kes berkaitan pertikaian hak milik tanah adat bumiputera akan mula dibicarakan di Mahkamah Bumiputera Daerah, yang mempunyai bidang kuasa terhadap kes tersebut ataupun *court of first instance*. Kemudiannya, jika penuntut atau defendan mempertikaikan keputusan Mahkamah Bumiputera Daerah itu, rayuan boleh dibuat kepada Mahkamah Bumiputera Residen dalam tempoh satu bulan dari tarikh keputusan itu dibuat. Dan seterusnya, rayuan secara petisyen untuk penyemakan keputusan Mahkamah Bumiputera Residen boleh dibuat kepada Mahkamah Rayuan Bumiputera jika penuntut atau defendan tidak berpuas hati dengan keputusan tersebut.

Jadi, untuk makluman Ahli Yang Berhormat selanjutnya, secara lazimnya dan dengan berpanduan kepada tatacara dalam *Native Courts Rules, 1993*, sesuatu kes akan mengambil masa lebih dari enam bulan untuk diselesaikan dan tempoh ini termasuk jika ada rayuan terhadap kes tersebut.

Jadi, untuk makluman Ahli Yang Berhormat selanjutnya, adalah sukar untuk pihak Mahkamah Bumiputera Sarawak menetapkan tempoh bagi menyelesaikan kes-kes pertikaian tanah hak milik adat bumiputera, dari saat kes itu didaftarkan sehingga keputusan akhir dibuat, jadi terutama sekali jika ada rayuan ke Mahkamah Bumiputera Residen dan Mahkamah Rayuan Bumiputera. Ini adalah kerana setiap kes bergantung kepada fakta dan keadaan masing-masing, dan tingkah laku pihak-pihak terlibat, termasuk peguam yang dilantik mewakili mana-mana pihak yang terlibat. Sekian, terima kasih.

YB Encik John anak Ilus: (Soalan Tambahan) Terima kasih kepada Timbalan Menteri di atas jawapan yang diberi. Okay, saya ada satu sahaja soalan tambahan. Apakah statistik terkini status kes rayuan yang melibatkan pertikaian tanah di Mahkamah Bumiputera Sarawak? Terima kasih.

Timbalan Menteri di Jabatan Premier (Undang-undang dan Adat Bumiputera) (YB Datuk Jefferson Jamit anak Unyat): Terima kasih, Ahli Yang Berhormat bagi Bukit Semuja. Untuk menjawab soalan tambahan Ahli Yang Berhormat bagi Bukit Semuja; setakat 30 April 2024, sebanyak 841 kes rayuan yang melibatkan pertikaian hak milik tanah adat bumiputera telah didaftarkan di Mahkamah Bumiputera Sarawak. Daripada jumlah tersebut, 573 kes atau 68% telah selesai dibicarakan manakala 268 kes atau 32% masih lagi belum selesai dibicarakan.

YB Dato Dennis Ngau: (Soalan Tambahan) Thank you, Tuan Speaker and thank you, Timbalan Menteri. *Thank you for answering my question. If I may ask*, boleh tak Timbalan Menteri memberitahu kita bagaimana struktur Mahkamah Bumiputera Sarawak as of now? Thank you.

Timbalan Menteri di Jabatan Premier (Undang-undang dan Adat Bumiputera) (YB Datuk Jefferson Jamit anak Unyat): Terima kasih, Ahli Yang Berhormat bagi Telang Usan. Untuk menjawab soalan tambahan Ahli Yang Berhormat bagi Telang Usan, struktur Mahkamah Bumiputera Sarawak adalah berdasarkan *Native Courts Ordinance, 1992*, terdapat enam lapisan atau hierarki Mahkamah Bumiputera Sarawak, iaitu:

- (a) *Headman Court (Presiding Officer* ialah Ketua Kaum, iaitu Tuai Rumah, Ketua Kampung dan juga *Maren Uma*);
- (b) *Chief's Court (Penghulu sebagai Presiding Officer)*;

- (c) *Chief's Superior Court* (Ketua Masyarakat, iaitu Pemanca atau Temenggong sebagai *Presiding Officer*);
- (d) *District Native Court* (Pegawai Daerah sebagai ex-officio Magistrate);
- (e) *Resident Native Court* (Residen Bahagian sebagai ex-officio Magistrate); and
- (f) *Native Court of Appeal* (Diketuai oleh seorang Presiden sebagai Hakim) .

Jadi, secara pentadbiran, Mahkamah Bumiputera Sarawak diletakkan di bawah Jabatan Premier Sarawak dan juga berdasarkan Ordinan Mahkamah Bumiputera Sarawak 1992 yang sedang diguna pakai sekarang, dan Mahkamah Bumiputera Sarawak bergantung kepada Residen Bahagian di peringkat Mahkamah Bumiputera Residen dan Pegawai Daerah termasuk Pegawai Tadbir yang ada kuasa Majistret di peringkat Mahkamah Bumiputera Daerah untuk mendengar dan membicarakan kes-kes yang difailkan di mahkamah masing-masing. Jadi, kes-kes yang terlibat adalah berkaitan pertikaian tanah hak adat bumiputera termasuk pertikaian sempadan tanah. Sekian, terima kasih.

Tuan Speaker: Yang Berhormat Encik Baru Bian, Ba'Kelalan.

YB Encik Baru Bian: Thank you, Tuan Speaker. My question is no.141.

Long Semadoh and Ba' Kelalan Clinics

(141) YB Encik Baru Bian to ask the Minister for Public Health, Housing and Local Government: The Long Semadoh and Ba'Kelalan Clinics were built in the early 1970s and need to be repaired or rebuilt. Are there any plans for these clinics to be repaired or rebuilt in the next five years?

Tuan Speaker: Question 141.

Timbalan Menteri Kesihatan Awam, Perumahan dan Kerajaan Tempatan (Kesihatan Awam dan Perumahan) (YB Datuk Michael Tiang Ming Tee): Thank you, Tuan Speaker and thank you Ahli Yang Berhormat bagi Ba'Kelalan for your questions on the Long Semadoh and Ba'Kelalan Clinics which were built in early 1970s.

Tuan Speaker, for the information of the Ahli Yang Berhormat bagi Ba'Kelalan, the Ministry of Health Malaysia has been consistently implementing programmes to upgrade healthcare facilities, including rural clinics, nationwide. A total of RM32,393.47 has been approved in 2023 for the upgrading works of septic tank and sewerage systems for Klinik Kesihatan Ba'Kelalan. For the year 2024, a sum of RM450,000 and RM300,000 were approved respectively for Klinik Kesihatan Ba'Kelalan and Klinik Kesihatan Long Semadoh for the upgrading works under the *Projek Klinik Daif* budget.

Now it is worth to be noted that the actual cost of all these repairs budget in the rural areas is subjected to the logistic and localities. In other words, only one third of the funding allocated will be able to be utilised to upgrade the facilities.

As I have mentioned in previous question and answer sessions, once the newly proposed funding mechanism as announced by YAB Prime Minister earlier on, it will be able, the new mechanism will be able to address the gaps between urban, suburban, and rural healthcare facilities where Klinik Kesihatan Ba'Kelalan and Klinik Kesihatan Long Semadoh will be able to be further upgraded and equipped with better equipment. And for further information of the Ahli Yang Berhormat bagi Ba' Kelalan, Klinik Kesihatan Ba'Kelalan is a Type 7 Clinic it means it treats less than 50 patients per day and there is a plan under Rancangan Malaysia Ke-14 to have a building, to build the new clinic with quarters at Klinik Kesihatan Ba'Kelalan. Thank you.

YB Encik Baru Bian: (*Supplementary Question*) Thank you, Timbalan Menteri for your reply to my question. I have two supplementary questions:

- (a) What is the daily attendance of Klinik Kesihatan Ba'Kelalan and Klinik Kesihatan Long Semadoh respectively? and
- (b) How many medical staffs are currently stationed in both clinics?

Thank you.

Timbalan Menteri Kesihatan Awam, Perumahan dan Kerajaan Tempatan (Kesihatan Awam dan Perumahan) (YB Datuk Michael Tiang Ming Tee): Allow me, Tuan Speaker, to ask the supplementary question no. 1. Can the Ahli Yang Berhormat repeat it?

YB Encik Baru Bian: What are the daily attendances at Klinik Kesihatan Ba'Kelalan and also at Long Semadoh respectively?

Timbalan Menteri Kesihatan Awam, Perumahan dan Kerajaan Tempatan (Kesihatan Awam dan Perumahan) (YB Datuk Michael Tiang Ming Tee): Thank you Ahli Yang Berhormat for Ba'Kelalan for the two supplementary questions.

- (a) For the information of the Ahli Yang Berhormat bagi Ba'Kelalan, the daily attendances for Klinik Kesihatan Ba'Kelalan ranges from eight to 14 patients whereas for the Klinik Kesihatan Long Semadoh is five to 13 patients; and
- (b) At Klinik Kesihatan Ba'Kelalan, there are six staff consisting of two medical assistants, one nurse, two health attendants and one driver. Whereas at Klinik Kesihatan Long Semadoh, there are seven staffs consisting of two medical assistants, two nurses, two health attendants and one driver.

Thank you.

Tuan Speaker: Yang Berhormat Encik Abdul Yakub bin Haji Arbi, Balingian.

YB Encik Abdul Yakub bin Haji Arbi: Terima kasih, Tuan Speaker. Izinkan saya mengucapkan selamat datang kepada KMKK dari Bahagian Mukah yang ada di galeri atas sana. Jadi, soalan saya no.142.

Ladang Ternakan di Kawasan Ulu Badengan

(142) YB Encik Abdul Yakub bin Haji Arbi bertanya kepada Menteri Industri Makanan, Komoditi dan Pembangunan Wilayah Sarawak: Apakah ada perancangan untuk mewujudkan sebuah ladang ternakan di kawasan Ulu Badengan memandangkan kesesuaian kawasan tersebut?

Timbalan Menteri Industri Makanan, Komoditi dan Pembangunan Wilayah (Industri Makanan) (YB Datuk Dr Haji Abdul Rahman bin Haji Ismail): Terima kasih, Tuan Speaker. Bagi makluman Ahli Yang Berhormat bagi Balingian, di dalam *Post COVID-19 Development Strategy (PCDS 2030)*, kementerian saya menyasarkan untuk meningkatkan kadar sara diri bagi daging lembu, kerbau, kambing dan biri-biri.

Daripada skala ini, untuk lembu dan kerbau 13% dan untuk kambing dan biri-biri 55% kepada 25% menjelang tahun 2030. Dari segi populasi, kita nak meningkatkan sekarang populasi atau bilangan lembu di Sarawak dari 17,000 ekor kepada 50,000 ekor pada tahun 2030. Bagi kerbau, sekarang 8,000 ekor kepada 20,000 ekor pada tahun 2030. Sementara untuk kambing dan biri-biri sekarang kita mempunyai 15,000 ekor hendak ditingkatkan kepada 80,000 ekor pada tahun 2030.

Oleh itu, kementerian mengalu-alukan dan menggalakkan penglibatan pelbagai pihak termasuk syarikat-syarikat swasta, badan-badan berasaskan pertanian ataupun pertubuhan-pertubuhan seperti pertubuhan peladang kawasan dan penternak-penternak individu untuk

melibatkan diri dalam industri penternakan ini bagi mencapai sasaran tersebut. Kementerian melalui Jabatan Perkhidmatan Veterinar Negeri Sarawak mempunyai pelbagai program untuk menggalakkan penglibatan pihak-pihak yang berminat dan kita menggalakkan mereka untuk memohon program-program tersebut.

Ini termasuk juga di kawasan Ahli Yang Berhormat bagi Balingian, iaitu Ulu Badengan yang mana setakat ini belum ada permohonan daripada kawasan tersebut. Sekiranya ada permohonan, pihak Jabatan Perkhidmatan Veterinar Sarawak akan menilai kesesuaian kawasan tersebut untuk dibangunkan sebagai salah satu daripada kawasan penternakan di negeri Sarawak. Terima kasih.

YB Encik Abdul Yakub bin Haji Arbi: Terima kasih, Tuan Speaker. Terima kasih, Yang Berhormat Datuk Timbalan Menteri atas jawapan yang, yang apa nama.

Tuan Speaker: Yang jelas.

YB Encik Abdul Yakub bin Haji Arbi: *(Soalan Tambahan)* Ada banyak yang jelas. Jadi, saya ada dua soalan tambahan.

- (a) Apakah program ternakan yang ditawarkan? dan
- (b) Apakah jenis projek ternakan yang sesuai untuk diusahakan di Ulu Badengan?

Sekian, terima kasih.

Timbalan Menteri Industri Makanan, Komoditi dan Pembangunan Wilayah (Industri Makanan) (YB Datuk Dr Haji Abdul Rahman bin Haji Ismail): Terima kasih Ahli Yang Berhormat bagi Balingian. Kementerian amat serius untuk mencapai sasaran ini. Oleh sebab itu, kita mempunyai banyak program di bawah Jabatan Perkhidmatan Veterinar Negeri Sarawak. Antaranya:

- (a) Program Pawah Lembu;
- (b) Program Usahawan Kerbau;
- (c) Program Pawah Ruminan Kecil;
- (d) Program Pembangunan Komersial Ternakan;
- (e) Program Jualan Ternakan;
- (f) Program Geran Baka Ternakan;
- (g) Program Pembangunan Ternakan Permulaan; dan
- (h) Program Fasilitasi Ternakan Luar Bandar kepada mana-mana pihak penternak yang berminat.

Bagi kawasan Ulu Badengan, jenis projek yang sesuai adalah bagi ternakan kambing dan juga lembu. Terima kasih.

Tuan Speaker: Ahli-ahli Yang Berhormat, question time is up.

RANG UNDANG-UNDANG KERAJAAN – BACAAN KALI YANG KEDUA

SUPPLEMENTARY SUPPLY (2023) BILL, 2024

Timbalan Premier Sarawak; Menteri Kewangan dan Ekonomi Baru Kedua; dan Ahli Dewan Undangan Negeri N.37 Bukit Saban (YB Datuk Amar Douglas Uggah Embas): Good morning Tuan Speaker. Tuan Speaker, I beg to move that the Supplementary Supply (2023) Bill, 2024 as contained in the Command Paper No. 1 of 2024 laid on the Table on the 6th of May 2024 be read a second time.

The Second Supplementary Estimates of Ordinary Expenditure, 2023 as contained in Command Paper No. 1 of 2024 comprising an additional sum of RM267,928,353 is laid before the House in pursuant to Article 32 of the State Constitution. This additional expenditure is to meet the cost of various services incurred by various Ministries and Departments for which funds were not

provided for or insufficiently provided for in the 2023 Estimates. Details of the additional expenditure are provided in Command Paper No. 2 of 2024. Tuan Speaker, I beg to move.

Tuan Speaker: Another Minister to second.

Menteri Pembangunan Wanita, Kanak-kanak dan Kesejahteraan Komuniti; dan Ahli Dewan Undangan Negeri N.56 Dalat (YB Dato Sri Hajah Fatimah Abdullah): Tuan Speaker, I beg to second.

Tuan Speaker: Ahli-ahli Yang Berhormat, the question is that the Supplementary Supply (2023) Bill, 2024 be read a second time. As many as are of the opinion say "Yes".

Government: Yes... (Resounding "Yes")

Tuan Speaker: As many as are of the contrary opinion say "No". The "Yes" have it. The Bill is read a second time.

Bill is read a second time

**USUL UNTUK MEMBAWA RESOLUSI ANGGARAN PERBELANJAAN PEMBANGUNAN
TAMBAHAN KEDUA 2023 KEPADA JAWATANKUASA PERBEKALAN**

SUPPLEMENTARY SUPPLY (2023) BILL, 2024.

Timbalan Premier Sarawak; Menteri Kewangan dan Ekonomi Baru Kedua; dan Ahli Dewan Undangan Negeri N.37 Bukit Saban (YB Datuk Amar Douglas Uggah Embas): Tuan Speaker, I beg to move that the following Motion be referred to the Committee of Supply, *"That this Dewan resolves to refer to the Committee of Supply the Second Supplementary Estimates of Development Expenditure, 2023 as contained in Command Paper No. 3 of 2024 laid on the Table on 6th May 2024."*

Command Paper No. 3 of 2024 is laid before the House in pursuant to Section 4(2) of the Development Funds Act, 1966.

As presented therein, there are 44 Sub-Activities and 51 Sub-sub Activities for which the additional provisions are required. The total additional allocation required is RM17,400,520. The amount required has been vired from savings among the subheads concerned and/ or advance from Contingencies Advance. The additional allocation is to meet the following Heads of Expenditures:

Head of Expenditure	Amount (RM)
Head P.001 – Land Infrastructure	100
Head P.002 – Riverine Infrastructure	40
Head P.003 – Government Buildings	60
Head P.004 – Public Buildings	30
Head P.005 – Public Utilities	10
Head P.007 – Land Compensation and Residential Extension	50
Head P.008 – Urban Development	10
Head P.010 – Rural Development	2,400,000
Head P.011 – Local Authorities	20
Head P.012 – Natural and Cultural Heritage	20
Head P.013 – Public Finance	60
Head P.014 – Planning and Development	40
Head P.016 – Drainage and Irrigation	10

Head P.017 – Forestry	20
Head P.018 – Tourism	10
Head P.019 – Social Development	20
Head P.021 – Crop Agriculture	10
Head P.031 – Development of Transport Sector	15,000,010
Total	17,400,520

Details on the additional expenditure is provided in Command Paper No. 4 of 2024. Tuan Speaker, I beg to move.

Tuan Speaker: Another Minister to second.

Menteri Pembangunan Wanita, Kanak-Kanak dan Kesejahteraan Komuniti; dan Ahli Dewan Undangan Negeri N.56 Dalat (YB Dato Sri Hajah Fatimah Abdullah): Tuan Speaker, I beg to second.

Tuan Speaker: Ahli-ahli Yang Berhormat, the question before the Dewan is that the Motion standing in the Order Paper in the name of the Second Minister for Finance and New Economy be referred to the Committee of Supply. As many as are of the opinion say “Yes”

Government: Yes... (Resounding “Yes”)

Tuan Speaker: As many as are of the contrary opinion say “No”. The “Yes” have it. The Motion is agreed.

The Dewan shall now resolve into the Committee of Supply to consider the Supplementary Supply (2023) Bill, 2024 and the Motion on the Second Supplementary Estimates of Development Expenditure, 2023.

COMMITTEE STAGE

COMMITTEE OF SUPPLY

[Tuan Pengerusi mempengerusikan Mesyuarat]

Tuan Pengerusi: Ahli-ahli Yang Berhormat, we are now considering Command Paper No. 9 of 2024 and No. 3 of 2024 together with the Supplementary Supply (2023) Bill, 2024.

Honourable Members, we shall now consider Command Paper No. 1 of 2024. The question is that the amount in all Heads as set forth in the Second Supplementary Estimates of Ordinary Expenditure 2023 be approved. As many as opinion say “Yes”.

Government: Yes... (Resounding “Yes”)

Tuan Pengerusi: As many as are of the contrary opinion say “No”. The “Yes” have it. The Second Supplementary Estimates of Ordinary Expenditure 2023 is approved.

Honourable Members, we shall now consider Command Paper No. 3 of 2024. The question is that the amount in all Heads as set forth in the Second Supplementary Estimates of Development Expenditure 2023 be approved. As many as are of the opinion say “Yes”.

Government: Yes... (Resounding “Yes”)

Tuan Pengerusi: As many as are the contrary opinion say “No”. The “Yes” have it. The Second Supplementary Estimates of Development Expenditure 2023 is approved. We shall now consider Supplementary Supply 2023 Bill, 2024.

Schedule

Tuan Pengerusi: The question is that the Schedule be ordered to stand part of the Bill. As many as are of the opinion say “Yes”.

Government: Yes... (Resounding “Yes”).

Tuan Pengerusi: As many as are of the contrary opinion say “No”. The “Yes” have it. The Schedule is ordered to stand part of the Bill.

Clauses 1 and 2

Tuan Pengerusi: The question is that Clauses 1 and 2 be ordered to stand part of the Bill. As many as are of the opinion say “Yes”.

Government: Yes... (Resounding “Yes”)

Tuan Pengerusi: As many as are of the contrary opinion say “No”. the “Yes” have it. Clauses 1 and 2 are ordered to stand part of the Bill.

Enacting Schedule, Clauses, and Title

Tuan Pengerusi: The Dewan shall now resume.

HOUSE RESUMED

[Tuan Speaker mempengerusikan Mesyuarat]

Timbalan Premier Sarawak; Menteri Kewangan dan Ekonomi Baru Kedua; dan Ahli Dewan Undangan Negeri N.37 Bukit Saban (YB Datuk Amar Douglas Uggah Embas: Tuan Speaker, I wish to report that the Committee of Supply has considered the Supplementary Supply (2023) Bill, 2024; the Second Supplementary Estimates of Ordinary Expenditure, 2023; and the Second Supplementary Estimates of Development Expenditure, 2023; and agreed to without amendment.

RANG UNDANG-UNDANG KERAJAAN – BACAAN KALI YANG KETIGA

SUPPLEMENTARY SUPPLY (2023) BILL, 2024

Timbalan Premier Sarawak; Menteri Kewangan dan Ekonomi Baru Kedua; dan Ahli Dewan Undangan Negeri N.37 Bukit Saban (YB Datuk Amar Douglas Uggah Embas: Tuan Speaker, I beg to move that the Supplementary Supply (2023) Bill, 2024 be now read a third time and do pass.

Tuan Speaker: Ahli-ahli Yang Berhormat, the question before the Dewan is that the Supplementary Supply (2023) Bill, 2024 be read a third time and do pass. As many as are of the opinion say “Yes”.

Government: Yes ... (Resounding “Yes”)

Tuan Speaker: As many as are of the contrary opinion say “No”. The “Yes” have it. The Bill is read a third time and passed. Ahli-ahli Yang Berhormat, we will have a short break. The Dewan resumes at 11.00 a.m.

(Mesyuarat ditangguhkan pada pukul 10.24 pagi)

(Mesyuarat dimulakan pada pukul 11.07 pagi)

[Tuan Speaker mempengerusikan Mesyuarat]

**USUL UNTUK MELULUS RESOLUSI ANGGARAN PERBELANJAAN
PEMBANGUNAN TAMBAHAN KEDUA 2023**

SUPPLEMENTARY SUPPLY (2023) BILL, 2024

Timbalan Premier Sarawak; Menteri Kewangan dan Ekonomi Baru Kedua; dan Ahli Dewan Undangan Negeri N.37 Bukit Saban (YB Datuk Amar Douglas Uggah Embas): Tuan Speaker, I beg to move, *“That this Dewan resolves to approve the Second Supplementary Estimates of Development Expenditure, 2023 as contained in Command Paper No. 3 of 2024 as laid on the Table on 6th May 2024”.*

Menteri Pembangunan Wanita, Kanak-Kanak dan Kesejahteraan Komuniti; dan Ahli Dewan Undangan Negeri N.56 Dalat (YB Dato Sri Hajah Fatimah Abdullah): Tuan Speaker, I beg to second.

Tuan Speaker: Ahli-ahli Yang Berhormat, the question before the Dewan is that the Dewan resolves to approve the Second Supplementary Estimates of Development Expenditure, 2023 as contained in Command Paper No. 3 of 2024 as laid on the Table on 6th May 2024 be approved. As many as are of the opinion say “Yes”.

Government: Yes ... (Resounding “Yes”)

Tuan Speaker: As many as are of the contrary opinion say “No”. The “Yes” have it. The Motion is approved.

Question is put and agreed to

Motion is approved

RANG UNDANG-UNDANG KERAJAAN – BACAAN KALI YANG KEDUA

SUPPLEMENTARY SUPPLY (2024) BILL, 2024

Timbalan Premier Sarawak, Menteri Kewangan dan Ekonomi Baru Kedua; dan Ahli Dewan Undangan Negeri N.37 Bukit Saban (YB Datuk Amar Douglas Uggah Embas): Tuan Speaker, I beg to move that the Supplementary Supply (2024) Bill, 2024 as contained in Command Paper No. 5 of 2024 laid on the Table on 6th May 2024 be read a second time.

The First Supplementary Estimates of Ordinary Expenditure, 2024 as contained in Command Paper No. 5 of 2024 comprising an additional sum of RM246,073,650 is laid before the House in pursuant to Article 32 of the State Constitution. This additional expenditure is to meet the followings:

- (a) A total sum of RM112,486,000 is required by the department of the Premier of Sarawak to cater for the followings:
 - (i) Rental of office buildings amounting to RM42,000,000;
 - (ii) Operating grant for i-CATS University College amounting to RM30,000,000;
 - (iii) Operating grant for the University of Technology Sarawak (UTS) amounting RM19,200,000;
 - (iv) Operating grant for *Tabung Ekonomi Gagasan Anak Sarawak (TEGAS)* amounting to RM9,240,000;

- (v) Facilities Management Services (FMS) for government office complex amounting to RM6,046,000; and
 - (vi) Grant to Yayasan Sarawak for Local Scholarship Programmes amounting to RM6,000,000.
- (b) A total sum of RM78,000,000 is required by the Ministry of Youth, Sports, and Entrepreneur Development to cater for the management of SUKMA XXI Sarawak 2024;
- (c) A total sum RM16,049,000 is required by the Ministry of Women, Early Childhood and Community Wellbeing Development for organising Para SUKMA XXI Sarawak 2024;
- (d) A total sum of RM15,595,000 is required by the State Social Welfare Department for athletes' preparation for Para SUKMA XXI Sarawak 2024;
- (e) A total sum of RM8,000,000 is required by the Ministry of Tourism, Creative Industry and Performing Arts Sarawak for the Heritage, Arts and Culture facilitation fund;
- (f) A total sum RM7,000,000 is required by the Irrigation and Drainage Department for the maintenance of the main drainage systems throughout Sarawak;
- (g) A total sum of RM5,358,650 is required by the Ministry of Public Health, Housing and Local Government for the followings:
- (i) Longhouse Loan Scheme in Sarawak amounting RM2,576,900; and
 - (ii) Overseas conferences and study visits amounting to RM2,781,750.
- (h) A total sum of RM3,585,000 is required by the Ministry of Transport to cater for overseas conferences and study visits.

Details of the additional expenditure are provided in Command Paper No. 6 of 2024. Tuan Speaker, I beg to move.

Menteri Pembangunan Wanita, Kanak-Kanak dan Kesejahteraan Komuniti; dan Ahli Dewan Undangan Negeri N.56 Dalat (YB Dato Sri Hajah Fatimah Abdullah): Tuan Speaker, I beg to second.

Tuan Speaker: Ahli-ahli Yang Berhormat, the question is that the Supplementary Supply (2024) Bill, 2024 be read a second time. As many as are of the opinion say, "Yes".

Government: Yes ... (Resounding "Yes")

Tuan Speaker: As many as are of the contrary opinion say "No". The "Yes" have it. The Bill is read second time.

Bill is read a second time

Tuan Speaker: The Dewan shall now resolve into the Committee of Supply to consider the Supplementary Supply (2024) Bill, 2024.

SUPPLEMENTARY SUPPLY (2024) BILL, 2024

COMMITTEE STAGE

COMMITTEE OF SUPPLY

[Tuan Pengerusi mempengerusikan Mesyuarat]

Tuan Pengerusi: Ahli-ahli Yang Berhormat, we are now considering Command Paper No. 5 of 2024 together with the Supplementary Supply (2024) Bill, 2024.

Ahli-ahli Yang Berhormat, we shall now consider Command Paper No. 5 of 2024. The question is that the amount in all Heads as set forth in the First Supplementary Estimates of Ordinary Expenditure 2024 be approved. As many as are of the opinion say "Yes".

Government: Yes (Resounding "Yes")

Tuan Pengerusi: As many as are of the contrary opinion say "No". The "Yes" have it. The First Supplementary Estimates of Ordinary Expenditure 2024 is approved. Ahli-ahli Yang Berhormat, we shall now consider the Supplementary Supply (2024) Bill, 2024.

Schedule

Tuan Pengerusi: The question is that the Schedule be ordered to stand part of the Bill. As many as are of the opinion say "Yes".

Government: Yes (Resounding "Yes")

Tuan Pengerusi: As many as are of the contrary opinion say "No". The "Yes" have it. The Schedule is ordered to stand part of the Bill.

Clauses 1 and 2

Tuan Pengerusi: The question is that the Clauses 1 and 2 be ordered to stand part of the Bill. As many as are of the opinion say "Yes".

Government: Yes (Resounding "Yes")

Tuan Pengerusi: As many as are of the contrary opinion say "No". The "Yes" have it. Clauses 1 and 2 are ordered to stand part of the Bill.

Enacting Schedules, Clauses, and Title

Tuan Pengerusi: The Dewan shall now resume.

HOUSE RESUMED

[Tuan Speaker mempengerusikan Mesyuarat]

Timbalan Premier Sarawak; Menteri Kewangan dan Ekonomi Baru Kedua; dan Ahli Dewan Undangan Negeri N.37 Bukit Saban (YB Datuk Amar Douglas Uggah Embas): Tuan Speaker, I wish to report that the Committee of Supply has considered the Supplementary Supply (2024) Bill, 2024 and the First Supplementary Estimates of Ordinary Expenditure 2024 and agreed to without amendment.

RANG UNDANG-UNDANG KERAJAAN – BACAAN KALI YANG KETIGA

SUPPLEMENTARY SUPPLY (2024) BILL, 2024

Timbalan Premier Sarawak; Menteri Kewangan dan Ekonomi Baru Kedua; dan Ahli Dewan Undangan Negeri N.37 Bukit Saban (YB Datuk Amar Douglas Uggah Embas): Tuan Speaker, I beg to move that the Supplementary Supply (2024) Bill, 2024 be now read a third time and do pass.

Tuan Speaker: Ahli-ahli Yang Berhormat, the question before the Dewan is that the Supplementary Supply (2024) Bill, 2024 be read a third time and do pass. As many as of the opinion say “Yes”.

Government: Yes (Resounding “Yes”)

Tuan Speaker: As many as are of the contrary opinion say “No”. The “Yes” have it. The Bill is read a third time and passed.

Bill is read a third time and passed

**SAMBUNGAN PERBAHASAN USUL PENGHARGAAN ATAS
UCAPAN TUAN YANG TERUTAMA YANG DI-PERTUA NEGERI SARAWAK**

Tuan Speaker: Ahli-ahli Yang Berhormat, under Standing Order 31(8), I hereby limit speeches to a maximum of 20 minutes. I now call upon Honourable Member for Bawang Assan to speak.

YB Dato Sri Wong Soon Koh: Thank you, Tuan Speaker, for giving me the opportunity to participate in the debate in this session of Dewan Sitting, with reference to the Address given by Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Sarawak.

Tuan Speaker, before I proceed with my speech, I would like to thank and express my appreciations to the Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Sarawak for officiating the First Meeting of the Third Session of the Nineteenth Dewan Undangan Negeri on 6th May 2024. His Excellency’s advice and exhortation shall serve as guidance to all of us in discharging our duties and responsibilities to serve the people better and to help make Sarawak a more advanced and a more united and harmonious country.

Tuan Speaker, PSB as an opposition party has now lapsed into history. We are sad in a way that the party we founded had to be dissolved. But we are happy to have chosen a new home. We are delighted with our decision. We would like to thank the Yang Amat Berhormat Premier Datuk Patinggi Tan Sri (Dr) Abang Haji Abdul Rahman Zohari bin Tun Datuk Abang Haji Openg and his colleagues for accepting us into the united, big family of GPS.

Tuan Speaker, Sarawak is now undergoing significant transformation under the YAB Premier Datuk Patinggi Tan Sri (Dr) Abang Haji Abdul Rahman Zohari bin Tun Datuk Abang Haji Openg, recognised for his far-sightedness and vision to bring about a high-income society and a developed State for Sarawak by 2030.

Even the Prime Minister said on National Day dated 16th September 2023, I quote, “*Sarawak has undergone a profound metamorphosis, a pivotal player in green technology, renewable energy, hydrogen production and various downstream industries in the ASEAN region*”. The Prime Minister further said in the same speech, I quote, he said “*Last time, in the past, when we came here, we lectured Sarawak leaders. Today I asked the Premier to give his views and lecture the Federal Ministers because Sarawak has fields like renewable energy, green technology, and electric cars. It now seems that Sarawak is the most advanced State in Malaysia*”. The Prime Minister continued, “*I am mentioning this not because I want to overly praised Datuk Patinggi Tan Sri (Dr) Abang Haji Abdul Rahman Zohari bin Tun Datuk Abang Haji Openg, but because it reflects the reality*”.

Tuan Speaker, I would also like to quote what you said on or during the DUN Hari Raya Open House on 14 April 2024. This is what you said, Tuan Speaker, I quote, “*How do you oppose when the State is scoring the highest revenue and has the highest budget in the country? We have political stability, racial harmony, economic prosperity and more – how do you oppose this?*”. Tuan Speaker, you further said, I quote, “*The leaders of PSB see the meaninglessness and futility of playing the role of an Opposition*”.

Tuan Speaker, on the other hand, our country now being threatened by increasing forces of religious and racial extremism, we need a strong Government at both the Federal and State levels giving full support at Federal level to the MADANI Government under Dato Seri Anwar Ibrahim, and the State Government, the people's first Government under our visionary leader, Datuk Patinggi Tan Sri (Dr) Abang Haji Abdul Rahman Zohari bin Tun Datuk Abang Haji Openg.

The obvious option is for us to dissolve our party, the PSB to enable us to join hands with PDP, together in a united family of GPS, will strive for the shared visions with the Premier to achieve our common goals for the common good for Sarawak.

But, Tuan Speaker, no Government in this world can be perfect. There would be bound to be shortcomings and weaknesses here and there. All of us, therefore, should still play the dutiful role of check and balance within the Government. But by shouting loudly, yelling at the top of our voices, throwing a fit every time we do not agree, these methods, being brave and foolhardy, may look good in the newspapers or at a mass gathering, but they do not solve problems. Indeed, we should be armed with facts and data and present our opinions, suggestions, and viewpoints and even criticisms to the attention of the relevant ministries and authorities and even to the Premier's office.

In this connection, I would like to quote what the Premier said in his winding-up speech delivered in this Dewan on 17th November, 2017. I quote, the Premier had said, *"I stand to be guided and corrected in policies and projects. I do hope that those in the know would come forward and give their advice to the Government, I am always willing to listen"*. But when doing so, Tuan Speaker, a more responsible political attitude is required, taking cognizance of our multi-racial, multi-cultural and multi-religious society and the various sensitivities involved. Tuan Speaker...*(Interruption)*...

Timbalan Speaker: Ahli Yang Berhormat bagi Bawang Assan, Deputy Speaker is presiding now.

YB Dato Sri Wong Soon Koh: Tuan Speaker, I would like now to touch on the MA63, a subject matter that touches the heart of every Sarawakians.

The Prime Minister, Dato Seri Anwar Ibrahim said on 19th January 2023, I quote, he said, *"We need to try to resolve the MA63 issues earnestly and not just making political statements or promises to get support from Sarawak"*. The Prime Minister further said, I quote, *"Fulfilling MA63 is my priority, serious efforts will be taken to restore and fulfill MA63"*. He further said, *"This is not a political statement, this is a statement of conviction"*.

In His Excellency's speech, our Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri, in fact in his address during the Opening Session on 6th May 2024 also expressed his wishes to see all the rights and demands of Sarawak under the MA63 being realized.

Tuan Speaker, I would like to point out that the Proclamation of Independence by our first Chief Minister, Tan Sri Datuk Amar Stephen Kalong Ningkan, on Malaysia Day, 16th September 1963, contained the following words, he said, *"Whereas one of the nine Cardinal Principles of the rule of the English Rajahs was that the goal of self-government shall always be kept in mind and that the people of Sarawak shall be entrusted in due course with the governance of themselves"*. And, *"Whereas in pursuance of the Principle, her Majesty's Government by an agreement entered into on 9th day of July 1963 with the Government of Federation of Malaya, the Government of Singapore and the Governments of the colonies of Sarawak and North Borneo, it was agreed that the State of Singapore and the colonies of Sarawak North Borneo shall be federated with the Federation of Malaya, and that the said Federation shall be known as "Malaysia"'*.

Tuan Speaker, it is therefore a historical fact that both the Rajahs and the British Government agreed that Sarawak was to be granted independence in fulfillment of one of the cardinal principles that the people of Sarawak shall be entrusted with the governance of themselves.

Tuan Speaker, the Prime Minister, Yang Amat Berhormat Dato' Seri Anwar bin Ibrahim further emphasised when he said on 16th September 2023 that, *"Our responsibility is not to negotiate but to execute the Agreement that our forefathers made"*. And, Tuan Speaker, saying is one thing, doing it is another.

When it comes to execution and implementation, it often gets bogged down with tedious administrative and legal processes. Various steps have to be taken; matter or issue in question must first be looked at by the so-called Working Committee level. If the issue cannot be resolved at the Working Committee level, the technical Committee will come into play in finding a solution. Next the decision if arrived will then be presented to the MA63 Implementation Action Council Meeting (MTP) chaired by the Prime Minister.

Tuan Speaker, we therefore need a great deal of courage, patience, and perseverance in seeing that our request and demands can be carried through. As far as Sarawak is concerned, the most frequently talked about by all quarters is Health and Education Autonomy. No matter how much we talk about getting the powers back, it will not be too soon. As has been emphasised by our Deputy Prime Minister, Yang Amat Berhormat Dato' Sri Haji Fadillah bin Haji Yusof who had been tasked to chair meeting relating to MA63: he said on 28th March 2023, *"Each demand is subject to the relative legislative process as well as the readiness of the state government in terms of operations, Human Resources and Finances"*. The Deputy Prime Minister further said, *"The transfer of powers expected within the current term of Unity Government which expires in 2028"*. He even emphasised that, *"There is no point of getting power transfer without the funding"*.

Tuan Speaker, we can therefore expect a long legislative and administrative process of getting the power transfer. Therefore, while pursuing Health and Education autonomy which will take probably quite a long time to materialise, we should earnestly seek for more fund from the Federal Government in the next few years to rebuild, upgrade, and rehabilitate our dilapidated schools student hostels and the run-down and poorly equipped rural clinics.

The Premier in his Ucapan Belanjawan for year 2019, he said, *"There are a total of 1,020 dilapidated schools in the State of which 415 are considered seriously dilapidated which require our immediate attention"*. The Premier further said, *"It is disheartening to see our children have long been suffering from poor-quality conditions and are forced to study in such inferior environment"*.

Tuan Speaker, even my constituency N.53 Bawang Assan, most of my 14 primary schools are considered quite dilapidated and require upgrading. The conditions of the students' hostel, and the three rural medical clinics have leave much to be desired.

Tuan Speaker, for the general medical and health care, Deputy Premier Yang Berhormat Dr Sim during the presentation of the Health White Paper on April 28, 2023, said; the main issue for Sarawakians is that many are living far away from health facilities. He continued, for example, *"our medical trauma team is based in Kuching only and if you have things such as motorcar accidents far from Kuching, you can only pray"*. Deputy Premier Dr. Sim might have somewhat exaggerated, but he did stress the inadequacy of medical and healthcare in Sarawak. Greater efforts and more allocation are therefore urgently required from the Federal Government to improve our education and health facilities.

As has been pointed out by our Premier in his winding-up speech on 18th June 2018, *"The Federal Government must increase the allocation to Sarawak by at least four times"*. This will allow Sarawak to speedily upgrade our rural infrastructure including roads, water, electricity, internet, schools, and medical clinics. His Excellency, Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri, in his address on 16th May 2024 also expressed his hope that the Federal Government could provide adequate development allocation in line with the right of Sarawak as a component partner in Malaysia.

In view of the fact that we have contributed significantly to the Federal Government coffers in terms of collection of taxes and revenue from the oil and gas, allocations to Sarawak in the past years can be considered very unjustified and very much skewed towards Peninsular Malaysia. Our Premier even stated on 29th April 2024 that Sarawak has just overtaken Johore in becoming the third largest GDP contributor and by the next State election, Sarawak will become the second highest contributor to the nation's economy.

Tuan Speaker, Federal allocations in 2019 was RM4.346 billion representing 7.94% of the total development budget. In 2020, only RM4.4 billion representing, 7.8%; 2021, RM4.5 billion representing, 5.1%; 2022, RM4.46 billion representing 4.6%. In 2023, RM5.4 billion representing 5.7%. And in 2024, RM5.8 billion representing only 6.4%.

Tuan Speaker, from the above, it is obvious that the federal grant is far from enough to meet our development needs and unable to address the imbalance between Sarawak and Peninsular Malaysia. This is despite the fact that we have previously submitted to the Federal Government our formula to review the Federal Grant to Sarawak. I remember it was the Timbalan Menteri di Jabatan Premier (Undang-undang, MA63 dan Hubungan Negeri-Persekutuan); Honourable for N.7 Samariang said we submitted our formula to the Federal Government to review the Federal Grant to Sarawak, but that was not taken into account, I think. The Sarawak Government should therefore keep on imploring the Federal Government to give due and serious consideration to our fair and equitable proposal.

Tuan Speaker, one simply cannot determine development allocation according to the size of the population. Such formula may be sufficient for social project, but it is totally an injustice considering that Sarawak has a landmass which is almost 40% of the Malaysia total landmass. We would like to call upon the Federal Government to do more justice to Sarawak by increasing the development grant.

Tuan Speaker, I would like now to briefly touch on some matters relating to my constituency N.53 Bawang Assan. The lease rental payable for agriculture land.

Timbalan Speaker: You want to take it? You want to take it?

YB Dato Sri Wong Soon Koh: This is a bit lengthy, but I would like just to summarize. On the West Bank...on the West Bank.

Timbalan Speaker: Yang Berhormat if it is a possible interruption, are you asking to give way, no? Okay, carry on Yang Berhormat, carry on.

YB Dato Sri Wong Soon Koh: There is a great deal of confusion among the agricultural landowners on the West Bank of Sibu, which is part of my constituency.

Timbalan Speaker: It seems you have gone beyond the 20 minutes, just maybe you can have a closure, please. It's gone beyond 20 minutes.

YB Dato Sri Wong Soon Koh: Ok, Thank you. What I am saying is some landowners are confused, some of the agriculture land need to pay lease rental for RM200. Others are just the adjacent area need to pay RM2,000. They are wondering why that was the case. I would like to suggest that Sibu Land and Survey should really convene and hold a briefing session for all these landowners telling them that agriculture land has now been reclassified into suburban land, rural land, country land and suburban land.

Those that are classified under suburban land need to pay RM2,000 and for country land need to continue to pay only RM200. So, we have to tell them that this was only reviewed after 25 years. 25 years have lapsed, and the review of rates has not been done. And also, we have to tell them

that they should be fortunate because when the lands are classified under suburban land, their land will become more valuable and therefore they need to pay. I would like... *(Interruption)*...

Timbalan Speaker: Yang Berhormat, you have got to wind up.

YB Dato Sri Wong Soon Koh: Sorry. Okay. The other one is, you interrupted me, the other is the annual rental for industrial lots and shophouses. On the westbank particularly in the shipping zone. The rate of increase was really quite alarming some up to 1000% or even more. I just want to quote Lot 591 consisting of 6313 square metres, old rate was only RM150. The revised rate is RM2,715, an increase of 1,810%. Lot 541 consisting of 2.156 hectares, the old rate was RM512 and the revised rate is RM9,271.

Timbalan Speaker: Yang Berhormat.

YB Dato Sri Wong Soon Koh: I have no time to quote. There are so many Lots of such nature... *(Interruption)*... I would like to suggest that maybe, we should explain to ship owners, or we suggest that a closed door dialogue need to be held with the ship builders and see how we could somewhat adjust the increased rate or even the increased rate can be strap over a period of time.

Timbalan Speaker: With utmost respect, Yang Berhormat, you got to close your speech.

YB Dato Sri Wong Soon Koh: Ya. Okay. One last sentence.

Timbalan Speaker: Alright

YB Dato Sri Wong Soon Koh: I would like to thank the State Government for constructing of the long-awaited road, Jalan Sg. Bidut/ Jalan Tutus/ Jalan Sebedil/ Kampung Bungun Kecil in my constituency. Phase one is completed. I Hope phase two and phase three will continue after this.

Timbalan Speaker: Thank you.

YB Dato Sri Wong Soon Koh: Thank you.

Timbalan Speaker: Yang Berhormat, I am quite, well, flexible, for you because I have seen that you have all the enthusiasm to be a new backbencher of the government. Anyway, I think the whole Dewan may forgive you for that. Because of the important of issues, you are bringing up. Anyway, thank you very much. Padungan please, Yang Berhormat bagi Padungan.

YB Encik Chong Chieng Jen: Thank you, Tuan Speaker, I hope you accord me with the same leeway of time because I am also equally enthusiastic being an Opposition leader... *(Interruption)*... Alright, just to pick up from where Bawang Assan had left off. Not only in Sibul, certain land, the quit rent of which has increased but likewise in Kuching, he had quoted a few examples. I will just continue some examples, like Lot 6974 Section 65, Kuching Town Land District. I believe it was previously Town Land District. After reclassification still Town Land District. But the quit rent of which has increased from RM20 a year to RM267 ten times with effect from 1st January 2023.

Another piece of land, which is, let me see, ya, Lot 165 block 14, Sadong Land District. I think it should be Agricultural Land. The quit rent was RM13. It was increased with effect from 1st January 2023 to RM1,055 per year. That is 80 times increase, Tuan Speaker. And not only when quit rents were increased tremendously by the government, also the Kuching Water Board, has now adopted a new way of increasing its revenue.

A very unreasonable way, in that for shop houses, 2nd floor, 3rd floor, which are supposed to be residential title. Residential purpose. Previously it was RM5 for water bill, minima RM5 charge per month. And suddenly I think this year or last year, Kuching Water Board has started to charge commercial rate on residential property of RM22.50 per month, minimum charge. While on the one

hand those property owners if they want to use that property/ unit which is residential unit to be a their office, to be registered office and try to register office address with the council, the council will not allow because the purpose of the building is residential, so the council will not allow but on the other hand, another agency of the same government charges a commercial rate on the water bill of a residential property. I think that is not reasonable.

And it always makes me wonder, previously under the late Tok Nan's time, revenue wasn't a lot as compared to the present government, the present Premier's administration. The revenue wasn't a lot but yet the late Tok Nan can give discount on off this, they can waive off certain charges, can waive off charges, quit rent charges for agriculture land, residential rent and can reduced electricity charges. Now we keep hearing from the Premier that we have revenue exceeding RM10 billion, we record high revenue every year, breaking record after record, yet the people are made to pay more for the same thing that they have enjoyed under Tok Nan's time. It makes me wonder why? Shouldn't the government let the people enjoy part of the higher revenue that the government has received? And why charge common people?

For your information, Tuan Speaker, those who are staying on the second or third floor of the shophouses, they are workers. Most of them are workers. Daily paid workers or workers earning minimum wage rate. Every single dollar charged to them is a burden on them, then why charge them and most of them will be made to pay a commercial rate for water bill for a residential property that they are staying. That is the first issue.

Second issue I would like to give a recognition to, Tuan Speaker, to the DUN's institution, I think this is the first time if I stand, to be corrected that those answers for the written questions is given in a booklet to all ADUNs for answers to their questions. Written answers are given circulated to all. I think I received it this time. I think that is an improvement, but I also ask that the answers to the questions for the oral answers which were not answered during the question time also be circulated like what is done in Parliament. Alright. This is the improvement, but it can be further improved. Thank you, Tuan Speaker.

The third issue is DBazzar issue. In November 2021, the YAB Premier officiated the launch of the DBazzar Digital Lifestyle Apps at Wisma Bapa Malaysia. The Sarawak Information Systems Sdn. Bhd. (SAINS) was then a shareholder of DBazzar Sdn. Bhd. holding 10,000 out of 100,000 paid up capital of DBazzar Sdn Bhd. DBazzar is an e-commerce platform operated by the DBazzar Sdn. Bhd. And in the launch, the YAB Premier said that he is optimistic that the digital lifestyle apps which is the DBazzar apps, can transcend borders much like how Alibaba grew from a small business to become a global e-commerce giant. That is how much confident that he has placed in this DBazzar. Since the launch of the platform, Sarawakians were encouraged to use the platform to trade and even to pay their housing loans, car loans and credit card debts in exchange for some cash rebates and commission bonuses.

As the apps to the platform was launched by the YAB Premier, the Sarawak Government agency, SAINS was one of the shareholders. The unsuspecting Sarawakians who has placed a lot of trust in the Sarawak Government and the GPS Government used the platform and transferred money regularly into the platform. Alright, but in February 2024, that was about three years, two years plus, three years after it was launch many of the users of DBazzar discovered that the money that they paid to DBazzar did not go to the purpose for which their money was paid and that they could not withdraw their money from that platform. As a result, it is estimated that hundreds of Sarawakians, if not thousands, have millions of their money stuck in the platform, DBazzar Sdn. Bhd. And they made police report demanding for the money to be refunded.

Then when the news came out in the paper, on 23rd March 2024 SAINS issued a press statement stating that it had divested its shares in DBazzar Sdn. Bhd. since September 2023. Why, the question is why SAINS only released the press statement six months after it has allegedly divested its shares in DBazzar Sdn. Bhd. and in the press statement it said because we have divested our shares, we are no longer responsible for any victims of the scam.

Tuan Speaker, investigation into the company SSM, Company Commission Malaysia showed that SAINS has actually transferred out the 10% of its shares in DBazzar Sdn. Bhd. in January 2024, not as alleged in this press statement September 2023.

Now, Tuan Speaker, by the CM, by the Premier endorsing this platform. By the fact that SAINS is was the shareholder of this platform, by the fact that Sarawak Pay is also a mechanism endorsing the platform, many Sarawakians have placed confidence in this company and went into it. They also invest in it. There are users, there are affiliates, there are vendors using this platform and now they are all victim of the scam. And that scam was endorsed by the State Government.

Does the State Government have the obligation, at least a moral obligation to compensate or mitigate the loses of these victims? My answer is yes. So, there for I call on the government to take action now and make some compensation to the victims of this scam because the people had trusted in the government and by virtue of the government action has led them into believing in a scam. With great power comes great responsibilities. That is spoken in Spiderman, and I apply that to the GPS Government.

Alright, another issue that I would like to talk about is, relating to the approved FDI, Foreign Direct Investment.

Despite all the hype, Sarawak's approved FDI for the year 2023 only rank 6th amongst the states in Malaysia with the figure RM7.8 billion for 2026. After Penang, which is RM61.6 billion, Kuala Lumpur RM30.5 billion, Selangor RM17.3 billion, Johor RM31 billion and Kedah RM20 billion. What has gone wrong? Hopefully we can do better this year.

Tuan Speaker, if you look at the geopolitical situation in world because of the trade war or the tech war between China and US, there is a rush of tech companies to look for a neutral ground and Malaysia was their 1st choice. This is reported in the Finance Times which title, on 11th March, titled "*Malaysia the surprise winner from US-China Chip War*".

Now the question is can Sarawak tap into this pool of investment rush into Malaysia or do we just remain a bystander? If we go by 2023, investment FDI record it seems like we haven't gotten any much of a chunk of that investment like company like Infineon all these companies coming in, the big tech company, not only from US but from Europe, even from Korea, from Taiwan, they have to find neutral grounds and Malaysia is a neutral ground. We should tap into that. Before that, putting aside general investment strategy, there a two specific investment which I urge the government to customised their afford in attracting them to Sarawak:

- (a) Microsoft investment which was announced RM10 billion to develop Malaysia as a hub for cloud computing and related advance technology including generative AI; and
- (b) The announcement from Tengku Zafrul, the Minister of MITI on impending investment by Google in Malaysia.

Tuan Speaker, we have our strengths, we have our weaknesses in attracting foreign direct investment. As I look at it our strength is we have clean energy, we have cheap energy, and we have vast land. That constitutes our strengths. But our disadvantage is that we do not have an ecosystem of high-tech technology industry and higher logistic cost. But to a certain extent, the government has failed to capitalise on our strengths. When we have cheap electricity energy, we have about, at the moment about 10% or 20% surplus and we are talking about sending 1000 megawatts which constitute about 30% of our energy generated in Sarawak to Singapore and to Kalimantan. This cheap energy should be used to attract the FDIs and about vast land. I just want to quote this example on how this vast land of Sarawak was not capitalise fully to attract investment.

Last year at about this time, on behalf of local entrepreneurs who wish to purchase a piece of state land at Demak Laut Industrial Park. A size of one acre to purchase it from the State Government. He has a shoplots in Demak Laut but not enough space, so he needs about one acre.

He looks around to the left, to the right, there are many empty lands, empty lots in vicinity at Demak Laut Park. I wrote on his behalf, and we met up with Member for Bukit Sari and Member for Bukit Sari, Deputy Minister was kind enough to direct the “Perm Sec” to look, to say “*Okay, you look for a piece of state land and try to facilitate this application*”.

Fair enough, but when you actually go to look at the registry, all the land is taken. All the land has private companies own it. And those land just sitting there, empty no building, no activity on it if you can go down to the ground and look at Demak Laut Industrial Park. A lot of vacant lots, empty lots but every single part piece of it has been sold off to someone maybe with their connections. That is what I call land hoarding. Those who are interested and who are really have intention to do something with the land to generate productive economic activity were deprived of the land but those who have opportunity or maybe has convenience of connection, “*Quan Xie*”, they can hold the land and sit on it doing nothing and generating no income production for the country and the state. Therefore, I have few suggestions by in order for the State to attract more FDIs:

- (a) To stop this land hoarding practices;
- (b) To stop the export of clean electricity;
- (c) To use the GPS position as the King-maker of the Federal Government to get a preferential tax policy favouring FDIs in Sarawak, maybe some 10 year pioneer tax exemption status be granted for any FDI to invest in Sarawak. 10 years-15 years tax exemption;
- (d) Relax on the immigration policy to make it easier for professionals and technical experts to come enter Sarawak to work; and
- (e) To give some State Government incentives to intended expertise.

The next question I would like to talk about is I believe is the only residential flats in my *kawasan* Padungan which is the KMC flat. There are seven storey flats, three storey flats, double storey flats built in the Ban Hock area. There are all together 531 units. Recently I went down to the ground and checked every unit. The result of my survey is that there are about 60 units vacant. 60 units vacant not rented out, the door was shut, the windows are shut all the time and yet when a lot of people want to apply for a unit to rent from the KMC, the MBKS. The MBKS officers will tell them “*No, we are not renting out anymore*”. The KMC flat are supposed to be for the poor, to rent, why are there, why is a KMC, the MBKS not renting out this, this, this units to the poor or is there are a hidden agenda by MBKS to try to secretly at the end of the day to develop or selling off or for private development. Like what happened across the, behind the swimming pool, Kuching.. ya..., Community Swimming Pool. Tuan Speaker... (*Interruption*)...

Timbalan Speaker: Ahli Yang Berhormat... (*Interruption*)...

YB Encik Chong Chieng Jen: I will ask the... (*Interruption*)...

Timbalan Speaker: Ahli Yang Berhormat, you have to wind up.

YB Encik Chong Chieng Jen: Authority...Minister in charge to...to give a full account why are these flats unit left vacant and not rented out to the poor and needed, needy. Next question, next issue is about...

Timbalan Speaker: You have to wind up, you are beyond to.

YB Encik Chong Chieng Jen: Last one.

Timbalan Speaker: Last one, okay.

YB Encik Chong Chieng Jen: Okay, since this is the last issue, let me decide which issue to talk about. Maybe, okay, on this one. The constitutional issue, I think this is very important. Alright, constitutionality of a few members of this House. As we have the anti-hoping law which prohibits

party hoping and it also go to the extend that if a person stands as a independent and he later after was elected, he joined a party. His seat must be, his position must be vacated.

Tuan Speaker, that was the spirit and the wordings of the Constitution. Right now, we have a few members from this House where, okay PSB has been dissolved by right then by the fact that the party has been dissolved, that is okay. But then, they then become independent ADUNS and the fact that they join a party whether that contravene run contrary to the spirit of the Constitution, the anti-hoping Constitution. My view is, yes, and I would like to place it on record. I read the statement made by the Speaker that it is alright, they have not breached or contravened the Constitution provision that view I differ, I beg to differ... *(Interruption)*...

Timbalan Speaker: I guess it's quite lengthy.... *(Interruption)*...

YB Encik Chong Chieng Jen: Pardon?

Timbalan Speaker: Lengthy issue to ... *(Interruption)*...

YB Encik Chong Chieng Jen: No, no, I will cut short, in one para... *(Interruption)*...

Timbalan Speaker: Are you going considering any... *(Interruption)*...

YB Encik Chong Chieng Jen: No, I'm not going to...*(Interruption)*...

Timbalan Speaker: Are you going to seek any judicial interpretation?

YB Encik Chong Chieng Jen: Pardon?

Timbalan Speaker: Are you intending to have any judicial interpretation be pursued?

YB Encik Chong Chieng Jen: No, my view is that I do not think is my business or I do not have any standing to interfere because the reason is because they join a component party of GPS. It is for any component party of GPS to take judicial action, but I see that you know, PBB has agree to it in a way...

Timbalan Speaker: So, what is your point?

YB Encik Chong Chieng Jen: My point is that it's up to SUPP, but I think SUPP would not dare to take any action. I know them too well; I know them too well.

Timbalan Speaker: I think you better wind now, close now.

YB Encik Chong Chieng Jen: But, Tuan Speaker, Tuan Speaker, constitution being a constitutional issue. It should not be interpreted to suit the party in power.

Timbalan Speaker: Anyway, I advise you... *(Interruption)*...

YB Encik Chong Chieng Jen: ... to suit the benefit and the advantage of the party in power... *(Interruption)*...

Timbalan Speaker: Ahli Yang Berhormat... *(Interruption)*...

YB Encik Chong Chieng Jen: ...but wait and see, wait and see whether the SUPP will take an action on this or not. For me, for me, is to DAP advantage that finally we are rid of, someone who pretends to be Opposition but yet, at heart with the ruling government so that the people, the voters are sure and clear that when they cast their vote in the next state election. With that, thank you, Tuan Speaker.

Timbalan Speaker: Ahli Yang Berhormat, I am sorry, I'm going to cut you that way. The thing is you have, if you are not happy, you have all the liberty to pursue for a judicial interpretation. Right, no point bringing ya.... Anyway, may I call upon Balingian, Ahli Yang Berhormat bagi Balingian.

YB Encik Abdul Yaakub bin Haji Arbi: Terima kasih, Tuan Speaker. Assalamualaikum Warahmatullahi Wabarakatuh. Salam sejahtera dan Salam Sarawak Maju Makmur.

Tuan Speaker, terima kasih kerana memberi peluang untuk saya turut serta dalam perbahasan Usul Penghargaan atas Ucapan Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri Sarawak. Terlebih dahulu saya ingin mengambil kesempatan ini untuk merakamkan setinggi-tinggi tahniah kepada Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri Sarawak, Tun Pehin Sri Dr. Haji Wan Junaidi bin Tuanku Jaafar atas pelantikan sebagai Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri Sarawak Ke-8 pada 26 Januari 2024 serta tahniah di atas pengurniaan Darjah Kebesaran Seri Maharaja Mangku Negara yang membawa gelaran, "*Tun*" dan atas penganugerahan Darjah Setia Bintang Sarawak yang membawa gelaran, "*Pehin Sri*".

Sebelum saya meneruskan perbahasan Usul Penghargaan Atas Ucapan Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri Sarawak terlebih dahulu saya mewakili rakyat DUN Balingian, saya ingin sekali lagi mengucapkan takziah kepada keluarga Allahyarham Tun Pehin Sri Haji Abdul Taib Mahmud, mantan Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri Sarawak, mantan Ketua Menteri Sarawak dan mantan Ahli Dewan Undangan Negeri bagi Balingian yang telah meninggal dunia pada 21 Februari 2024.

Dan juga keluarga Allahyarham Yang Berbahagia Datuk Abdul Ajis bin Abdul Majeed, mantan Ahli Dewan Undangan Negeri bagi Balingian, yang telah meninggal dunia pada 27 April 2024.

Sama-sama kita doakan semoga roh Allahyarham Tun Pehin Sri Haji Abdul Taib bin Mahmud dan Allahyarham Yang Berbahagia Datuk Abdul Ajis bin Abdul Majeed ditempatkan dalam kalangan orang-orang yang soleh dan beriman.

Perbahasan Usul Penghargaan Atas Ucapan Tuan Yang Terutama Yang Di-Pertua Negeri Sarawak.

1. Isu dan Cabaran Global

Kerajaan Sarawak mengetengahkan kepentingan kelestarian dalam pembangunan untuk memastikan kelestarian alam sekitar, kesejahteraan sosial dan tadbir urus yang baik. Sarawak berusaha mencapai matlamat konsep dan falsafah *Sustainable Development Goals (SDGs)* dan *Environment Social Governance (ESG)* dalam *Post COVID-19 Development Strategy 2030 (PCDS 2030)* untuk menjadi wilayah mampan pada masa hadapan.

Sarawak turut komited dalam menurunkan pelepasan karbon dengan menggalakkan penggunaan Tenaga Boleh Baharu (TBB) dan teknologi hijau. Usaha Sarawak dalam bidang ekonomi digital serta penggunaan teknologi digital membawa impak positif terhadap ekonomi, sosial dan gaya hidup masyarakat. Namun demikian, kesedaran keselamatan siber serta perlindungan privasi dan data juga merupakan aspek yang perlu diberi perhatian dalam era digital ini.

2. Kepimpinan Yang Amat Berhormat Premier yang Berwawasan

Yang Amat Berhormat Premier telah memperkenalkan pelbagai inisiatif baharu untuk mempercepatkan pertumbuhan ekonomi Sarawak termasuk ekonomi digital, tenaga hijau dan inisiatif karbon.

Di bawah kepimpinan Yang Amat Berhormat Premier, Sarawak telah mencapai status wilayah berpendapatan tinggi dan dikenali global. Sarawak telah dijemput khas oleh negara Eropah untuk

berkongsi cara dan usaha dalam mengendalikan masalah iklim kepada dunia, yang berpusat di Poland.

Pada masa yang sama, pihak Eropah juga melihat perspektif Sarawak mengenai situasi iklim dunia pada masa kini, di samping usaha Sarawak mengenali inisiatif penangkapan karbon, penggunaan hidrogen dalam mempraktikkan tenaga bersih di Forum Teknologi Hidrogen Eropah Tengah dan Forum Dekarbonisasi Eropah Tengah yang berlangsung di Poznan, Poland, 24 hingga 25 April yang lepas.

Dengan Strategi Pembangunan Pasca COVID-19 menjelang tahun 2030 yang diilhamkan oleh Yang Amat Berhormat Premier, Sarawak menetapkan matlamat menjadi wilayah maju dan berpendapatan tinggi dengan mengutamakan kemakmuran ekonomi, keterangkuman sosial dan kelestarian alam sekitar.

3. Kemakmuran Ekonomi

Tahniah kepada Yang Amat Berhormat Premier kerana ekonomi Sarawak terus berkembang dan kini merupakan penyumbang ketiga terbesar kepada ekonomi Malaysia, melebihi ekonomi Johor. Kejayaan ini adalah hasil daripada pelaksanaan inisiatif, program dan projek berimpak tinggi dalam pelbagai sektor ekonomi.

Dengan pelan pembangunan strategik yang jelas dan inklusif, Sarawak akan terus maju dan menjadi penyumbang utama kepada ekonomi negara. Pengiktirafan oleh Bank Dunia sebagai wilayah berpendapatan tinggi menandakan kejayaan kemakmuran ekonomi yang dicapai melalui usaha Kerajaan Negeri. Harapan kita adalah agar setiap lapisan masyarakat dapat menikmati kemakmuran ekonomi ini.

4. Keterangkuman Sosial

Kedudukan geografi luas Sarawak mencipta cabaran besar dalam menyediakan perkhidmatan dan pembangunan yang efisien kepada semua rakyat termasuk di kawasan terpencil. Kerajaan mempunyai tanggungjawab untuk memastikan pembangunan merangkumi semua lapisan masyarakat.

Melalui *Post COVID-19 Development Strategy 2030 (PCDS 2030)*, pembangunan akan ditekankan pada keterangkuman sosial, memastikan setiap rakyat dilibatkan tanpa terkecuali. Projek-projek seperti Projek Transformasi Luar Bandar dan Projek Rakyat akan meningkatkan taraf hidup dan kesejahteraan masyarakat terutamanya di kawasan luar bandar.

Kerjasama daripada semua pihak amat penting untuk menyokong agenda ini dengan tujuan mengurangkan jurang pendapatan antara masyarakat bandar dan luar bandar. Harapan kita ialah agar projek-projek ini dapat dilaksanakan demi kepentingan semua lapisan masyarakat.

5. Kemampanan Alam Sekitar

Dalam menghadapi keperluan yang semakin meningkat kesan perubahan iklim, perancangan pembangunan Sarawak haruslah holistik dengan menitikberatkan kelestarian alam sekitar untuk kelestarian sumber semula jadi jangka panjang. Kerajaan Sarawak telah mengambil pelbagai langkah untuk memelihara dan memulihara alam sekitar, termasuk pengurusan hutan mampan melalui pewartaan *Totally Protected Areas (TPAs)* dan meluluskan undang-undang mengenai pelepasan gas rumah hijau.

Sarawak juga menjadi pelopor dalam pembangunan sistem pengangkutan awam yang menggunakan tenaga hidrogen hijau, menyumbang kepada usaha mengurangkan pelepasan karbon.

6. Kestabilan Politik

Kestabilan politik memegang peranan penting dalam menjaga kesinambungan perancangan dan pembangunan ekonomi Sarawak serta menjamin kemakmuran dan kesejahteraan rakyat. Politik yang stabil menjadi faktor kritikal dalam menarik pelaburan asing sebagai pemangkin ekonomi Sarawak.

Sarawak memiliki keberuntungan dengan kepimpinan yang mengutamakan agenda pembangunan walaupun berbeza latar belakang dan fahaman politik. Kekuatan Kerajaan Sarawak diperlukan untuk memastikan kestabilan politik yang akan menjamin kesejahteraan rakyat dan memperkuat prestasi ekonomi Sarawak dalam jangka masa panjang.

Untuk mengekalkan kestabilan politik demi keharmonian Sarawak dan kepentingan rakyat, kerjasama dan kebersamaan daripada semua pihak diperlukan. Kejayaan dan kemajuan yang telah diraih adalah hasil toleransi politik dan usaha pembangunan yang telah dilaksanakan. Oleh itu, kestabilan politik akan terus menjadi asas bagi kemajuan dan pencapaian lebih besar pada masa hadapan. Saya dengan ini menyokong penuh Usul Ucapan Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Tun Pehin Sri Dr. Haji Wan Junaidi bin Tuanku Jaafar.

Tuan Speaker, sekarang saya akan mengetengahkan isu dan permasalahan rakyat di kawasan DUN Balingian.

Telekomunikasi

Tuan Speaker, saya mewakili penduduk di N.58 Balingian mengucapkan terima kasih kepada kementerian yang berkaitan atas pembinaan beberapa buah menara telekomunikasi bagi menghubungkan hampir semua kawasan dalam jaringan telekomunikasi walaupun ada yang masih belum beroperasi sepenuhnya.

Bagaimanapun, terdapat beberapa isu yang membimbangkan sejak kebelakangan, ini iaitu masalah vandalisme kecurian kabel di menara-menara telekomunikasi di mana ini turut menjejaskan rangkaian telekomunikasi. Sebagai contoh, di kawasan Kampung Penipah dan Bukit Ambun mengalami gangguan rangkaian sehingga selama 12 hari. Syukur dan terima kasih kita kepada pihak kementerian kerana rangkaian telah dipulihkan dua hari yang lepas. Masalah vandalisme ini harus diselesaikan dengan segera, sama ada pencegahan bermula dari agensi yang meluluskan lesen membeli besi buruk sehinggalah ke pemantauan yang lebih kerap oleh pihak penguatkuasaan.

Bekalan Air

Tuan Speaker, saya sering menerima aduan daripada penduduk kawasan Kampung Sungai Alo, Skim Penempatan Semula Kampung Bunut dan Kampung Tanjong berkenaan tekanan air rendah yang masih belum selesai. Sistem saluran paip yang sedia perlulah dinaik taraf. Hanya cadangan daripada kami, bagi menampung pertambahan penduduk yang bertambah setiap tahun. Begitu juga dengan masalah yang sama dihadapi oleh penduduk di kawasan Kuala Balingian, Setuan Besai, Setejok dan Setuan Mit. Oleh hal yang demikian, kita menyeru pihak yang berkenaan untuk segera menangani masalah bekalan air terawat ini demi keperluan penduduk yang terjejas sekian lama.

Mesin Hemodialisis

Tuan Speaker, setiap tahun terdapat pertambahan penghidap penyakit buah pinggang yang memerlukan rawatan hemodialisis di hospital serta klinik kerajaan. Bagi penduduk di kawasan N.58 Balingian amatlah menjadi kepayahan apabila ada antara mereka terpaksa pergi ke Hospital Sibu untuk menjalani rawatan hemodialisis. Ada juga yang terpaksa pergi ke Hospital Daro untuk mendapatkan rawatan mingguan.

Justeru itu, kita amat berharap jika pihak yang berkenaan dapat menangani masalah ini dengan menyediakan mesin hemodialisis di Klinik Kesihatan Balingian atau di Klinik Kesihatan Kuala Balingian dan juga Klinik Kesihatan Sesok bagi menampung keperluan jumlah pesakit yang semakin meningkat.

Jalan Perhubungan Desa

Tuan Speaker, memang tidak dinafikan Projek Jalan Perhubungan Desa banyak memberi manfaat kepada keperluan infrastruktur di luar bandar. Namun, ada beberapa jalan yang telah diluluskan peruntukannya masih belum dilaksanakan seperti jalan ke Rumah Bidah, jalan ke Rumah Ngelambong di Kuala Balingian, jalan ke Rumah Amoi, jalan ke Rumah Saka di Bukit Ambun, Rumah Langi Tuba di Setejok.

Sering kali kita mendengar keluhan dari penduduk di kawasan terbabit dan kerap kali bertanya tentang status jalan mereka. Begitu juga jalan ke Rumah Renang dan jalan-jalan di Kampung Sesok Baru yang masih menunggu kelulusan dari pihak yang berkenaan untuk dilaksanakan.

Oleh itu, kita harap dipercepatkan kelulusan dari pihak yang berkenaan. Jika ia adalah di bawah justifikasi *Federal*, harap agensi yang berkaitan boleh memanjangkan permasalahan ini kepada *federal*.

Industri Makanan dan Pertanian

Peningkatan hasil laut di kawasan Balingian telah membuktikan bahawa Projek Tukun Tiruan Sarawak yang dilancarkan oleh Yang Amat Berhormat Premier Sarawak pada 1 Oktober 2019 dahulu telah menampakkan hasilnya. Selari dengan peningkatan ini, adakah terdapat rancangan daripada pihak kerajaan untuk mewujudkan kilang memproses hasil laut di kawasan DUN Balingian? Ini kerana kewujudan kilang memproses hasil laut ini bukan sahaja membuka banyak peluang pekerjaan kepada penduduk setempat malah ia juga mampu memberi pendapatan kepada Sarawak jika diusahakan dengan lebih komersial.

Hasil Rumbia

Saya bagi pihak penduduk Kampung Teh Tabo ingin merakamkan terima kasih atas kejayaan projek biojisim yang telah dilancarkan oleh Yang Amat Berhormat Premier pada 23 November 2019 di Kampung Teh Tabo yang kini pada tahap penyambungan meter.

Selain itu, hasil sisa rumbia ini juga dapat dijadikan makanan ternakan, dan adakah kerajaan berhasrat untuk membina kilang memproses sisa rumbia bagi tujuan pengeluaran makanan ternakan? Ini dapat mengurangkan kebergantungan kita terhadap import makanan ternakan dari Semenanjung Malaysia mahupun dari luar negara.

Pembinaan Masjid

Tuan Speaker, Pembinaan Masjid. Kampung Seberang merangkumi sembilan lokaliti dan populasi penduduk di Kampung Seberang semakin ramai. Majoriti penduduk di kawasan tersebut adalah beragama Islam. Rakyat memohon agar dibina masjid yang boleh menampung jemaah di sekitar Kampung Seberang, lebih-lebih lagi untuk keperluan solat Jumaat.

Balai Cerap

Balai cerap merupakan sebuah bangunan yang dibina dengan fungsi utamanya adalah sebagai pusat pencerapan objek-objek yang terdapat di ruang angkasa seperti matahari, bulan, bintang, planet dan lain-lain objek samawi. Selain itu, balai cerap digunakan untuk cerapan hilal untuk menentukan perubahan bulan dalam kalendar Hijri dan penentuan tarikh bagi bulan Ramadan,

Syawal dan Zulhijah. Justeru itu, kita mencadangkan untuk dibina balai cerap di lokasi yang sesuai di pantai Sungai Alo.

Ketua Masyarakat

Ketua Masyarakat dan Ahli Majlis PBT memainkan peranan penting dalam masyarakat menyampaikan maklumat yang tepat mengenai dasar inisiatif kerajaan ke akar umbi. Dan kumpulan ini juga menyampaikan aspirasi serta permasalahan rakyat kepada kerajaan menerusi jabatan dan agensi untuk tindakan selanjutnya. Oleh itu, kita mohon untuk mempertimbangkan cadangan bagi mengkaji semula elaun Ketua Masyarakat, Ketua Kaum dan Ahli Majlis ini untuk dinaikkan, selari dengan tanggungjawab, tugas serta peranan mereka.

Kumpulan Wang Simpanan Pekerja (KWSP)

Mukah membangun, seiring dengan mewujudkan pelbagai industri, ladang, institusi pendidikan, dan syarikat di kawasan Mukah. Semakin banyak industri, ini merupakan indikator mudah bahawa semakin ramai tenaga kerja dan mereka ini adalah pencarum KWSP. Untuk mendapatkan maklumat berkenaan caruman atau hal-hal berkenaan KWSP, mereka perlu ke Sibu atau ke Bintulu untuk mendapatkan perkhidmatan kaunter dengan urusan-urusan mereka. Atas justifikasi tersebut, adalah satu keperluan untuk diwujudkan pejabat KWSP di Mukah.

Timbalan Speaker: Wind up please, Yang Berhormat.

YB Encik Abdul Yakub bin Haji Arbi: Sikit lagi boleh?

Timbalan Speaker: Okay.

Stadium Tertutup

Tuan Speaker, Stadium Tertutup. Terima kasih kepada Kerajaan Sarawak kerana telah membina Mini Stadium Balingian. Kita berharap agar dapat dipercepatkan penyerahan projek siap kepada agensi bertanggungjawab. Apakah ada perancangan untuk membina stadium tertutup yang akan dimanfaatkan oleh masyarakat setempat sekiranya ada program dan keperluan sekolah-sekolah sekitar Balingian.

Benteng Hakisan

Hakisan tebingan bagi mengancam penempatan di tebingan sungai di kawasan DUN Balingian. Kita mohon agensi yang berkaitan untuk memberi perhatian kepada permasalahan tersebut.

Jalan Raya

Isu jalan pesisir pantai di Kuala Tatau yang sentiasa di *viral* di platform media sosial, disebabkan oleh kelewatan kontraktor yang telah dilantik dan gagal melaksanakan kerja dengan baik. Saya memohon pihak yang berkenaan mempercepatkan pembinaan jalan tersebut, memandangkan SUKMA ke-21 ada tiga bulan sahaja lagi.

Timbalan Speaker: Okay, Yang Berhormat.

YB Encik Abdul Yakub bin Haji Arbi: Sudah pasti laluan tersebut menjadi semakin rancak dengan kehadiran peminat-peminat sukan yang dianjurkan kelak. Dan pada masa yang akan datang, kita memohon jalan tersebut dinaik taraf untuk dilalui oleh kenderaan jentera berat yang menggunakan jalan tersebut sebagai jalan utama.

Timbalan Speaker: Penggulangan, Yang Berhormat.

YB Encik Abdul Yakub bin Haji Arbi: *Okay last, Tuan Speaker. Tuan Speaker, masih berkesempatan lagi untuk saya mengucapkan Selamat Hari Raya Aidilfitri kepada semua yang beragama Islam. Dan tidak lama lagi, kawan-kawan kita masyarakat Iban akan menyambut Perayaan Hari Gawai. Jadi Selamat...kawan-kawan Dayak, owh sorry, ada pembetulan tadi, kawan-kawan, masyarakat Dayak jadi, Selamat Hari Gawai, Gayu Gerai Nyamai, Lantang Senang, Celap Lindap, Tuah Melimpah, Nguan Menua.*

Dengan itu saya sudah dengan Wabillahitaufik Walhidayah, Wassalamualaikum Warahmatullahi Wabarakatuh. Sekian, terima Kasih.

Timbalan Speaker: Terima kasih Ahli Yang Berhormat bagi Balingian. *Ah, I think before lunch we would like to hear from the Ahli Yang Berhormat bagi Pujut, please.*

YB Encik Adam Yii Siew Sang: Tuan Speaker thank you for granting me the opportunity to participate in the debate on the address of the Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri Sarawak Tun Pehin Sri Dr. Haji Wan Junaidi bin Tuanku Jaafar on the 6th of May 2024.

First and foremost I would like to congratulate Tun Pehin Sri Dr. Haji Wan Junaidi bin Tuanku Jaafar on his appointment as the 8th Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Sarawak. I am confident that his vast experience and distinguished services will be invaluable in guiding our beloved Sarawak forward.

Personally, I think one of his greatest achievements was in the leading the passing of the Constitution (Amendment Act 2022) in the Parliament when he was serving as the Minister in the Prime Minister Department (Parliament and Law). The significance of this amendment was intended to give effect to the Malaysia Agreement 1963 (MA63). Where it amended the Constitution of Malaysia to restore Sarawak, Sabah, and Malaya as equal partners in Malaysia. The amendment restored the relationship between Sarawak, Sabah, and Malaya in accordance with MA63. Without this amendment, it would be an uphill task for the Sarawak Government to achieve the many successes in regards to the restoration of Sarawak rights under MA63 thus far. Therefore, I am confident that Sarawak will be in safe hands with him as our TYT in so far as MA63 is concerned.

Tuan Speaker, in the addressed by the Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Sarawak, His Excellency highlighted three key points which I would like to address now.

- (a) Firstly, His Excellency conveyed his heartfelt condolences to the family of the late Tun Pehin Sri Haji Abdul Taib Mahmud, our former Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Sarawak. Tun Pehin Sri Haji Abdul Taib Mahmud was indeed an exceptional leader who brought significant development to our beloved Sarawak. Under his leadership, Sarawak witnessed tremendous progress, transforming from a primarily rural region to a modern and well-developed economic hub.

His dedication to the infrastructure development, industrial growth and education has left a lasting legacy for Sarawak. We are truly fortunate to have a leader of Tun Pehin Sri Haji Abdul Taib Mahmud's calibre. While his passing is a great loss to Sarawak, we also appreciate his sacrifices and contributions for Sarawak;

- (b) Tuan Speaker, secondly, His Excellency also addressed the global challenges affecting Sarawak as our Government pursue social economic developments. These challenges include trade tensions between nations, climate change and geopolitical conflicts. Despite being threats and opportunity for Sarawak, my commend for Sarawak Government, under the visionary leadership of our Right Honourable Premier of Sarawak Yang Amat Berhormat Datuk Patinggi Tan Sri (Dr) Abang Haji Abdul Rahman Zohari Bin Tun Datuk Abang Haji Openg for his ability to identify and capitalise on opportunities amidst global upheavals.

The accomplishments of Sarawak thus far, have gain affirmation not only from our Prime Minister Yang Amat Berhormat Datuk Seri Anwar Ibrahim but also from the various global leaders. Sarawak has embarked on it first offshore Carbon Capture and Sequestration (CCS) project at the Kasawari fields offshore Bintulu and has pioneered the development of various renewable energy sources including hydro, solar, biomass, biofuel, hydrogen, and sustainable aviation fuel. Furthermore, His Excellency emphasised the importance of digitalisation, where digital technologies are now a necessity in our daily lives. This emerging technologies and industries present new opportunities for Sarawak and encourage our young Sarawakians to pursue education and careers in these fields; and

- (c) Tuan Speaker, thirdly, His Excellency praised the leadership of YAB Premier, highlighting his caring, committed, and visionary leadership. YAB Premier has introduced numerous social economic reforms for Sarawak and under his leadership, Sarawak was declared a high-income region by the World Bank in July 2023. With a clear mission and direction, YAB Premier recently announced that the Sarawak Government aims to make Sarawak the second highest contributor to Malaysia's GDP before the next Sarawak election. I am confident that under YAB Premier's leadership, we will be able to achieve this high household income as stated in Post COVID-19 Development Strategy 2030 (PCDS 2030).

Therefore, I fully support the statements made by Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Sarawak. We have witnessed a resurgent in morale, pride, and confidence among Sarawakians with returning friends and visitors seeing hope in Sarawak's future. This is in sharp contrast to the situation in Malaya and therefore this is a positive sign that Sarawak is moving in the right direction.

Tuan Speaker, I stand before you today with a heart filled with pride and gratitude as we celebrate the remarkable achievements of our beloved Sarawak. Despite facing various challenges and scepticism from some under the visionary leadership of our YAB Premier, Sarawak has emerged as a beacon of progress, stability, and prosperity. One of the remarkable initiatives that benefits the *rakyat* is the introduction of the free bus services in various cities and towns including Miri City. I welcome this initiative as a step towards a more modern, accessible, and sustainable public transportation system which reduces carbon footprint that complies to Sustainable Development Goals (SDGS) and Environmental Social and Governance (ESG) goals. There is no doubt that the free bus services will offer significant benefit to the *rakyat* and also encourage the public to adopt a greener mode of transportation to reduce carbon footprint.

However, it is crucial to acknowledge that having the free bus servicing only for the main road presents a potential hurdle. While it addresses the congestion issue on major thoroughfares it may not fully address the needs of the residents in the outlying areas.

Therefore, I propose for the Ministry of Transport, Sarawak to implement free feeder bus services to maximise the effectiveness of these initiatives. We must establish a well-connected free feeder bus network that links a residential area to the main free bus routes. This will ensure that everyone throughout Miri has convenient access to the free public transportation system and encourage them to fully utilise the service. By implementing a comprehensive public transportation system that combines free main road buses with a feeder network, we can unlock the full potential of this initiative. It will not only reduce traffic congestion and aid the least fortunate but also create a more vibrant accessible Miri city for all residents and tourists alike.

New Regional International Airport

Tuan Speaker, I would like to recall the rationale articulated by our YAB Premier on our desire to have our own Sarawak Airlines. Singapore Airlines (SIA) and Emirates of Dubai of the United Arab Emirates (Emirates) add the crucial contribution development of Singapore and Dubai respectively by providing the necessary connectivity to these two hubs from various parts of the world. The future

development of northern Sarawak in general and Miri city in particular will very much depend on the necessary connectivity to the outside world too.

The Federal government approval for the proposal to upgrade the Miri Airport back in 2018 had been seriously delayed causing great dissatisfaction among the people of Miri. The continuous delayed of inverted allocation must not be taken lightly. While expediting the approved Miri airport upgrade are remains a priority, I believe we must also consider a more long-term solution that is the construction of a new regional international airport.

A new international airport maybe strategically located between Miri and Bintulu which offers a significant advantage in providing a larger catchment for passengers and would serves the whole northern region. This creates a larger market for airlines with at least 600,000 population or market (there is 350,000 for Miri and 250,000 for Bintulu. Not including the potential 400,000 for the Bruneians).

A new international airport can be designed to accommodate the higher volume of traffic including larger aircraft and potentially increasing direct international flights. It will be a modern airport that acts as a catalyst for economic growth attracting investments, tourisms, and trades to the entire northern region of Sarawak. In addition, with the relocation of Indonesian capital to Nusantara this airport can provide a connectivity solution to airlines aiming to connect between Sarawak, Brunei, and Indonesia. Couple with the rejuvenation and development of the Miri Port and the completion of the Pan Borneo highway, Miri can emerge as an important international transit city for connecting Sarawak, Sabah, Brunei and Kalimantan by air, land, and sea.

Therefore, I urge the Transport Ministry of Sarawak to conduct a feasibility Study for the construction of a new regional international airport somewhere in the middle between Miri and Bintulu. This Study should explore the potential locations, costs, and economic benefits of a new international airport to serve the entire northern region of Sarawak. Since the airport is under the jurisdiction of the Federal government and therefore, this initiative would require the necessary support from the Federal government. However, if the necessary support is not forthcoming from the Federal Government, then the Transport Ministry of Sarawak may consider to do it by ourselves or in collaboration with foreign investors and make reference to Senai Airport of Johore where Senai Airport Terminal Services Sdn. Bhd. (SATSSB) took over the operation from Malaysia Airport Holding Berhad (MAHB) in 2003 under a 50-year concession to develop the airport. The proposed Miri International Airport can be developed under a similar arrangement as Senai Airport of Johore. An importance and necessity of a viable international airport providing the necessary connectivity, internationally cannot be underestimated.

Hawkers And Traditional Traders

Tuan Speaker, today I would like to address a concern impacting the livelihood of hawkers and traditional traders. The recent announcement by the Federal Government regarding mandatory e-invoicing for all businesses including market vendors raises serious questions about the practicality and impact.

Imposing e-invoicing immediately on our hawkers and traders may impact significant challenges especially in training personal security issues, connectivity issues, and cost incurred. Many traditional hawkers and traders are older individuals, they have not had the opportunity to embrace technology. The implementation and operation of an e-invoicing system may require technical expertise and hawkers and traders may need training to effectively use the new technology.

Additionally, they are concerns about personal data, privacy, and security issues that may create unnecessary stress to them. Internet connectivity is crucial the operation of e-invoicing systems. For those hawkers and traders in remote areas or low connectivity areas may face problems in using the technology effectively.

Hawkers and traders often operate with tight margins. The additional cost of acquiring devices and potentially subscribing to e-invoicing systems could further strain their finances. Therefore, I urged Sarawak Government to strongly appeal to the Federal Government for a more considerate implementation of e-invoicing for our hawkers and traders. Instead of mandatory adaption, e-invoicing should be made optional. Hawkers and traders who are comfortable with technology can choose to use it, while others can continue traditional methods for now.

Also, provide a grace period for them to adapt. Implement a comprehensive training program to bridge the digital literacy gap and equip them with the necessary skills. Additionally, explore subsidy options for the devices or simplified low-cost e-invoicing solutions. Hawkers and traders are the backbone of our local economy. Let's not burden them with policies that hinder the ability to operate effectively. By working together with the Federal Government, we can ensure a smooth transition towards e-invoicing while protecting the well-being and livelihood of our local businesses.

Tuan Speaker, before I conclude, I would like to wish all our Muslim brothers and sisters *Selamat Hari Raya Aidilfitri, Maaf Zahir dan Batin* and to wish our Dayak brothers and sisters on the upcoming Hari Gawai, *Selamat Hari Gawai, Gayu Guru, Gerai Nyamai, Lantang Senang Nguan Menoa*.

To conclude I wish to register my full support to the Motion of Appreciation to the Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Sarawak, Tun Pehin Sri Dr. Haji Wan Junaidi bin Tuanku Jaafar opening speech at the First Meeting of the Third Session of the 19th State Legislative Assembly. Thank you.

Timbalan Speaker: Thank you, Ahli Yang Berhormat bagi Pujut. I think we have to give way to the lunch break and may I call you all back to the chamber to resume our debate on the Usul of the TYT's address at 2.30 p.m., please.

(Mesyuarat ditangguhkan pada pukul 12.56 tengah hari)

(Mesyuarat dimulakan pada pukul 2.36 petang)

[Timbalan Speaker mempengerusikan Mesyuarat]

Timbalan Speaker: Ahli-Ahli Yang Berhormat, may I call upon Telang Usan.

YB Dato Dennis Ngau: Thank you, Tuan Speaker, Sir. Thank you for giving me this great opportunity to represent my constituency N.77 Telang Usan to participate in the debate on the Motion of Thanks in the name of N.59 Tamin on the address by Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri Sarawak Tun Pehin Sri Dr. Haji Wan Junaidi bin Tuanku Jaafar, the Governor of Sarawak at the opening of the current Dewan Sitting on 6th May 2024. Foremost, I wish to congratulate Tuan Yang Terutama Tun on his appointment as the 8th Yang di-Pertua Negeri Sarawak. Indeed, our beloved State is blessed to have TYT Tun to lead our state. A man with great standing among Malaysians, who cares immensely towards the state and her peoples' welfare, continuing the legacy of his predecessors.

His Excellency Tuan Yang Terutama Tun makes great efforts to consistently touch-based with happenings in and around our vast Sarawak including our country Malaysia. In his address Tuan Yang Terutama Tun also expressed his happiness and gratitude towards the sterling performances of our Gabungan Parti Sarawak State Government lead by the Right Honourable Datuk Patinggi Tan Sri (Dr) Abang Haji Abdul Rahman Zohari bin Tun Datuk Abang Haji Openg, Sarawak Premier Extraordinary.

At this opportune time too, I wish also to convey my and our people of N.77 Telang Usan and Baram in general, our deepest sympathy and heartfelt condolences to the family of late Tun Pehin Sri Taib bin Mahmud, our State of Sarawak 7th Governor who sadly passed on in recent months. We record our highest appreciation and thanks to the late Tun Pehin Sri Taib bin Mahmud for his

dedication, unselfishness, and excellence in servicing our region Sarawak almost his entire life. May he rest in peace.

“The price of greatness is responsibility” - Winston Churchill;

“An Idealist is a person who helps other people to be prosperous” - Henry Ford;

“I have accustomed myself to receive with respect the opinion of others but always take responsibility of deciding for myself” - Andrew Jackson”.

That is how is summed up in brief our late Tuan Yang Terutama Tun Taib.

Tuan Speaker, based on data and statistics, Sarawak continues to rise among the many in this region, with the rich production of industries engaged in commerce with nations advancing rapidly to destiny the reach beyond eyes. The World Bank rightly categorise Sarawak as a *“High-Income Nation”*. Well-deserved indeed.

His excellency TYT Tun the Governor at the Dewan Sitting opening address touches matters related greatly to Sarawak and the people. His Excellency hope every citizen of this great Sarawak is given equal opportunity so as to benefit from the State and Federal Government’s development especially the State Government’s development goals under the Post COVID-19 Development Strategy (PCDS 2030) merely six years to go from today.

I quote, *“Saya berharap kemakmuran ekonomi ini dapat dikecapi oleh setiap lapisan masyarakat. Oleh itu usaha Kerajaan Sarawak untuk meningkatkan pendapatan isi rumah amatlah bertepatan selaras objektif keterangkuman sosial”*, Tun Pehin Sri Dr. Haji Wan Junaidi bin Tuanku Jaafar, the State Governor.

Tuan Speaker, therefore, I will raise matters related to my constituency and our people in general align with the State’s Post COVID-19 Development Strategy (PCDS 2030), a well thought and planned development strategy, a brainchild of our YAB Premier of Sarawak. We applaud the effort of the Sarawak Government of having put in place very clear, strategic, and achievable development goals, which no other state, to my knowledge, is having in our country. Kudos YAB Premier and the Sarawak Government. Let us all Sarawakians continuously uphold this noble cause in our prayers.

Tuan Speaker, before I move further, again I wish to put on record my sincere thanks and appreciation to the Right Honourable Premier for his tireless efforts in securing income for Sarawak that enable heap of development projects that have been and could be carried out all over Sarawak be it at urban, rural, and very, very rural constituencies including N.77 Telang Usan.

Skim Insentif Tanaman Semula Pekebun Kecil Sawit (TSPKS 2.0) (Agrobank & MPOB)

Recently it was announced by the Federal Government of Malaysia an incentive for replanting of oil palm in our country, some help specially, especially offered to all small holders in the country who have been in the activity for some years with oil palm trees grown old and needed to be replaced. On the promotional material mentioned, the incentive was not for new planting.

The mechanism was *“Geran Padanan 50% soft loan (Agrobank) dan 50% Geran percuma kerajaan” dengan nilai bantuan RM18,000 sehektar untuk Negeri Sabah dan Sarawak*. The beauty of this initiative is *“bayaran untuk soft loan Agrobank hanya bermula pada bulan ke-49 iaitu tahun ke-5 selepas diluluskan”*. Many of our rural small time sawit planters see this as a great way to revitalise their income by replacing the old and less productive oil palm trees.

But unfortunately, most of our rural folks who are in the small holding oil palm planting could not access to the incentive as one of the requirements is "*permohonan adalah pemilikan tanah yang bergeran*".

The requirement was a major stumbling block to most of our rural people who have planted oil palm on their family ancestral land but yet to be given land title. Effort was made by those oil palm planters who have not had land title but desperately needed the government's assistance as no government body or agency could give support to their application.

Even the NCR land already surveyed Section 6 *tetapi belum bersukat* under Section 18 also greatly affected. Untuk tanah NCR Section 18 tiada masalah kerana sudah ada pemilikan individu dan dikeluarkan geran.

For record this is *Skim Tanaman Semula*. Semestinya tanah di kawasan tersebut telah ditanam dengan pokok kelapa sawit *for years and therefore* tiada lagi isu pertikaian, pemilikan tanah tersebut. *Sokongan* could be given for say, for sawit planted minimum 20 years. Just as Government giving our red identity card to some people in the country.

Namun begitu, berikutan dengan syarat yang telah diberikan, tiada satu *state* agensi atau jawatankuasa Kerajaan Negeri yang berani untuk menentukan siapa pemilik tanah tersebut atau secara bertulis atau diminitkan untuk MPOB meluluskan permohonan pekebun kecil kita ini walaupun *on temporary basis*. Perkara ini merupakan satu kerugian yang sangat besar bagi negeri Sarawak kerana peruntukan sebanyak RM100 juta untuk program bantuan ini.

Saya turut difahamkan dan yakin bahawa pekebun kecil di Sarawak ini, anggaran sebanyak 80% pekebun kecil adalah di bawah kategori tanah NCR – *as per their own adat practice*. *Even in Telang Usan itself we have more than 500 hectares in total of small oil palm plant*.

Under PCDS 2030 strategy, "*By 2030 Sarawak will be a thriving society driven by data and innovation where everyone enjoys economic prosperity, sustainable environment and social inclusivity where Median Monthly Household income is RM15,000 sebulan*".

Tuan Speaker, our rural community only realistic chance to achieve as what is aimed through PCDS 2030 is by their involvement in agriculture i.e. *penanaman sawit*. Therefore, I urge the State Government to look at ways to enable our rural folks to access to any economic help provided by our State and Federal Government, especially that relate to land used. Otherwise, our rural folks will just *tengok saja* the famous quote by Deputy Premier Datuk Amar Dr. Sim.

I therefore urge our State Government to set up a special task force to look into this matter so as not to deprive our rural folks of any government good initiative that come by in the near future. *Of course*, kita menggalakkan perimeter survey dan lepas itu *individual survey* seperti di bawah inisiatif yang telah kerajaan lancarkan.

Road Around and Linking to Sub District Long Bedian

We thank the State Government for setting up a sub-district office at Long Bedian, Ulu Sungai Apoh under Telang Usan District. The rural sub-district was set up more than six years ago to bring the government services closer to our underprivilege citizen especially the Penan community from more than 20 longhouses or settlement from the Apoh, Layun, Patah-Abang, Akah regions. Indeed, the initiatives have helped our folks greatly.

Tuan Speaker, the great challenge here is the road connectivity that connected all these settlements with sub-district Long Bedian. There is no good time with regards to the road condition, if it rain it will be super slippery and if it is dry period, it will be super dusty, both posed great danger to road users. I therefore urge that relevant authority to put high priority in effort to make the road infrastructure connectivity here to provide safe road system for our people to travel and seek needed

government services from this sub-district as it is also part of the promised made under the PCDS 2030 i.e. under One of the seven enablers that is Basic Infra.

It is estimated at least 200 kilometers in length of earth road and log bridges built by timber companies some 30 years ago is the only lifeline around this sub-district office. I therefore urge the State Government to immediately start taking concrete action on this requirement as it is only six years of time from today to the realisation of PCDS 2030 or roughly about 2392 *hari dari* todaylah *sampai ke* 2030.

At this juncture on behalf of my colleagues, Member for N.78 Mulu and Member for N.76 Marudi, the Baram Team, I wish to record our heartiest appreciation and thanks to the Yang Amat Berhormat Premier of Sarawak and the State Government especially the Ministry of Infrastructures and Port Developments Sarawak under the leadership of the Honourable Datuk Amar Douglas Uggah Embas, Deputy Premier and Member for N.37 Bukit Saban for responding to our request for the Government to come up with immediate solution to our constituent's daily challenges with bad ex-logging roads condition in the three state constituencies in Ulu Baram by setting the special unit to work under "*Term Contract for Rural Road Maintenance*". This brings great news to us, and we hope the roll out and implementation of this State initiative will commence soon.

Tuan Speaker, my fellow august House Member for Ba'Kelalan touches on the danger of local language being extinct. I am compelled to raise this pressing issue that strikes at the very core of our identity as multi-cultural state. The alarming decline of indigenous languages among our ethnic communities, especially among the younger generation in our beloved Sarawak. In recent decades, we have witnessed the gradual extinction of numerous linguistic treasures, each representing a repository of cultural heritage and ancestral wisdom.

The Right Honourable Datuk Patinggi Tan Sri (Dr) Abang Zohari bin Tun Datuk Abang Haji Openg at the officiating of International Borneo Lexicology and Lexicography Conference 2023 held in Kuching raised his serious concern on the subject. He said, "*serious and organised efforts must be made to ensure ethnic language will not disappear due to the process of globalisation*".

As mentioned by Ba'Kelalan, Dewan Bahasa dan Pustaka in 2023 stated four languages in Sarawak become extinct. These extinct languages or ethnic dialects serve as poignant reminders of the urgent need to safeguard our linguistic diversity before it fades into obscurity, depriving us of the pride of being a multicultural state.

In response to this cultural crisis, I am aware various Non-Governmental Organisations (NGOs) have championed grassroot initiatives to revitalise and safeguard indigenous languages across Sarawak. For instance, my Persatuan Kayan Sarawak of which I am the current President is actively engaged in such efforts. We organised various kind of activities that encourage the usage of Kayan language such as having "*Tekna*" performance and competition with the hope could contribute to this cause. These endeavours ranging from community-driven language revitalisation programs to education outreach initiatives, exemplify the resilience and determination of our people to reclaim their linguistic legacy from the brink of oblivion. Therefore, while commendable strides and have been made at the grassroot level, addressing the scope and scale of this challenge necessitates a unified and coordinated approach from governmental bodies to ensure all ethnic group are included.

Therefore, implementing initiatives such as setting up playschools where majority ethnic in that particular area resides and other interventions to facilitate the learning of our children's mother tongues is needed. Importantly, a policy is necessary to ensure continuity; regardless of changes in leadership, the policy will ensure that these efforts persist.

At this juncture, may I suggest in the Kindergarden classes at the Five Penan Village of Ba Selulong, Long Leng, Long Jenalong, Long Kawa and Long Kerangan which is now come under

State SEDIDIK part of the day classes to include Penan language as a subject in the school classes, as a pilot project.

By prioritising the revitalisation and maintenance of indigenous languages, we reaffirm our collective responsibility to honour the rich tapestry of Sarawak's cultural heritage and ensure that future generations inherit a legacy enriched by linguistic diversity.

Therefore, I urged the relevant Ministry or Department to act immediately to the situation we are facing today with regards to extinction of local language by making proper planning in safeguarding languages which are considered as a country's asset to not become extinct due to lack of usage or documentation.

Let us embark on this noble endeavour with passion, purpose, and perseverance, knowing that the preservation of our languages is not just a duty but a sacred trust to be upheld for generations to come. It is imperative to establish a comprehensive language policy to promote multilingualism, equitable access to education, and the preservation of indigenous languages, and cultural heritage.

The Sarawak State Government shall support initiatives to document, revitalise, and sustain indigenous languages, including the development of language resources, cultural programs, and community-based language learning initiatives... *(Interruption)*...

Tuan Speaker: Yang Berhormat, you may wind-up, please...*(Interruption)*...

YB Dato Dennis Ngau: Okay, last, Tuan Speaker. Okay. Tuan Speaker, I wish also to know the status of the implementation of the following *rakyat* project in my constituency. They are:

- (a) *Projek Pembinaan Hakisan Tebing Kampung Long Watt, Sg. Apoh;*
- (b) *Projek Pembinaan Hakisan Tebing Rumah Panjang Long Bemang, Sg. Apoh;*
- (c) *Projek Pembinaan Hakisan Tebing Gereja RC Rumah Panjang Long Banyok, Baram;*
- (d) *Pembinaan Jambatan Sungai Paong, Long Apu, Ulu Baram;*
- (e) *Bina Baru SK Long Bemang, Sg. Apoh;*
- (f) *Pembinaan Infra dan Bangunan Pejabat Daerah Telang Usan at Long Lama; and*
- (g) *Pembinaan Infra dan Bangunan Pejabat Daerah Kecil Long Bedian Sg. Apoh.*

Tuan Speaker, with that Telang Usan supports the Motion of Thanks to the address of the Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri Sarawak Tun Pehin Sri Dr. Haji Wan Junaidi bin Tuanku Jaafar, the Governor of Sarawak in the name of N.59 Tamin. Selamat Hari Raya Aidilfitri. Selamat Hari Gawai. Thank you for the indulgence, Tuan Speaker.

Timbalan Speaker: Thank you, Yang Berhormat bagi Telang Usan. Next, I would like to call upon the Yang Berhormat bagi Kalaka, please. Then, I will call Katibas, followed by Bukit Assek, Tebedu and Jepak; and I think Tanjong Batu.

YB Tuan Haji Mohamad bin Duri: Bismillahirrahmanirrahim. Assalamualaikum Warahmatullahi Wabarakatuh, Salam sejahtera dan Salam Sarawak Maju Makmur.

Terima kasih, Tuan Speaker kerana telah memberikan peluang kepada saya untuk turut serta dalam perbahasan Usul Penghargaan Atas Ucapan Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri Sarawak pada Pembukaan Mesyuarat Pertama bagi Penggal Ketiga Dewan Undangan Negeri Sarawak Ke-19 kali ini.

Terlebih dahulu, saya dan rakyat di DUN N.38 Kalaka ingin menyampaikan ucapan takziah kepada seluruh ahli keluarga Almarhum Tun Pehin Sri Haji Abdul Taib Mahmud iaitu mantan Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri Sarawak yang telah kembali ke rahmatullah pada Februari yang lepas. Marilah kita bersama-sama mendoakan roh Almarhum dicucuri rahmat oleh Allah SWT dan ditempatkan dalam kalangan orang-orang yang beriman dan beramal soleh.

Sesungguhnya pemergian Tun Pehin Sri Abdul Taib Mahmud merupakan satu kehilangan besar buat Sarawak dan negara Malaysia, amnya. Terlalu banyak jasa dan bakti yang telah dicurahkan oleh Tun Pehin Sri Abdul Taib yang semestinya didedahkan untuk sumber rujukan generasi baharu Sarawak dan berharap agar segala usaha pembangunan Sarawak moden dapat di abadi dan dibukukan dalam buku pembelajaran di seluruh sekolah di Sarawak.

Tuan Speaker, saya ingin merakamkan setinggi-tinggi ucapan tahniah kepada Tun Pehin Sri Dr. Haji Wan Junaidi bin Tuanku Jaafar yang telah dilantik sebagai Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri Sarawak yang kelapan. Dengan pengalaman Tun Pehin Sri Dr. Haji Wan Junaidi, saya melihat Negeri Sarawak ketika ini mempunyai landasan yang amat tepat kerana beliau telah berkhidmat begitu lama dalam bidang-bidang yang menjurus kepada perundangan, kepimpinan, pernah menjadi Menteri, pernah juga menjadi Speaker Ahli Dewan Negara, Ahli Parlimen dan sebagainya. Kita berdoa dan berharap semoga Sarawak terus maju makmur di bawah pimpinan Tun Pehin Sri.

Tuan Speaker, izinkan saya terus menyentuh perkara-perkara berkaitan dengan rakyat dan kawasan yang saya wakili dan kasihi, iaitu N.38 Kalaka.

Tuan Speaker, rakyat di Dewan Undangan Negeri (DUN) N.38 Kalaka masih mendambakan lebih banyak lagi pembangunan untuk dilaksanakan. Kawasan itu terutamanya melibatkan kemudahan asas seperti bekalan air bersih, bekalan elektrik, sistem telekomunikasi, pendidikan, peluang pekerjaan, jalan perhubungan dan isu-isu lain.

Tuan Speaker, isu gangguan bekalan elektrik atau lebih sesuai disebut *blackout* semakin menjadi-jadi berlaku di kawasan DUN N.38 Kalaka dan ini sekali gus menjadi igauan ngeri dan menimbulkan kegusaran kepada penduduk setempat. Lebih serius ramai yang melabelkan kalau tiada *blackout*, bukanlah Saratok *namonya*. Justeru itu, saya memohon agar pihak Sarawak Energy Berhad membuat analisa, *loading* masa puncak sebab sebelum sambutan raya aidilfitri, Kampung Melango mengalami kegelapan. Baru-baru ini, terlalu kerap. Pada 7 April, lebih sejam. Alasan, fuis hangus. 9 April, kejadian *tripping* dan fuis terbakar, *angus juak*, menunjukkan bahawa terdapat peningkatan beban yang mendadak. Dan ini membuktikan memang ada keperluan untuk menambah kapasiti transformer di Kampung Melango.

Blackout dan Restoration of Supply

Bagi memastikan *reliability of electric supply*, saya menyarankan *switching personnel* yang bertanggungjawab untuk menukar fuis yang terbakar tersebut mesti ditambah. Seorang di Kabong, seorang di Saratok. Sebab apa yang kita alami ialah keberadaan *switching personnel* pada masa kejadian tersebut. Pada 9 April contohnya, beliau berada di Kabong. Perjalanan dari Kabong ke Saratok 52 km memakan masa selama 50 minit.

Tuan Speaker, bagi meningkatkan SAIDI dan SAIFI, indeks masa dan berulangnya kekerapan *blackout* ini, saya mengharapkan pihak SEB melihat ini dengan lebih terperinci terutama di kampung-kampung dan di kawasan rumah panjang untuk menaik dan meningkatkan kapasiti *transformer*.

Saya ingin merakamkan ucapan terima kasih yang tidak terhingga kepada Yang Amat Berhormat Premier dan *Deputy Premier* kerana telah meluluskan melalui BDDA, Betong Division Development Agency, sebanyak RM14.8 juta untuk menambah baik sistem *enhancement* 33KV dan 11KV *over headline system* dari Kampung Kaba ke simpang Nyabor dan dari simpang Jalan Paloh ke Kampung Perpat bagi mengelak Kampung Kaba, Kampung Perpat dan Lubok Nibong, beberapa rumah-rumah Panjang Galing, Rumah Panjang Mujah, Rumah Panjang Rawing bergelap selama tiga hari tiga malam. Ini disebabkan sebelum ini Kampung Kaba hanya menerima satu punca bekalan elektrik, iaitu dari Pusa. Saya mohon supaya pihak SEB juga menambah kapasiti 11KV LT fuis dan memastikan supaya *loadingnya balance* dan kita tidak mahu *blackout* ini berulang setiap kali menjelang perayaan terutama sekali hari Gawai Dayak yang menjelang tiba.

Tuan Speaker, saya juga memohon Kerajaan Sarawak dan kementerian yang berkaitan dan juga Sarawak Energy untuk mempercepatkan pemprosesan permohonan penyambungan bekalan elektrik melalui projek dana permohonan tambahan atau lewat iaitu alaf bagi Kawasan DUN N.38 Kalaka. Apabila pelaksanaan projek ini dapat disegerakan, ia akan menoktahkan penggunaan generator dan mengurangkan beban kos minyak yang mahal kepada penduduk setempat.

Tuan Speaker, pembangunan luar bandar perlu memberi keutamaan kepada penyediaan bekalan air terawat ataupun air bersih di setiap pelosok bahagian dan daerah di negeri Sarawak khususnya kawasan yang saya wakili di DUN N.38 Kalaka. Beberapa buah kampung di kawasan saya amat memerlukan tindakan segera pihak kerajaan untuk mengatasi masalah-masalah bekalan air bersih khususnya di lapen penempatan rumah Panjang seperti di Rumah Galing, Rumah Rawing, Rumah Mujah, Rumah Siti Belanda, Rumah Christopher, Rumah Tanjung serta di kawasan rumah-rumah panjang di kawasan Nyiar dan Jelupang.

Selain itu, terdapat beberapa buah perkampungan turut memerlukan bekalan air bersih seperti di Kampung Paloh, Kampung Perpat dan Kampung Kaba.

Untuk makluman Tuan Speaker, kesemua penempatan rumah panjang dan kampung tersebut sehingga kini belum dibekalkan sumber air terawat daripada JBALB. Walaupun paip *ado*, air belum *ado*. Mohon jasa baik Kementerian Utiliti dan Telekomunikasi serta JBALB untuk memberikan perhatian utama bagi memastikan isu keperluan asas penduduk serta rumah panjang ini disegerakan kerana turut menjejaskan beberapa sekolah, iaitu Sekolah Haji Bolah, Sekolah Lubok Nibong, SK Perpat dan SK Paloh.

Tuan Speaker, kejadian bencana alam yang berlaku di beberapa buah perkampungan di kawasan DUN N.38 Kalaka kini memerlukan perhatian segera serta tindakan pihak berwajib. Antaranya kejadian fenomena ombak kuat yang memadai jalan yang merupakan benteng terakhir untuk menyelamatkan hakisan telah menyebabkan jalan utama dari Kampung Batang Maro ke Kampung Paloh telah rosak teruk semenjak tahun 2021 dan ianya harus diberi perhatian dengan sewajarnya. Begitu juga kejadian hakisan tanah di tebingan sungai di Kampung Hilir Kupang yang berlaku baru-baru ini juga harus diberi perhatian.

Berkaitan dengan hakisan tebing Sungai Krian, dekat Kampung Lago, Kampung Melango Baru dan Kampung Melango Lama Saratok, sekali lagi saya memohon agar ia diberikan perhatian yang serius memandangkan terdapat banyak struktur tebing yang semakin terhakis. Di sini, saya memohon kerajaan melalui jabatan atau kementerian berkenaan untuk menyediakan peruntukan yang lebih besar kepada kawasan DUN N.38 Kalaka untuk membaik pulih, menaik taraf dan membina benteng penghadang banjir di kampung-kampung yang saya nyatakan tadi.

Naik Taraf Jalan

Tuan Speaker, Kerajaan Persekutuan serta JKR Sarawak serta agensi yang berkaitan diminta untuk mempercepatkan tender pembinaan jalan dari Simpang Bajau ke Kampung Kupang sepanjang 16.5 km memandangkan projek tersebut telah diluluskan serta pemilik tanah yang terlibat dengan projek pembinaan jalan tersebut dan naik taraf jalan tersebut telahpun menerima wang pampasan pada bulan Februari yang lepas. Begitu juga, pembinaan jalan dari Paloh hingga Kampung Perepat sepanjang 14 km hanya menunggu masa untuk di tender. Saya juga memohon kepada kerajaan untuk mempercepatkan proses tender bagi kedua-dua projek berkenaan kerana penduduk di kawasan tersebut telah menunggu terlalu lama untuk melihat jalan perhubungan mereka dinaik taraf.

Kejadian Banjir Kilat

Tuan Speaker, untuk makluman, kejadian banjir kilat sering berlaku semenjak tahun 2012 sehingga ke tahun-tahun kebelakangan ini. Penduduk yang tinggal di kawasan tersebut kerap kali mengadu kawasan mereka sering kali ditimpa kejadian banjir kilat dan parit di sepanjang jalan

tersebut mungkin tidak diselenggarakan dengan baik pengaliran air tersekat mengakibatkan kekerapan banjir kilat.

Saya memohon agar agensi yang bertanggungjawab seperti pihak berkuasa tempatan (MDS) hendaklah lebih proaktif dan pembersihan parit hendaklah sentiasa diselenggarakan bagi mengelak kejadian banjir kilat berulang.

Saya juga mohon agar pihak DID untuk mengkaji dengan terperinci apakah yang menyebabkan kejadian banjir kilat ini berlaku dan memberi penyelesaian segera dan pelan jangkamasa panjang (*master plan*) di Pekan Saratok dan keseluruhannya.

Biasiswa Yayasan Sarawak

Tuan Speaker, saya ingin mencadangkan supaya Yayasan Sarawak membantu pelajar yang ditawarkan ke kolej di Tingkatan Enam, Saratok untuk mendapatkan biasiswa. Ini sangat membantu kerana dapat menolong pelajar yang datang daripada keluarga B40 yang sangat perlukan bantuan dan kalau tidak dibantu mereka ini akan menolak tawaran untuk kemasukan ke Kolej Tingkatan Enam, Saratok yang merupakan satu-satunya kolej tingkatan enam di negeri Sarawak.

Faktor utama mereka tidak dapat menyambung pelajaran adalah kerana mereka tidak mempunyai sumber kewangan yang mencukupi. Justeru itu, saya mencadangkan agar pelajar daripada golongan B40 ini dibantu biasiswa daripada Yayasan Sarawak.

Skim Pembesaran Kampung (SPK)

Tuan Speaker, Skim Pembesaran Kampung (SPK) di kawasan DUN N.38 Kalaka perlu ditambah dan diperluaskan berikutan SPK yang diluluskan sebelum ini tidak mencukupi. Justeru itu, saya memohon kerajaan untuk meluluskan Skim Pembesaran Kampung Tambahan di kawasan N.38 Kalaka yang terbuka permohonannya untuk penduduk atau ketua isi rumah yang belum mendapat lot kediaman bagi membina rumah mereka. Ini dapat membantu ketua isi rumah yang kadang-kadang menduduki rumah agak ramai, tiga atau empat ketua isi rumah. Ini membolehkan rakyat yang mengidamkan untuk mempunyai rumah kediaman dapat dibantu.

Klinik Kesihatan

Saya juga mencadangkan, sebuah klinik jenis lima perlu dibina bagi menampung keperluan Hospital Saratok yang dilihat semakin hari semakin sesak dan tidak lagi sesuai untuk menampung jumlah pesakit luar yang semakin ramai, melebihi 250 orang setiap sehari.

Terlalu banyak aduan yang telah diterima kerana masa menunggu giliran yang terlalu lama baru-baru ini, oleh seorang ketua kaum. Ini ialah satu petanda yang jelas betapa klinik kesihatan jenis lima sangat-sangat diperlukan dan diwujudkan di Daerah Saratok.

Isu Vandalism dan Kecurian Kabel Elektrik

Tuan Speaker, isu *vandalism* berkaitan kecurian kabel elektrik, baik kabel fiber, bateri, di menara telekomunikasi dan transformer baru-baru ini semakin menjadi-jadi kerana ia telah melibatkan kerugian yang cukup besar bagi SEB, bagi TELEKOM dan semua yang terlibat dalam industri ini.

Menurut kenyataan yang dipetik daripada Menteri Utiliti dan Telekomunikasi, Sarawak merekodkan 45 kes kecurian kabel setakat Mac tahun ini berbanding 27 kes bagi tempoh yang sama tahun lepas. Kes *vandalism* ini mengalami peningkatan sebanyak 18 kes, iaitu 67%. Kerajaan perlu memikirkan serta mengambil inisiatif bagi mengekang aktiviti *vandalism* utiliti yang kian berleluasa dalam kalangan masyarakat. Saya percaya isu *vandalism* ini boleh kita kaitkan dengan kedai yang

menjual besi buruk. Jika tiada permintaan daripada penjual besi buruk, pencuri tidak akan mencuri tembaga dan aluminium untuk dijual.

Persoalannya, haruskah kerajaan mengambil tindakan dengan menutup kedai besi buruk yang berlesen ini? Atau, kalau ia ditutup kemungkinan besar barangan *cooper* dan aluminium tidak akan dapat dijual balik kepada pembeli.

Mungkin tindakan sebegini tidak digemari oleh pemegang lesen penjual besi buruk. Di sini saya juga mencadangkan agar penguatkuasaan diberi hanya membeli barangan lain yang bukan barangan seperti aluminium dan tembaga. Pihak penguatkuasa harus juga mengambil tindakan tegas kepada pembeli besi buruk yang tidak berlesen. Mengenakan denda yang lebih berat kepada pesalah yang mencuri dan membeli kabel serta memansuhkan lesen pembeli besi buruk serta melantik pihak berkuasa tempatan untuk memungut dan membuat pemprosesan kitaran semula barangan aluminium dan tembaga, bateri dan lain-lain. Kes curi kabel aluminium, tembaga dan kedai yang membeli besi buruk ini mesti ditangani seumpama menarik rambut dalam tepung, rambut tidak putus dan tepung tidak berselerak.

Tuan Speaker, masalah capaian internet di kawasan luar bandar di negeri Sarawak bukanlah satu isu yang baru dibangkitkan. Malah sering kali dibangkitkan. Di kawasan DUN N.38 Kalaka, isu capaian internet sering menjadi rungutan seperti tiada kesudahannya dalam kalangan penduduk, para pelajar, guru-guru serta usahawan niaga dalam talian. Antara kawasan yang mempunyai masalah capaian internet seperti di Kolej Tingkatan Enam yang merupakan satu-satunya kolej di negeri Sarawak, begitu juga di SMK Agama di Kampung Kaba, di sekolah-sekolah dan rumah panjang. Contohnya, Menara MCMC di Kampung Kaba *line Celcom ajak ado. Jadi, kito mintak Multi Operator Connection Network supaya Umobile, Maxis, Digi ado juak macam Tower SACOFA di Kampung Perpat momo lain ado.* Contohnya, Site Tower 73, MCMC ada kadang-kadang menimbulkan banyak masalah apabila tower di Kabong *blackout*, di sini pun *blackout*. Saya harap pihak dalam industri telekomunikasi dan kementerian yang terbabit melihat perkara ini dengan lebih serius.

Institusi pendidikan atau pusat teknikal harus diwujudkan juga di kawasan Roban sebagai usaha melahirkan generasi muda yang berkemahiran. Antara institusi yang perlu diwujudkan adalah seperti Sarawak Skills, kolej komuniti, CENTEXS dan lain-lain institusi kemahiran yang berkaitan. Dengan adanya kemudahan pendidikan teknikal yang disediakan ini, saya yakin ianya memberi peluang bukan sahaja pelajar dari DUN N.38 Kalaka, malah pelajar daripada DUN N.40 Kabong dan DUN N.39 Krian yang akan mendapat manfaat yang sama.

Timbalan Speaker: Ahli Yang Berhormat boleh gulung.

YB Tuan Haji Mohamad bin Duri: Memetik ucapan Yang di-Pertua Negeri Tun Pehin Sri Dr. Haji Wan Junaidi bin Tuanku Jaafar pada pembukaan Persidangan Pertama Penggal Ketiga Dewan Undangan Negeri Sarawak Ke-19 baru-baru ini, beliau amat memuji Kerajaan Sarawak kerana menitikberatkan kelestarian dalam setiap pembangunan yang dirancang selari dengan matlamat konsep dan falsafah *sustainable development goal* dan *environmental social* dan *government* ke arah mencapai sasaran menjadi wilayah mampan dan kalis masa hadapan.

Ini jelas digariskan dalam *Post COVID 19 Development Strategy 2030* (PCDS 2030). Melalui pembangunan lestari yang menitikberatkan keseimbangan alam sekitar, sosial dan tadbir urus, saya yakin Sarawak akan mampu menarik lebih banyak pelaburan dan membuka peluang perniagaan serta pekerjaan bernilai tinggi untuk rakyat Sarawak. Dengan ini, saya menyokong Usul Penghargaan Atas Ucapan Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri Sarawak.

Saya mengambil kesempatan ini untuk mengucapkan syabas dan tahniah kepada Tuan Speaker dan semua kakitangan Dewan Undangan Negeri Sarawak kerana telah berjaya mengendalikan persidangan DUN dengan tersusun dan lancar. Izinkan saya membuat penggulungan dengan dua pantun:

*Indah cahaya bulan purnama yang kakak,
Menyinari lautan yang berombak,
Selamat memimpin Wilayah Sarawak,
Kepada Tun Pehin Sri TYT Yang di-Pertua Negeri Sarawak.*

*Kain songket jangan dijemur,
Kalau dijemur hilang seri hilang pesona,
Semoga Sarawak terus maju dan makmur,
Di bawah kepimpinan Yang Amat Berhormat Premier yang bijaksana.*

Terima kasih.

Timbalan Speaker: Terima kasih, Ahli Yang Berhormat bagi Kalaka. Next with respect may I call upon Ahli Yang Berhormat bagi Katibas, please.

YB Encik Lidam anak Assan: Tuan Speaker, thank you for allowing me to participate in the debate on the Motion of Appreciation on His Excellency the Governor of Sarawak's speech. It is an honour and privilege to stand here again in this august House to represent the people of DUN Katibas. Rakyat Katibas and I would like to congratulate our Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri Sarawak Tun Pehin Sri Dr. Haji Wan Junaidi bin Tuanku Jaafar on his appointment as the Governor of Sarawak.

I wish to thank Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri Sarawak Tun Pehin Sri Dr. Haji Wan Junaidi bin Tuanku Jaafar for the maiden speech founded on PCDS 2030's economic prosperity, social inclusivity, environmental sustainability, and political stability.

I also would like to put on record my sincere gratitude to the people of DUN Katibas for their unwavering support for GPS Government under the Premiership of Yang Amat Berhormat Premier Sarawak and his Members of Cabinet to realise the aspiration of *Sarawak Maju Makmur and Sarawak First*, also including but not limited to defending Sarawak Rights as enshrined in the MA63 and IGC Reports.

I wish to thank the staffs of State and Federal Administration office who have been working hard to facilitate the implementation of our development projects successful. I would like also to congratulate our Premier and his cabinet and the Sarawak's administration for achieving the highest ever revenue of RM13.31 billion for Sarawak in 2023. We scored another breakthrough, with a vision of Development for All: Together, Building A Prosperous, Sustainable and a United Sarawak.

Tuan Speaker, in 2023 Budget we spoke about the strategic trust on stimulating regional and rural development. It provided focus on rural development to uplift the wellbeing of rural community and enhance the economic potential of rural areas based on the local strength and peculiarities. Rural development and socioeconomic require a multifaceted approach to address the unique challenges faced by rural communities especially in DUN Katibas.

Since my first DUN Sitting, I have submitted several development proposals for immediate implementation through various source of funds. Overall, to date, what I have submitted are sufficient enough for Katibas to achieve PCDS 2030 together with all of you. *Enti Katibas Enda Mansang Sarawak Enda Meh Mansang*. Literally, it means if Katibas is not developed, Sarawak also will not be developed.

Notwithstanding that, I am honoured to stand before you to shed light on a fundamental progress of rural development in DUN Katibas:

- (a) Thank you very much Yang Amat Berhormat Datuk Patinggi Tan Sri (Dr) Abang Haji Abdul Rahman Zohari Bin Tun Datuk Abang Haji Openg for the *Projek Rakyat* Jalan Ulu Bangkit and

Bangkit Bridge crossing at Sungai Katibas at Nanga Bangkit. Currently, the works are undertaken by JKR Sarawak;

- (b) I wish to extend our appreciation to the Second Minister for Natural Resource and Urban Development and Land and Survey Department for the approval of perimeter survey under Section 6 for Katibas which had commenced in January 2024. The survey works are also still in progress as of today;
- (c) Investing in road infrastructure is an investment to eradicate poverty and improvement in life of rural people. It creates a ripple effect, fostering economic activities, job creation and overall community developments. Thank you very much to the Minister for Infrastructures, Port Development and JKR Sarawak for the allocation and the construction of roads with the latest stretch in Sungai Tekalit to SK Nanga Nansang, Nanga Engkuah to Ulu Katibas. Also, I would like MIPD to expedite the long outstanding Jalan Rumah Jabat/ Nanga Lian to Nanga Engkuah, Sungai Katibas and also a bridge crossing at Rumah Jamba, Sungai Iran, Song. Also note that, Musah bridge is critical for the completion of Upper Rajang Development Agency (URDA) road at Nanga Banjor to Nanga Makut;
- (d) Road in Katibas under Upper Rajang Development Agency (URDA). I urge under Upper Rajang Development Agency (URDA) to expedite the construction of Banjor Makut and review the construction of Makut to Nanga Lian, Rumah Peter. These two road projects have been long outstanding and till to date people are still waiting. I also call upon under Upper Rajang Development Agency (URDA) Management and the project team to review Makut to Nanga Lian road stretch. My observation that this stretch is not fit for completion due to its alignment is too close to the Katibas river otherwise they build road to nowhere;
- (e) Also special thanks to Yang Berhormat Dato Sri Menteri Kerja Raya Malaysia for the road from Kabah to Beguang/ Rumah Bukit under DID Sarawak;
- (f) For telecommunication, the exchange of information between rural community and urban counterpart over significantly long distance holds immense potential to catalyse rural development. In small ways, our farmers in rural areas have already used this medium to sell their products. Thank you to Minister for Utility and the team for commissioning at least seven towers in Sungai Tekalit this year 2024. Any shortfall to some of the longhouses are still not connected yet. I hope we can look for alternative for example connecting them with Starlink. I also urge the Minister to expedite the construction of new Water Treatment Plant for Katibas. Some shortfalls in the rural areas will provide alternative interim measure by putting gravity feed;
- (g) Agriculture stands as the cornerstone of rural community in DUN Katibas to sustain our economies, support our livelihood and provide food security for rural community. Thank you very much the Minister and staffs of Ministry for Food Industry, Commodity and Regional Development and Department of Agriculture for the Farm Roads at Nanga Beguang and Sungai Kebiau and to expedite Sipan farm road while still waiting for tender to be issued soon.

Notwithstanding the above, the success and failure of DUN Katibas to achieve economic prosperity depends on the completion and availability of basic enablers such as infrastructures that provide access to land developments, utilities, and marketing facilities such as collection centre to facilitate economic transformations. Among others I would like to propose the following enablers:

Socio-economic Specific Intervention Fund (SSIF)

That the GPS Government to provide specific Intervention fund to support our socio-economy. Such allocation shall be for socioeconomic purpose only. I urge the Members of the rural Constituency also support this. I request the GPS Government to provide specific Intervention fund to improve our performance of rural socio-economy. This fund is to be given direct to Pusat Khidmat.

Construction of Bus Terminal/ Integrated Longboat Terminal

We also significantly contribute to the local economy by fostering trade and transportation, creating job opportunities, and stimulating economic activity for the surrounding community. It facilitates loading and unloading of riverine businesses. I request the Ministry of Transport to immediately commence construction works for this terminal. It is also suggested that for procurement of socio-economic project under the Department of Agriculture to adopt the RTP *Cabut Undi* Concept. This is to expedite the delivery time for our project. The current process is too lengthy and even more so as such project is headed down from DOA to JKR for technical advice. That will take a longer period.

Hatchery for Inland Freshwater Fish

I request the Ministry to expedite the construction of hatchery facilities in Katibas. This is to enable our local farmers to get their fish fries. Ecotourism or Agrotourism, is another emerging potential as a catalyst for bolstering rural socioeconomic activity. Let us show the tranquillity and serenity of our *Lanjak Entimau*. I request the Department of Forestry in collaboration maybe, with Department of Agriculture to open up our *Lanjak Entimau* for some square kilometres for viewing purpose only to support tourism business in the area.

Buy Local First

I call upon the GPS government, the relevant ministry to invoke a policy of Buy Local First. I also call upon the Education Department to support this program by imposing their school's food caterers to buy from our local farmers. In DUN Katibas we have 17 Sekolah Kebangsaan and three SMK. I believe the schools can absorb the produce of our farmers. We can review their menu of the school where possible let the local produce become their substitute and thus Education Department, we hope you can also contribute to the wellbeing of our local farmers. Some of these are the parents of the school children. I also urge Peladang Kawasan Katibas to play active roles to provide market linkages to local farmers, members and to other broader market.

Tuan Speaker, as we all know that education is the sharpest weapon to eradicate poverty and improve the life of our rural community. As such, we all must ensure that rural children have access to quality education. It may involve establishing comprehensive educational programs, inclusive policies, adequate resources to empower individuals from diverse backgrounds especially the rural children.

Facilities In Rural Schools

For the information of this august House, DUN Katibas we have 17 *Sekolah Kebangsaan* and all of these 17 are without any laboratory. I cannot imagine how we teach our children about science without science laboratory and as such I call upon the Education Ministry to immediately intervene to come out with the solution to this problem. Let us together recognise the transformative potential of socio-economy, infrastructures, and education in our collective journey towards a more inclusive, prosperous, and environmentally sustainable Sarawak and DUN Katibas. In view of the above, Katibas supports the Motion of Appreciation on His Excellency's the Sarawak Governor's Speech 2024. I hereby support the Motion. Thank you.

Timbalan Speaker: Thank you, Ahli Yang Berhormat. I call upon the Ahli Yang Berhormat bagi Bukit Assek.

YB Encik Chieng Jin Ek: Tuan Speaker, thank you for giving me the opportunity to debate on our Honourable Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri Sarawak's address. I would like to express my heartfelt congratulations to Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Sarawak, Tun Pehin Sri Dr. Haji Wan Junaidi bin Tuanku Jaafar has been appointed as the 8th Yang di-Pertua Sarawak.

At the same time, I'm also would like to express my sincere appreciation for the visionary address delivered by His Excellency's Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Sarawak, Tun Pehin Sri Dr. Haji Wan Junaidi bin Tuanku Jaafar during the recent *Pembukaan Persidangan Pertama Penggal Ketiga Dewan Undangan Sarawak Kesembilan Belas*. His Excellency's address will serve as an invaluable guidance for the Sarawak Government as it charts its course toward the prosperity and harmony.

Tuan Speaker, I respectfully bring the attention of the ministries and this august House on the seven pressing issues within my constituency, N.51 Bukit Assek, Sibü and also Sarawak and this is my earnest hope that decisive actions can be taken to address these matters promptly.

1. Molotov Cocktail Attack at KK Mart in Kuching, Sarawak

Following the incidents in Kuantan, Pahang, and Bidor, Perak, the Molotov cocktail attack on a KK Mart branch located at Kuching, Sarawak on the 31st of March 2024, and then resulting in the destruction of goods displayed on the shelves. And in light of this escalation, I would like to express my deep concern and urge both the Federal and Sarawak governments to take necessary actions against the spreading of this evil deed.

Tuan Speaker, I concurred with Honourable Member for Satok that, "*Violence of any kind has no place in Sarawak*". Sarawak is blessed with its multi-cultural and religious elements among the people, and we do not want extreme religious and cultural elements to be imported to influence the harmony in Sarawak and to prevent the spread of this unrest within Sarawak, the government must address and handle the KK Mart Molotov cocktail incident seriously and cautiously, lest it brings about far-reaching consequences.

Tuan Speaker, Sarawak is unique. The Sarawak Government is the first to establish the unit for Other Religions (UNIFOR) in Malaysia, dated 27th April 2017, with the missions to foster and promote greater understanding, tolerance, acceptance, mutual respect, and co-operation among the people of different religious beliefs in Sarawak. It is worth mentioning that the Sarawak Government also allocates funds through this unit to schools and religious organizations of various denominations and demonstrating the inclusivity of the Sarawak Government.

There is no doubt that the harmonious coexistence of Sarawak's diverse ethnicities is a cherished cultural tradition, and it is crucial for Sarawakians to strive to defend it and pass it down through generations.

2. Scams and Security Issues Alarming in Sibü

Tuan Speaker, scam cases happened in Sarawak continue to be rampant. According to Bernama published on 26th February 2024, I quote, Sarawak Police Commissioner Dato' Mancha Ata revealed that "*the current level of commercial crime and fraud in Sarawak is concerning, with 240 cases involving losses of RM7,811,623.87 recorded in the first month of 2024*". I quote, "*A total of 2,958 cases with losses of RM117,064,580.71 were recorded in the state in 2023 compared to 2,461 cases with losses of RM65,884,824.19 in 2022, it is a rise of RM51,179,756.52*". Dato' Mancha Ata also revealed that, I quote, "*for Sibü district, 615 commercial crime cases were recorded in 2023 compared to 444 cases in 2022, a rise of 171 cases and besides scams, there has been a spate of theft cases in Sibü recently, and there have even been cases of attempted burglary by masked thieves*".

I believed that besides raising public awareness and the implementing theft prevention measures, the Police Diraja Malaysia (PDRM) should also enhance patrols and take proactive measures to combat the crime, apprehend offenders, and ensure public safety and security.

Tuan Speaker, both increasing of scams and security issues are alarming now, and unfortunately some cases were reported involving suspected law enforcement personnel and

therefore, I hope the Federal government and the Police Diraja Malaysia (PDRM) can pay more attention to this issue and take necessary and appropriate actions to address it, thereby safeguarding our people's property.

3. Dramatic Increase in Shipbuilding Industrial Land Tax in Sibu

Tuan Speaker, recently, I received a petition letter from our Sibu Shipyards Association on the dramatic increase in shipbuilding land tax in Sibu.

Since the implementation of revised land tax in 2023, land taxes have increased hundreds of times over, with astonishing increments, hitting the businesses and enterprises hard, particularly shipbuilding industry in Sibu and this contradicts the Sarawak Land and Survey Department's statement that land tax increment would not exceed 100% and therefore, I wish to bring the attention to the august House and hoping for it to be addressed and resolved. Let me give you some evidence provided by the shipyards:

- (a) There's 6,313 sq. metres industrial land at Rantau Panjang, Sibu the land tax has shot from RM150 to RM2,715, a rise of 1,710%;
- (b) 2.156 hectares shipbuilding industrial land at Rantau Panjang, Sibu the land tax has gone from RM512 to RM9,271, a rise of 1,710%; and Case number C,
- (c) 8,260 sq. metres shipbuilding industrial land at Sungai Bidut, Sibu, the land tax has shot from RM722 to RM2,065, a rise of 186%. And there are many more.

Land taxes are a matter that concerns the people. Since shipbuilding industrial players have raised concerns about the dramatic increase in land taxes, the government should thoroughly review the root causes of the problem and take necessary action to provide reasonable tax increases to avoid further economic burdens.

4. Health Issues in Sibu

Tuan Speaker, in light of the concerning findings regarding the unsafe status of Jalan Oya Polyclinic, Sibu, as indicated in the reply letter from Jabatan Kerja Raya (JKR) Sibu Division dated 29th December 2023, I am deeply worried, particularly considering the potential ramifications such as the closure of this vital healthcare facility in Sibu.

For the information of the august House, Jalan Oya Polyclinic originally designed to accommodate 200 to 300 patients per day and now caters to over 1,200 patients daily, which highlighting its critical role within the community since its establishment in 1990.

Acknowledging Prime Minister YAB Datuk Seri Anwar bin Ibrahim has agreed that the Federal and the Sarawak Governments to establish a special committee to study issues in the education and health sectors after Sarawak Development briefing on 30th March 2024, an urgent action is imperative. Given the urgency of the situation and the imperative of ensuring the public safety, relocating Jalan Oya Polyclinic to nearby shoplots immediately while initiating the reconstruction process is essential.

And furthermore, the realisation of the long-awaited dream of establishing a heart and cancer satellite center in Sibu is paramount for the people of Sarawak's central region. And this initiative would alleviate the financial and logistical burdens faced by patients who currently must travel to Kuching or Kuala Lumpur for treatment. And therefore, I hope that the Federal Government can be formulating a mechanism for revitalising the unsafe and rundown Jalan Oya Polyclinic, as well as the construction of Sibu Heart and Cancer Satellite Centre where Sarawak Government can fund the projects then Federal Government will reimburse the cost.

5. *Unfriendly e-Invoice System Implementation in Sarawak*

Tuan Speaker, in response to the Federal Government's upcoming full implementation of the e-invoice system starting on 1st of July 2025, many SME sectors and hawkers raised their concerns and showed their frustration on this unfriendly implementation of e-Invoice system in Sarawak. Many believe that this policy is impractical for small-scale business operators, especially hawkers and SME sectors, and exemptions should be considered to alleviate their economic burden. I have recently received many concerns from the hawkers regarding the implementation of the e-invoices system. Particularly, those elderly hawkers operating in Sibu Central Market will face even greater challenges. They are unable to adapt to the new system and maintain encounter technical difficulties.

Moreover, many hawkers and SMEs in the rural areas, they simply do not have access to reliable network services, which make the huge challenge to validating their e-invoices. Therefore, faced with these practical issues, I would call on the Federal Government to consider exempting small businesses, especially hawkers, from the e-invoice system, as their daily turn is, turnover is very small, exemption would be a reasonable option.

Furthermore, in rural areas, the Federal Government needs to invest more in Sarawak in improving network infrastructure to ensure all businesses have access to a reliable network connection, thereby enabling them to use the e-invoice system smoothly.

6. *School Toilets Upgrading Issue in Sarawak by the Federal Government*

Tuan Speaker, last year, Prime Minister, YAB Datuk Seri Anwar bin Ibrahim announced an allocation of RM1.4 billion to upgrade toilets in all streams of schools nationwide, aiming to ensure that students have access to clean and safe facilities, with completion required by November 2023.

However, upon investigation, it was found that only government schools have received funds. Unfortunately, those Chinese primary schools (SJKC), mission schools, and partially subsidised schools have been neglected and have not received fund under the Federal Government's school toilet upgrade programme. And this discrepancy clearly contradicts the Prime Minister's announcement. Despite my appeal letter to Deputy Minister of Education Malaysia YB Lim Hui Ying last year, no response has been received, and even after her portfolio has changed to Deputy Minister of Finance. So that is why I urge the Federal Government and Ministry of Education to address this issue seriously and to ensure fairness and justice for all schools across the nation.

7. *PTPTN Unreasonable Regulations Denied The Early Loan Repayment*

Tuan Speaker, early of this year, I received complaints regarding on PTPTN repayment stating that some students who started repaying their debts immediately after graduation were unable to enjoy the benefit of the Sarawak Government's subsidy for 30% of the balance of higher education fund loans for Sarawak students.

I visited the PTPTN Sibu branch, the answer given by the agency was that the student repaid most of the debt within the 12-months grace period, but the amount repaid during the grace period is not considered as part of the 30% already repaid, and the amount paid by the student after the grace period is insufficient to qualify for the discount.

So, repaying the National Higher Education Fund Corporation (PTPTN) loans ahead of schedule results in punishment? I believed that the PTPTN regulations as unreasonable, denying students who repay their loans early the opportunity to enjoy the 30% subsidy for Sarawak graduates' higher education fund loans provided by the Sarawak Government, which contradicts the government's intention to reduce the financial burdens to students and their parents. So, with that I appeal to YAB Premier Sarawak and also to Yayasan Sarawak considering to abolish such unreasonable rules set by PTPTN when applied to Sarawak graduates' higher education fund loan subsidy programs.

Conclusion

Tuan Speaker, in conclusion, the GPS Government is a people-centric government dedicated to prioritising the well-being of its people. We are committed to understanding the needs and aspirations for a better Sarawak. I trust that all relevant ministries and agencies will heed these concerns and take prompt and effective action to address the issues facing by our people.

And lastly, with Mother's Day approaching, it's just around the corner, approaching on this Sunday on the 12th of May 2024, I would like to extend my heartfelt greetings to all mothers, wishing them a joyous and Happy Mother's Day. And to our Dayak communities *Selamat Hari Gawai, Gayu Guru Gerai Nyamai* and Sarawak First, *Rakyat Diutamakan*.

With that, Tuan Speaker, I fully support for the visionary address delivered by His Excellency's Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri Sarawak, Tun Pehin Sri Dr. Haji Wan Junaidi bin Tuanku Jaafar. Terima kasih.

Timbalan Speaker: Terima kasih, Yang Berhormat bagi Bukit Assek. I respectfully call upon the Yang Berhormat bagi Tebedu, please.

YB Dr Simon Sinang @ Sinang anak Bada: Tuan Speaker, terima kasih atas peluang yang diberikan kepada saya untuk membahaskan Usul Penghargaan Atas Ucapan Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri Sarawak. Terlebih dahulu saya ingin merakamkan setinggi-tinggi penghargaan kepada Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri Sarawak kerana telah menyampaikan beberapa isu pokok seperti isu dan cabaran global, kepimpinan peringkat Sarawak dan Persekutuan, perhubungan Kerajaan Persekutuan dan Kerajaan Sarawak, kemakmuran ekonomi, keterangkuman sosial, kelestarian dan kemampanan alam sekitar, kestabilan politik, keberkesanan perkhidmatan awam, perpaduan dan keharmonian, sukan SUKMA dan perkara-perkara yang jelas meletakkan agenda rakyat dan Sarawak di hadapan.

Tuan Speaker, sebelum saya meneruskan ucapan saya yang menyentuh isu pokok dan perkara-perkara pokok, izinkan saya untuk mengucapkan takziah kepada keluarga Almarhum mantan TYT Tun Pehin Sri Abdul Taib Mahmud atas pemergian Almarhum. Semoga rohnya diberkati dan ditempatkan dalam kalangan orang yang beriman. Segala khidmat bakti Almarhum akan sentiasa dikenang oleh setiap lapisan rakyat Sarawak.

Tuan Speaker, tahun 2024 menyaksikan beberapa perubahan dan peristiwa yang bersejarah.

Pertama, pelantikan Yang di-Pertuan Agong ke-17, Duli Yang Maha Mulia Seri Paduka Baginda Yang di-Pertuan Agong Sultan Ibrahim.

Kedua, pelantikan Tuan Yang Terutama Kelapan, Tuan Yang Terutama Tun Pehin Sri Dr. Haji Wan Junaidi bin Tuanku Jaafar.

Ketiga, pelantikan Yang di-Pertua Dewan Negara yang kedua puluh, Yang Berhormat Senator Datuk Mutang Tagal. Ucapan tahniah dan syabas saya ucapkan kepada Duli Yang Maha Mulia Yang di-Pertuan Agong Sultan Ibrahim, Tuan Yang Terutama Tun Pehin Sri Dr. Haji Wan Junaidi bin Tuanku Jaafar dan Yang Berhormat Senator Datuk Mutang Tagal.

Isu dan Cabaran Global

Tuan Speaker, kepimpinan Kerajaan Sarawak telah membuat dan melaksanakan beberapa inisiatif yang sangat strategik. Antaranya ialah *Post COVID-19 Development Strategy (PCDS 2030)*. Strategi ini mempunyai objektif dan tujuan selari dengan konsep dan falsafah *Sustainable Development Goals (SDGs)* dan *Environment Social and Governance (ESG)*.

Kepimpinan Sarawak juga menyedari bahawa kita harus menyumbang bersama-sama dengan masyarakat dunia dalam memastikan planet yang kita diami ini kekal dalam keadaan yang baik untuk anak-anak kita, cucu-cucu kita dan generasi yang akan datang. Oleh yang demikian, untuk memerangi masalah perubahan iklim ini, kita juga telah menjadi anggota kesepakatan antarabangsa dan seterusnya menjadi ahli penandatanganan Perjanjian Paris 2015. Usaha dan komitmen Kerajaan Sarawak ke arah karbon sifar menjelang 2050 melalui inisiatif pembangunan tenaga hijau seperti tenaga hidro, solar, biomas, hydrogen, SAF dan CCUS telah mendapat sambutan dan pengiktirafan kepimpinan seluruh dunia.

Yang menjadi kebanggaan kita ialah semua inisiatif ini telah mendapat perhatian dan pujian dan menjadi kebanggaan daripada Tuan Yang Terutama Tun Pehin Sri Dr. Haji Wan Junaidi bin Tuanku Jaafar. Selain itu, pendekatan dan idea baharu yang dipelopori seperti ekonomi digital, pembangunan pusat data, tenaga baharu dan hidrogen telah meletakkan Sarawak di peta dunia. Sebagai rakyat Sarawak, saya sangat bangga dan seharusnya kita pasti bangga dengan pencapaian tersebut.

Tuan Speaker, pencapaian Sarawak yang telah dipimpin oleh Gabungan Parti Sarawak ataupun GPS yang juga dipimpin oleh Premier kita yang sangat berwawasan telah diiktiraf sebagai wilayah yang berpendapatan tinggi sehingga mampu menjadi penyumbang ketiga terbesar kepada ekonomi Malaysia harus dipuji dan ini juga telah menjadi perhatian dan tidak terlepas pandang oleh TYT kita. Apa yang rakyat harapkan ialah agar kekayaan ini dapat dibawa dan dirasakan di seluruh pelosok Bumi Kenyalang ini, di seluruh pelosok Bumi Kenyalang Sarawak yang kita cinta ini dengan inisiatif pembangunan luar bandar dan projek rakyat.

Tuan Speaker,

Keterangkuman Sosial dan Perpaduan

Sarawak telah menjadi model dan idola perpaduan dalam kepelbagaian rakyatnya mengharungi kehidupan dalam keadaan damai, saling menghormati antara satu dengan yang lain walaupun kita daripada pelbagai latar belakang, berlainan bangsa, kepercayaan dan pelbagai kaum. Bangsa Melayu dengan Hari Rayanya, kaum Dayak dengan Gawainya, kaum Cina dengan sambutan Tahun Baru Cina, kaum India dengan perayaan Hari Deepavali.

Di Sarawak, semua perayaan tersebut telah diperuntukkan sebagai hari cuti kecuali Hari Deepavali. Untuk mencapai hasrat kita dalam perkara ini, saya mencadangkan supaya Kerajaan Sarawak dapat juga memberi cuti Hari Deepavali kepada rakan-rakan kita yang berbangsa India di Sarawak. Saya juga telah diminta oleh rakan kita yang berbangsa India untuk menyuarakan hasrat mereka yang murni ini, dalam Dewan yang mulia ini.

Tuan Speaker, izinkan saya juga menyuarakan isi hati, hasrat, isu-isu dan masalah di kawasan N.21 Tebedu.

Ekonomi Digital dan Perkhidmatan Internet

Tuan Speaker, Tebedu mempunyai satu Kompleks ICQS yang merupakan pintu masuk penting bagi barangan dan rakyat asing. Kualiti perkhidmatan yang diberikan mencerminkan imej negara kita. Segala kepayahan dan kerumitan dalam perkhidmatan boleh mencacatkan prestasi dan standard perkhidmatan. Seringkali kalau kita ke luar negara, kita akan merungut kalau perkhidmatan negara tersebut memberi layanan yang kurang memuaskan kita. Begitu juga rakyat asing, akan merungut kalau ICQS kita memberi layanan yang kurang memuaskan kerana fasiliti yang kurang lengkap dan kurang canggih.

Tuan Speaker, baru-baru ini, pada tanggal 13 April 2024, saya telah mendapat undangan dari *mantan pak camat*, Entikong yang secara kebetulan merupakan saudara saya di negara jiran, di Balai Kragan, untuk menghadiri majlis perkahwinan anak beliau. Saya telah membawa seramai 97

orang ke majlis perkahwinan tersebut. Akan tetapi, 80 orang tidak dapat mengikuti rombongan kerana tidak dibenarkan masuk ke ICQS Entikong kerana tidak memilik *passport*. Dulu, di bawah persetujuan kejiranan Sosek Malindo, mereka dibenarkan untuk melintasi sempadan atas semangat kejiranan Sosek Malindo.

Oleh yang demikian, kami telah diberi pilihan dan alternatif lain, iaitu mengisi borang Pas Melintas Sempadan ataupun PMS yang hanya dibayar RM20 dalam *webpage* imigresen. Akan tetapi, proses tersebut tidak dapat dibuat kerana tiada perkhidmatan internet atau *signal* internet yang lemah. Perkhidmatan internet di Kompleks ICQS Tebedu sangat-sangat diperlukan. Oleh yang demikian, saya merayu dan menyeru agar perkhidmatan internet di Kompleks Tebedu ini dinaik taraf dan ditambah baik supaya masalah yang saya alami sendiri tidak berulang. Dan untuk makluman Tuan Speaker juga dan Dewan ini, di seluruh kawasan Tebedu, kita juga mengalami *interruption* perkhidmatan internet ini. Kadang-kadang, sekejap ada, sekejap tidak ada, esok ada, lusa tidak ada, so macam *chipsmore*. Oleh yang demikian, saya merayu kepada pihak yang berwajib untuk mengkaji dan melihat di manakah kelemahan-kelemahan, kesalahan-kesalahan, kekurangan-kekurangan dalam perkhidmatan internet ini.

ICQS Tebedu

Tuan Speaker, ICQS Tebedu telah dijanjikan dan diluluskan dengan peruntukan berjumlah RM100 juta pada tahun 2021. Saya sendiri telah diberi taklimat pada tahun 2021. Akan tetapi, sehingga hari ini, saya belum melihat apa-apa *progress* terhadap projek naik taraf Kompleks ICQS Tebedu. Saya sekali lagi merayu agar pelaksanaan projek tersebut disegerakan supaya imej negara kita tidak tercalar dan kelihatan jauh ketinggalan dari negara jiran kita kerana Kompleks ICQS negara jiran kita adalah lebih canggih, lebih cantik, lebih mantap dan lebih baik dari ICQS Tebedu. Sebagai ADUN N.21 Tebedu, saya berasa kurang selesa dan kurang bangga dengan kedudukan dan keadaan kita pada masa sekarang.

Tebedu Inland Port

Pada Selasa, 7 Mei 2024, kita telah meluluskan *Sarawak Ports Authority Bill, 2024*. Untuk pengetahuan Dewan yang mulia ini, di Tebedu kita ada *Tebedu Inland Port*. Saya mencadangkan agar *inland port* ini juga diselaraskan aktivitiinya oleh SPA supaya dapat menjana pendapatan kepada kewangan Sarawak.

Tuan Speaker,

GKCD

GKCD ataupun *Greater Kuching Coordinated Development Agency* merupakan agensi yang sangat penting yang diluluskan oleh YAB Premier kita dengan tujuan untuk menjadi pemangkin, untuk mempercepatkan kadar pertumbuhan 10 kawasan DUN yang terlibat dan mengurangkan jurang pembangunan antara kawasan tersebut dengan kawasan-kawasan bandar yang lebih maju.

Terima kasih, YAB Premier. Ini bukti bahawa YAB Premier merupakan seorang pemimpin yang sangat berwawasan seperti yang dinyatakan dalam ucapan Tuan Yang Terutama pada hari pembukaan Persidangan Pertama Penggal Ketiga Dewan Undangan Negeri Sarawak Ke-19 pada 6 Mei 2024. Akan tetapi, saya berpendapat perlaksanaannya agak terjejas, kurang memuaskan dan tidak seperti yang dikehendaki kerana kekangan keupayaan agensi pelaksana seperti JKR, DID, majlis daerah, Jabatan Tanah dan Survei yang dibebankan dengan projek-projek lain seperti Projek Rakyat, Projek RTP, projek-projek kementerian dan projek-projek jabatan.

Oleh yang demikian, saya mencadangkan di Dewan yang mulia ini agar Kerajaan Sarawak dapat menambah pegawai-pegawai teknikal seperti jurutera dan diberi jawatan JBC agar kebolehpayaan pelaksanaan projek-projek GKCD ini dapat dipercepatkan sesuai dengan objektif

utamanya. Meminjam slogan Katibas, “*sehari kita lewat menanam, sehari juga kita lambat menuai buahnya*”.

Tuan Speaker,

Plight of the “Pengusaha Kereta Sewa”

Perkhidmatan bas RM1 di Perbatasan Tebedu-Entikong telah sedikit sebanyak memberi saingan kepada pengusaha kereta sewa. Ini memberi kesan dan impak yang begitu mendalam kepada pengusaha kereta sewa. Saya merayu kepada Kementerian Pengangkutan Sarawak untuk mengkaji semula, untuk menilai semula polisi ini kerana saya dapati polisi ini banyak menguntungkan rakyat asing daripada rakyat kita dan merugikan pengusaha kereta sewa yang beroperasi di Perbatasan Tebedu-Entikong.

Tuan Speaker,

Tebedu Industrial Zone

The Industrial lots are available and are waiting for our first investor to come in and set up their factories and their operations at the industrial land. I hope that the Ministry will look into the land use. Perhaps to allow the land for other purposes rather than leaving the land vacant. Perhaps I propose if it is not being utilize, we allow the local populace to utilize the land to plant probably short-term crops such as the planting of sugar cane, ground nuts, and other food crop such as vegetables at zero rental rent.

Tuan Speaker, Raya was just over, we are still at the spirit of the Raya celebration. As such, I would like to wish all Members here and the general public at large *Selamat Hari Raya* and *Gawai* is just around the corner too. I would like to wish all our Dayaks inside here in this Dewan and all Dayaks celebrating out there, *Selamat Hari Gawai Dayak. Selamat Ngintu Andu Gawai. Selamat Ari Gawai. Gayu Guru Gerai Nyamai. Celap Lindap. Lantang Senang Nguan Menua*. And to conclude, I wish to reiterate that N.21 Tebedu support the TYT’s address in the name of Ahli Yang Berhormat N.59 Tamin. Sekian, terima kasih.

Timbalan Speaker: Terima kasih, Ahli Yang Berhormat bagi Tebedu. On my list, I have Tanjong Batu please, Ahli Yang Berhormat bagi Tanjong Batu. Next would be Jepak, Baleh and Bukit Semuja. And Ahli Yang Berhormat, ya, Bukit Semuja is the last one. Okay.

YB Encik Johnny Pang Leong Ming: Thank you. Thank you, Tuan Speaker, thank you for giving me this opportunity to participate in this debate on the Motion of Appreciation to the Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri Sarawak, Tun Pehin Sri Dr. Haji Wan Junaidi bin Tuanku Jaafar on his speech in conjunction with the Official Opening of the First Meeting of the Third Session of the 19th Sarawak State Legislative Assembly.

First of all, I wish to congratulate the Tuan Yang Terutama on his appointment as the 8th Governor of Sarawak on the 26th January 2024. We have high hopes that with his vast experience and knowledge, and under his leadership as Head of State that Sarawak will continue to prosper.

I would also like to extend my condolence to the family of the late former Sarawak Governor Tun Pehin Sri Haji Abdul Taib Mahmud who passed away on 21st February 2024. I believe his legacy of development shall be continued by our Sarawak leaders. I thank the late Governor for his tremendous development contribution to Sarawak.

Tuan Speaker, allow me to raise and address several issues that require the attention of this honourable House, particularly those involving my area in N.68 Tanjong Batu.

Dual Focus: Enhancing Heart and Kidney Healthcare Services

I would like to urgently discuss the need for essential infrastructure and assets for the startup of cardiology services at Bintulu Hospital. To adequately equip our Fluoro Angio and Cardiopulmonary Suites, an investment of around RM500,000 is required. This funding will allow us to add two MA4 medical gas outlets and essential medical assets, including a GA Medical Asset Machine in the Fluoro Angio Room, along with a holter machine, ECHO, and spirometer for the Cardiopulmonary Suite. Additionally, there is a pressing need to expand our renal care facilities by acquiring additional kidney dialysis machines to meet the growth demands of our increasing kidney patient population. These enhancements are crucial necessities, not mere improvements, to launch comprehensive cardiology and renal services, potentially saving countless lives in our community.

Mitigating Traffic Congestion in Bintulu

As Bintulu continues to expand as a key economic hub, our challenges with traffic congestion intensify. Despite ongoing efforts to enhance road infrastructure through construction and upgrades, these improvements are struggling to keep pace with the rapid increase in the population and the number of vehicles. This growing imbalance leads to severe traffic jams during peak hours, such as school drop-offs and pickups, as well as rush hours, transforming what should be brief commutes into prolonged and stressful experiences. This congestion not only affects daily commutes but also impacts the overall quality of life and productivity of our residents.

To address this issue effectively, I propose the establishment of a traffic controller role within our local authority and expedite the implementation of smart traffic lights. These controllers would be strategically positioned to manage traffic flow on congested roads such as Jalan Tun Hussein Onn, Jalan Sultan Iskandar, and Jalan Sibiyu, especially during peak times. Also additionally, developing a comprehensive and well-planned public transportation system is crucial. By designing routes with strategically located stops and ensuring frequent service, we can provide a viable alternative to private vehicle use. This would not only reduce traffic congestion but also contribute to environmental sustainability by decreasing vehicle emissions. Such initiatives require a collaborative effort and forward-thinking strategies to enhance Bintulu's urban mobility infrastructure.

Urgent Measures Required to Address Bintulu's Rising Security Concerns

The escalation of online gambling in Bintulu presents a severe threat to the fabric of our community, particularly impacting our youths. The discreet and easy access to these platforms leads to the destructive behaviours and financial instability, jeopardizing the future of our younger generation. We urgently call on law enforcement, alongside community leaders and educational institutions, to intensify their efforts to take decisive action against these activities. It is crucial that they implement robust enforcement strategies and provide necessary support services, including counselling and rehabilitation, to those affected. This action is vital to maintain the safety and productivity of our community.

Tuan Speaker, similarly, the increasing incidents of copper cable theft have caused substantial disruptions and safety risks, affecting daily life and economic activities in Bintulu. We demand immediate and vigorous action from local law enforcement to curb these crimes. Enhanced surveillance, stricter penalties and more frequent patrols in high-risk areas are essential to deter these offenses. We also urge the implementation of community awareness programs to educate the public on the risks associated with cable theft and to foster community-led prevention efforts. The time for observation and mild responses has passed; we need strong, immediate action to address these pressing security issues.

Improving Project Implementation and Coordination

To address the significant delays caused by recurrent miscommunication among government, utility companies and implementing agencies, particularly affecting our drainage systems, we

propose the establishment of a centralised management system. This system would serve as the core coordination hub, tracking project progress, swiftly identifying, and resolving bottlenecks, and ensuring that all stakeholders have access to real time updates. Additionally, regular coordination meetings at crucial milestones will be vital to maintaining alignment and transparency across all projects, fostering a culture of accountability and continuous improvement.

Furthermore, we must focus on enhancing workforce capabilities through targeted training in project management and effective communication. By equipping our teams with modern tools and techniques, we can reduce misunderstanding and inefficiencies that lead to project delay. A rigorous audit and feedback mechanism will also be implemented to evaluate agency performance against standards and deadlines, ensuring any deviations are met with constructive, rather than punitive, corrective measures. This streamlined approach will expedite infrastructure developments and rebuild public trust in our project management process.

Telecommunication Infrastructure in Tanjung Batu

Despite the deployment of 5G towers, Tanjung Batu continues to experience significant telecommunication challenges, with residents facing frequent disruptions like dropped calls and inconsistent internet service. These issues hinder not only personal communication but also affect local businesses and emergency services that depend on reliable network coverage. We hope that the ministry can look into a more comprehensive assessment and upgrade of the existing infrastructure if necessary. We understand that these are coverage gaps, and we hope that by implementing robust monitoring and maintenance, it can be ensured that the network can meet growing demands.

Gas Pipeline

In addition to the concerns previously mentioned, I would like to raise an inquiry regarding the infrastructure development in Bintulu. Are there any plans by the State Government to extend gas pipeline installation to households and residential areas in our community. This extension is vital for ensuring sustainable and efficient energy solutions for our residents, enhancing their quality of life while also promoting environmental sustainability. Such a development could significantly improve domestic energy reliability and affordability, which are crucial in supporting our community's growing needs. I urge the State Government to provide clarity on this matter and to consider the potential benefits such an expansion would bring to Bintulu.

Safety and Environmental Transparency at Samalaju Industrial Park

In light of the serious incident last December, an explosion at Samalaju Industrial Park which resulted in injuries and considerable damage, I urge the authorities to discuss what measures are being implemented to enhance safety supervision. Additionally, there is a pressing need to the regular disclosure of the air pollution index to the public to address ongoing safety and environmental concerns in the area. Transparent communication and stringent safety protocols are essential to prevent future incidents and to ensure the health and safety of our community and its surrounding environment.

Tuan Speaker, finally I would like to wish all the wonderful woman, a Happy Mother's Day, and to our dedicated teacher, Happy Teacher's Day and to this coming, our caring nurses, Happy Nurses Day, and then also to all our Dayak friends who celebrating *Gawai*, *Selamat Ari Gawai*, *Gayu Guru Gerai Nyamai*, *Lantang Senang Nguan Menua*. Oooohhaaa.

I have a pantun before I end;

*Gawai is coming,
Tuak is waiting,
Pending is bising,*

Cause she has nothing.

*Bunga Mawar Bunga Melati,
Jangan simpan rasa benci di hati,
Kalau Pending sik puas hati,
Minta MP bagi sagu hati.*

To conclude, I wish to support the Motion of Appreciation of the opening speech of His Excellency, Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri Sarawak, Tun Pehin Sri Dr. Haji Wan Junaidi bin Tuanku Jaafar at the First Meeting of the Third Session of the 19th State Legislative Assembly. Thank you.

Timbalan Speaker: Thank you, Yang Berhormat bagi Tanjung Batu. It seems that I have on my list three more speakers unless, unless there are two more, three more and maybe six all together and possibly we can finish before or by 6.30 p.m. today.

Anyway, shall we take a short break of 10 minutes before we call Yang Berhormat Jepak, please. Thank you.

(Mesyuarat ditangguhkan pada pukul 4.30 petang)

(Mesyuarat dimulakan pada pukul 4.43 petang)

[Timbalan Speaker mempengerusikan Mesyuarat]

Timbalan Speaker: Ahli-ahli Yang Berhormat, I call upon the next speaker. Ahli Yang Berhormat bagi Jepak, please.

YB Encik Iskandar bin Turkee: Terima kasih, Tuan Speaker. Bismillahirrahmanirrahim. Assalamualaikum Warahmatullahi Wabarakatuh. Salam Ibu Pertiwiku dan Salam Sarawakku Sayang. Syukur kepada Allah Subhanahu Wataala kerana kita dapat bersidang dalam suasana harmoni dan sejahtera untuk Persidangan Pertama bagi Penggal Ketiga Dewan Undangan Negeri Ke-19 ini. Dengan kesempatan dewan yang mulia ini, saya dan warga DUN Jepak mengucapkan setinggi-tinggi tahniah kepada Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri Sarawak, Tun Pehin Sri Dr. Haji Wan Junaidi bin Tuanku Jaafar, atas pelantikan sebagai Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri Sarawak kelapan pada 26 Januari 2024.

Di sini juga saya dan warga DUN Jepak ingin mengucapkan takziah kepada seluruh keluarga Almarhum Tun Pehin Sri Haji Abdul Taib Mahmud, mantan Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri Sarawak, yang telah kembali ke rahmatullah pada 21 Februari 2024 dan keluarga Allahyarham Yang Berbahagia Datuk Abdul Ajis bin Majeed, mantan Ahli Dewan Undangan Negeri bagi Balingian, yang meninggal dunia pada 27 April 2024. Doakan semoga roh mereka dicucuri rahmat oleh Allah Subhanahu Wataala dan ditempatkan dalam kalangan orang-orang yang beriman dan beramal soleh.

Terima kasih, Tuan Speaker kerana memberi peluang kepada saya untuk turut serta membahaskan Usul Penghargaan Atas Ucapan Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri Sarawak, Tun Pehin Sri Dr. Haji Wan Junaidi bin Tuanku Jaafar bagi pembukaan persidangan kali ini.

Tuan Speaker, kita yakin dengan kestabilan politik di bawah kepimpinan Yang Amat Berhormat Premier Sarawak adalah tonggak utama dalam kesinambungan perancangan dan pembangunan ekonomi di Sarawak serta menjamin kemakmuran dan kesejahteraan rakyat secara tidak langsung menarik pelaburan asing dalam memangkinkan ekonomi Sarawak. Kepelbagaian latar belakang barisan kepimpinan mewujudkan satu formula yang saling melengkapi ke arah memantapkan ekonomi Sarawak dalam jangka panjang.

Di sini juga saya ingin mengucapkan tahniah dan syabas kepada semua penjawat awam Sarawak yang diterajui oleh Setiausaha Kerajaan Negeri Sarawak atas pelaksanaan tanggungjawab yang diamanahkan dalam perkhidmatan awam Sarawak yang menjadi nadi penggerak dalam pelaksanaan agenda pembangunan Sarawak dalam mencapai visi ke arah wilayah maju dan berpendapatan tinggi pada tahun 2030. Ini akan mampu dicapai apabila semua penjawat awam Sarawak terus memberi perkhidmatan yang cekap dan efisien, amalkan prinsip kerja berintegriti, telus, inklusif dalam penyampaian perkhidmatan.

Bagi memastikan penyelarasan dasar dan polisi pembangunan demi kepentingan Sarawak, keakraban hubungan Kerajaan Sarawak dan Kerajaan Persekutuan merupakan ramuan pembangunan yang penting, iaitu hubungan yang rapat antara Sarawak dan Putrajaya. Kita doakan agar semua hak dan tuntutan Sarawak di bawah MA63 dapat direalisasikan.

Ucapan TYT Yang di-Pertua Negeri dalam pembukaan penggal ketiga ini menekankan kelestarian dalam pembangunan yang dirancang selari dengan matlamat konsep dan falsafah *Sustainable Development Goals* (SDGs) dan *Environment Social and Governance* (ESG) ke arah mencapai sasaran menjadi wilayah mampan dan kalis masa depan sebagaimana digariskan dalam *Post COVID-19 Development Strategy 2030* (PCDS 2030).

Pendekatan pembangunan lestari yang menitikberatkan keseimbangan alam sekitar, sosial dan tadbir urus, saya yakin Sarawak akan mampu meningkatkan pelaburan asing dan membuka banyak peluang pekerjaan dan peluang perniagaan yang bernilai tinggi untuk rakyat Sarawak.

Di sini saya ingin menyentuh berkaitan permasalahan dadah di Sarawak. Berdasarkan pengalaman dan bidang yang saya ceburi dulu, saya merupakan salah seorang anak jati Sarawak yang pertama di Agensi Antidadah Kebangsaan Malaysia yang mempunyai *International Certified Addiction Professional 1* dari *Colombo Plan* dalam pengkhususan *Universal Treatment Curriculum*. Maka, terdapat beberapa perkara asas yang perlu dilaksanakan dalam menangani isu dadah di Sarawak, iaitu:

(a) **Pewartaan Pejabat AADK di Sarawak**

Setakat ini, hanya tiga buah daerah sahaja di Sarawak mempunyai pejabat yang diwartakan, iaitu Kuching, Sibu dan Miri, Manakala Serian, Sri Aman, Betong, Sarikei, Mukah, Bintulu dan Limbang ditubuhkan secara pentadbiran dengan perjawatan dalam sekitar tiga hingga sepuluh orang kakitangan manakala Kapit tiada pejabat dan tiada kakitangan. Ini berbeza dengan di semenanjung, di mana pejabat AADK di setiap daerah dengan perjawatan dari 15-30 orang kakitangan. Sedangkan di Sarawak mempunyai lebih kurang 45 daerah dan 12 bahagian. Maka sudah tentu akan berdepan dengan kesukaran dalam menangani isu dadah yang mana Sarawak amat luas menyebabkan ketidakberkesanan daripada aspek pencegahan, rawatan dan pemulihan serta penguatkuasaan yang merupakan perkhidmatan teras AADK.

Oleh itu, saya mohon agar perkara yang sebut di atas diberi keutamaan untuk diambil tindakan segera bagi memastikan perkhidmatan dan isu permasalahan dadah ditangani dengan efektif.

(b) **Pusat Pemulihan Penagihan Narkotik yang Terhad**

Sarawak hanya mempunyai sebuah sahaja pusat pemulihan, dipanggil PUSPEN, iaitu di Kuching yang berkapasiti 250 klien. Sewajarnya perlu ada dua buah lagi diwujudkan di zon tengah meliputi Sibu, Mukah, Kapit, Sarikei dan zon utara Bintulu, Miri, Limbang mempunyai kapasiti 300 hingga 400 klien. Perbezaan ini amat ketara berbanding di Semenanjung, contohnya di Pahang mempunyai lima buah pusat, iaitu Sg. Ruan, Jerantut, Gambang, Karak, Raub dan Benta. Hak-hak rakyat Sarawak untuk mendapatkan rawatan pemulihan terbantut kerana kekurangan fasiliti untuk mendapatkan rawatan penagihan serta menimbulkan isu-isu keselamatan dan kesejahteraan dalam masyarakat.

(c) Rawatan Sepanjang Hayat

Addiction adalah *brain disease* di mana kepulihan sepanjang hayat, iaitu sama dengan penyakit kronik *relapse* yang lain seperti penyakit darah tinggi, *asthma* dan diabetes. Individu yang berhadapan dengan permasalahan dadah akan mempunyai isu *health disorder* dan *mental disorder*. Maka, rawatan dan pemulihan adalah *holistic* merangkumi *biopsychosocial spiritual* melalui penglibatan semua jabatan, agensi dan NGO untuk memastikan kepulihan sepanjang hayat.

Oleh itu, *Community Development Intervention Center* di setiap daerah perlu diwujudkan dengan pengendali dan staf yang terlatih dalam permasalahan dadah. Contohnya, *case management officer*, *care giver* dan lain-lain. Ini penting kerana CDIC adalah selari keperluan individu menagih yang berhadapan *relapse* amat memerlukan rawatan segera pada saat tersebut.

(d) Stigma Negatif terhadap Penagih dan Keluarga

Stigma negatif masyarakat mempengaruhi kepulihan individu yang berhadapan dengan penagihan dadah. Menurut jurnalis dalam TEDGlobal Talk di London, iaitu Johann Hari *makes statement*, "*the opposite of addiction is not sobriety, the opposite of addiction is connection*". Bukan sahaja individu mengalami masalah *substance disorder* tetapi juga *social disorder*.

Oleh yang demikian, saya syorkan direka bentuk satu modul khas berkaitan dengan stigma negatif masyarakat terhadap individu yang mengalami masalah penagihan termasuk ahli keluarga mereka bagi membantu mereka mendapatkan bantuan untuk rawatan, semasa rawatan dan selepas rawatan.

(e) Peluasan Bidang kuasa Majlis Pembangunan Sosial Sarawak

Memandangkan AADK mempunyai kesukaran dalam menyampaikan perkhidmatan yang menyeluruh di Sarawak, maka sudah tiba masanya untuk Kerajaan Sarawak mengambil peranan AADK terutamanya dalam pencegahan dan rawatan jagaan lanjutan (*aftercare*). Saya yakin MPS mampu memainkan peranan yang lebih berkesan kerana keberadaan pegawai sosial di pejabat daerah di seluruh Sarawak dengan kolaborasi jabatan atau agensi serta NGO.

Zon Bebas Cukai (Jepak Premium Outlet)

Tuan Speaker, izinkan saya untuk menyentuh isu dan pembangunan di kawasan saya yang memerlukan perhatian dan pertimbangan sewajarnya demi kesejahteraan rakyat keseluruhannya. Di sini, kita mohon, kita menyokong penuh usaha Kerajaan Negeri dalam memperkasakan ekonomi dan terus berkembang dan merupakan penyumbang ketiga terbesar ekonomi Malaysia selepas Selangor, Wilayah Persekutuan dan melepasi ekonomi Johor.

Selari dengan mengambil alih Pelabuhan Bintulu, langkah ini akan memberi pelabuhan itu diurus dan dimajukan lagi sebagai pelabuhan negeri sekali gus mengubahnya sebagai hab pengangkutan di rantau Asia Pasifik. Melalui petikan Yang Amat Berhormat Premier, "*Kerajaan Sarawak mahu Pelabuhan Bintulu untuk menjadi sebahagian daripada Bintulu yang rancak dari segi ekonomi supaya pemegang saham dan pihak berkepentingan akan menerima manfaat daripada pertumbuhan ekonomi dan pembangunan yang telah dirancang oleh negeri ini*".

Susulan daripada itu, kita mohon diwujudkan zon bebas cukai di Bintulu seperti mana Johor Premium Outlet, Mitsui Outlet dan lain-lain. Sarawak juga perlu mengambil inisiatif yang sama untuk mewujudkan zon bebas cukai yang pertama di Borneo dan bolehlah kita namakan, contohlah, Jepak Premium Outlet. Kita yakin mampu menjanakan ekonomi, mewujudkan banyak peluang pekerjaan serta meningkatkan industri pelancongan contohnya daripada Brunei dan Kalimantan, Indonesia.

Selain itu, ia memberi peluang kepada pembeli tempatan membeli belah di zon bebas cukai sememangnya berbaloi kerana ia menawarkan harga yang murah dan mendapat barangan yang berkualiti serta berjenama.

Skim Pembesaran Kampung, Perumahan Kos Rendah dan Sederhana

Tuan Speaker, berkenaan dengan Skim Pembesaran Kampung, perumahan kos rendah dan sederhana, kita yakin pembangunan di bawah *Post COVID-19 Development Strategy 2030* berteraskan keterangkuman sosial, tiada rakyat akan terpinggir dalam arus pembangunan. Projek berimpak tinggi dan bersifat *people-centric* di bawah Projek Transformasi Luar Bandar dan Projek Rakyat sudah pasti akan meningkatkan taraf hidup dan menjaga kebajikan rakyat, khususnya di kawasan luar bandar.

Peningkatan populasi penduduk di DUN N.67 Jepak dan harga rumah yang mahal maka permintaan dan keperluan amat kritikal untuk menyediakan kediaman mampu milik terus meningkat. Ini adalah permasalahan yang dihadapi di kawasan N.67 Jepak. Keperluan tanah untuk kediaman, kurangnya skim perumahan kos rendah dan sederhana yang mampu membantu penduduk berpendapatan rendah atau B40 untuk memiliki rumah sendiri. Oleh itu, kita mohon Kerajaan Sarawak untuk memberi keutamaan kepada kawasan N.67 Jepak dalam menyediakan Skim Pembesaran Kampung, menyalurkan peruntukan-peruntukan untuk pembangunan rumah kos rendah dan sederhana di kawasan-kawasan yang telah dikenal pasti di DUN Jepak.

Kita mohon agar kerajaan menyegerakan Skim Pembesaran Kampung secara berfasa iaitu:

- (a) Kampung Jepak Hulu, Kampung Jepak Hilir, Kampung Sebulan Besar dan Kampung Sebulan Kecil serta Kampung Sg. Sebulan, Kampung Warisan dan Kampung Kuala Segan;
- (b) Kampung Sinong, Kampung Mesjid, Kampung Datuk, Kampung Sebieu;
- (c) Kampung Baru Darat, Kampung Baru Tengah, Kampung Baru Laut, Kampung Kemunting; dan
- (d) Kampung Seberang Jaya, Kampung Seberang, Kampung Hj. Ismail dan Kampung Hilir, Kuala Tatau.

Skim Pembesaran Kampung ini melibatkan 19 buah kampung dan jumlah rumah adalah 2284 buah melibatkan 14,455 orang penduduk. Keluasan yang diperlukan dianggarkan 922.56 hektar. Ini kerana penduduk kampung terbabit telah berlaku peningkatan jumlah isi rumah ke generasi ketiga dan keempat masih menduduki rumah yang sama Bersama-sama orang tua mereka menyebabkan suasana dalam rumah yang tidak kondusif untuk didiami.

Kerajaan juga dimohon untuk menyediakan penempatan bagi bumiputera lain seperti kaum Iban dan lain-lain di Jepak dapat dilaksanakan dan untuk disyorkan menggunakan *Registered State Land*. Bagi golongan belia di DUN Jepak, amat mengharapkan agar kerajaan memenuhi hasrat mereka diberi keutamaan untuk pemilikan rumah sendiri. Bintulu terkenal dengan harga kos rumah yang mahal, yang memberi kesan atas golongan belia sukar untuk memiliki rumah sendiri. Disyorkan agar pendekatan yang sama sebagaimana model yang digunakan di DUN Nangka dibuat di DUN Jepak, iaitu kolaborasi antara kerajaan dan *private sector*.

Ingin kita menarik perhatian di sini bahawa apabila melibatkan pembangunan kawasan penempatan atau kediaman yang melibatkan rakyat, sebaik-baiknya pendekatan *Social Impact Assessment* (SIA) perlu diambil kira kerana ia mempengaruhi demografi penduduk yang terkesan daripada pembangunan.

Pembinaan Tapak Pesta Maqak, Taman Rekreasi Bukit Jepak dan Kompleks Trek Pemotoran

Tuan Speaker, Sarawak terkenal di seluruh Malaysia sebagai model perpaduan dalam kepelbagaian di mana rakyatnya hidup dalam suasana aman, damai dan harmoni. Perpaduan merupakan tonggak keharmonian dan kekukuhan ekonomi Sarawak.

Kita akui bahawa perpaduan kukuh dan keharmonian yang dinikmati pada hari ini adalah hasil toleransi dan sikap saling menghormati antara rakyat Sarawak yang berbilang kaum, agama dan latar belakang budaya.

Kita mencadangkan kepada kerajaan untuk membina satu tapak untuk Pesta Maqak (Bubuk) di Pantai Jepak dan menjadikan Bukit Jepak sebagai pusat rekreasi. Tapak pesta ini akan dicadangkan untuk dilengkapi dengan kemudahan seperti food court, taman rekreasi, waterfront, canopy walk, jungle trekking, mountain bike trek dan sebagainya, Kita yakin ia mampu membantu meningkat industri pelancongan dan menjanakan ekonomi penduduk setempat.

Selari dengan visi "*Sports for all by 2030*" yang dibawa oleh Kementerian Belia, Sukan dan Pembangunan Usahawan Sarawak, kita mohon dipertimbangkan untuk membina Kompleks Sukan Pemotoran di DUN Jepak untuk memenuhi hasrat dan minat golongan belia dalam pemotoran ini. Ini penting supaya belia dapat menyalurkan minat mereka secara *legal* dan sah dari sudut perundangan serta mengekang isu sosial seperti lumba haram, pelencongan sosial dan lain-lain.

Penglibatan golongan belia dalam sukan pemotoran adalah satu perkembangan yang sihat dalam usaha melahirkan lebih ramai jaguh sukan pemotoran sebelum mereka diketengahkan ke peringkat antarabangsa. Seterusnya, Sarawak berkemampuan untuk melahirkan bakat berpotensi di peringkat antarabangsa.

*Jaringan Jalan Raya, Lampu Jalan Raya, Bekalan
Air Luar Bandar dan Rancangan Tebatan Banjir*

Tuan Speaker, di sini kita minta kerajaan untuk meneruskan Projek Rakyat, iaitu membina jalan berturap dari Tatau ke Kuala Tatau untuk fasa 1 dan fasa 2. Projek ini akan memberi manfaat kepada kerajaan dan rakyat kerana pentadbiran kawasan berkenaan adalah dibawah kawal selia Pejabat Daerah Tatau serta memudahkan urusan rakyat untuk berurusan kerana mengambil tempoh yang singkat dan jarak yang dekat untuk menangani sebarang permasalahan berkaitan dengan rakyat.

Di sini juga kita mohon kerajaan untuk memasang lampu jalan dari Simpang Jepak ke Serupai, Tatau, Simpang Jalan Ulu Sebauh ke Rh. Nambak, Ulu Sebauh, Simpang Samarakan ke Rh. Muis Bundong dan Simpang Setiam ke SK Annau, Tatau. Ini bagi memastikan keselamatan rakyat terjamin dalam menggunakan jalan tersebut pada waktu malam dan waktu kecemasan.

Di sini juga kita mohon agar kerajaan memberi keutamaan Projek Bekalan Air Luar Bandar (BALB) di Samarakan dan Kuala Serupai Bahagian Bintulu, Sarawak. Ini kerana bagi kawasan Serupai, bekalan air adalah dari Mukah dan bekalan air sering terganggu melibatkan kawasan ini.

Rintihan penduduk yang mendiami kawasan yang berdekatan dengan tebingan Laut Cina Selatan, Sungai Batang Kemena dan lain-lain sungai mengharap agar dibuat *dregging* dan pembinaan benteng bagi menyelamatkan rumah mereka daripada hakisan dan bencana banjir.

Kita mohon kerajaan untuk melaksanakan rancangan tebatan banjir dan *dredging* di kawasan Sungai Serupai, Sungai Selad, Sungai Seberman, Sungai Seterus, Sungai Seban Kecil dan Sungai Seban Besar termasuk Jeti LKIM di Bintulu.

Jepak Agro Park

Tuan Speaker, Jepak juga ingin ada Jepak Agro *Park* melibatkan tiga atau empat buah tempat di DUN Jepak. Ini untuk meningkatkan ekonomi dan pendapatan petani ke arah berpendapatan tinggi dan kita tahu agro *park* melibatkan *modern agriculture* dan dilengkapi dengan teknologi yang terkini serta berkolaborasi dengan sektor awam yang mana dapat membantu dari aspek *training, packaging, marketing, distribution* dan *sales of product*. Melalui pendekatan teknologi pertanian

yang terkini dan canggih akan mampu menarik golongan belia untuk mencebur diri dalam pertanian serta menjadikan ia sebagai kerjaya tetap kerana menjana pendapatan yang tinggi.

Tuan Speaker, akhir kata, kita doakan agar semua hasrat rakyat yang disuarakan melalui Dewan yang mulia ini akan diambil tindakan dan dilaksanakan dengan jayanya bagi memastikan rintihan dan denyut nadi rakyat berjaya disantuni dan saya menyokong usul penghargaan atas ucapan Tuan Yang Terutama Tun Pehin Sri Yang di-Pertua Negeri Sarawak dan di sini juga saya mengucapkan Selamat Hari Raya Aidilfitri, maaf zahir dan batin dan Selamat Hari Gawai Dayak, *Gayu Guru Gerai Nyamai, Lantang Senang Nguan Menua*. Sekian, terima kasih.

Timbalan Speaker: Terima kasih, Ahli Yang Berhormat Jepak. *Next in my list*, Ahli Yang Berhormat Baleh.

YB Encik Nicholas Kudi anak Jantai: Terima kasih, Tuan Speaker. Saya ingin mengucapkan ribuan terima kasih kepada Tuan Speaker kerana memberikan peluang kepada saya untuk membahaskan Usul Penghargaan Atas Ucapan Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri Sarawak sempena Pembukaan Persidangan Pertama Penggal Ketiga Dewan Undangan Negeri Sarawak Ke-19 pada hari Isnin, 6 Mei 2024.

Dengan kesempatan ini, saya ingin mengucapkan setinggi-tinggi tahniah kepada Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri Sarawak, Tun Pehin Sri Dr. Haji Wan Junaidi bin Tuanku Jaafar atas pelantikan sebagai Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri Sarawak yang ke-8 pada 26 Januari 2024. Juga, atas pengurniaan Darjah Kebesaran Seri Maharaja Mangku Negara yang membawa gelaran Tun pada 26 Januari 2024 dan atas penganugerahan Darjah Satria Bintang Sarawak yang membawa gelaran "*Pehin Sri*" pada 28 Februari 2024 yang lalu. Semoga di bawah kepimpinan Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua, Sarawak tetap terus membangun maju dengan kemakmuran dan kesejahteraan rakyat Sarawak terus kekal dan terbelah.

Tuan Speaker, saya juga ingin menyampaikan salam takziah kepada seluruh keluarga Almarhum Tun Pehin Sri Haji Abdul Taib Mahmud, mantan Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri Sarawak yang ke-7 yang telah meninggalkan kita pada 21 Februari 2024 yang lalu. Jasa dan sumbangan beliau tidak ternilai sepanjang tempoh 33 tahun sebagai Ketua Menteri Sarawak dan 10 tahun sebagai Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri Sarawak. Beliau telah mengangkat Sarawak Bumi Kenyalang ke arah era pemodenan sebagaimana yang kita kecapai hari ini. Bahkan boleh dikatakan bahawa beliau adalah "*Bapa Pemodenan Sarawak*".

Tuan Speaker, Sarawak sangat bertuah kerana mempunyai pemimpin yang prihatin, komited dan berpandangan jauh seperti Yang Amat Berhormat Premier Sarawak yang mempunyai hala tuju pembangunan yang jelas ke arah menjadi wilayah yang berpendapatan tinggi menjelang tahun 2030 melalui *Post COVID-19 Development Strategy 2030*.

Saya bersetuju dan menyokong pendekatan dan idea-idea Yang Amat Berhormat Premier Sarawak untuk mempercepat dan mengembangkan ekonomi Sarawak dengan inisiatif ekonomi digital, pembangunan pusat data, tenaga hijau dan tenaga boleh diperbaharui, hidrogen, pemerangkapan, penggunaan dan penyimpanan karbon, ekonomi hijau dan ekonomi kitaran.

Hasil daripada pelaksanaan pendekatan tersebut, Sarawak terus berkembang dan menjadi penyumbang ketiga terbesar kepada ekonomi Malaysia, selepas Selangor, Wilayah Persekutuan Kuala Lumpur serta melepasi ekonomi Johor. Malah Sarawak telah diiktiraf oleh Bank Dunia sebagai wilayah berpendapatan tinggi. Saya berharap kemakmuran ekonomi ini dapat dikecapi oleh setiap lapisan masyarakat serta dapat mengurangkan jurang pendapatan masyarakat bandar dan luar bandar.

Jalan Perhubungan

Tuan Speaker, izinkan saya menyuarakan isu di kawasan saya. Saya mewakili rakyat dari Bahagian Kapit amat berterima kasih kepada Kerajaan Sarawak kerana telah merealisasikan impian rakyat di Bahagian Kapit yang menunggu begitu lama jalan perhubungan yang menghubungkan Bahagian Kapit dengan bahagian-bahagian lain di Sarawak.

Begitu juga jalan perhubungan ke Baleh HEP yang panjangnya kira-kira 100 km dari bandar Kapit, telah siap lebih kurang 90% sangat bermakna dengan memendekkan perjalanan dan menyenangkan urusan harian rakyat kepada penduduk di sepanjang tebingan Sungai Baleh untuk ulang-alik ke Bandar Kapit.

Namun begitu, kawasan saya di N.64 Baleh yang hampir sama luasnya dengan negeri Pahang masih memerlukan peruntukkan pembinaan jalan perhubungan yang selamat dan selesa untuk digunakan dari satu tempat ke satu tempat yang lain. Beberapa laluan yang memerlukan perhatian Kerajaan Sarawak serta Kerajaan Persekutuan iaitu:

- (a) Jalan perhubungan alternatif tujuh kilometer yang dikatakan sebagai *missing link* dari simpang jalan balak ke bandar Baru Tunoh;
- (b) Jalan perhubungan dari Nanga Merirai-Entuloh ke Bandar Baru Tunoh;
- (c) Jalan perhubungan dari Rh.Timothy/ Ujan di Nanga Mujong-Nanga Majau-Nanga Tiau-Bandar Baru Tunoh;
- (d) Jambatan menyeberangi Sungai Baleh di Nanga Gaat serta jalan perhubungan menuju ke Hulu Sungai Gaat dan seterusnya ke Nanga Entelawan; dan
- (e) Jalan Ng.Oyan-Sekero Oyan perlu disegerakan. Ianya melibatkan dua buah sekolah, satu klinik dan beberapa buah rumah panjang yang masih bergantung kepada jalan balak.

Penempatan Semula di Tunoh

Tuan Speaker, berkenaan dengan isu ini, saya ingin meminta pencerahan dan kepastian berkenaan dengan Rancangan Skim Penempatan Semula buah rumah panjang di Tunoh yang merangkumi 200 buah pintu.

Saya memohon perkara ini perlu diberikan perhatian yang serius dan segera kerana penduduk di lima buah rumah panjang ini sekarang berada dalam dilema sama ada untuk membina rumah panjang mereka atau mempersiapkan diri untuk dipindahkan ke kawasan Skim Penempatan Semula yang baharu. Untuk makluman, kawasan yang diduduki lima buah rumah panjang sekarang ini termasuk dalam pelan Bandar Baru Tunoh.

Justeru, untuk memastikan pembangunan yang teratur dan lancar, saya mohon pembinaan Skim Penempatan Semula di Tunoh ini dipercepatkan bagi melestarikan pembangunan yang bakal dirancang di Bandar Baru Tunoh. Penangguhan yang berterusan akan menambahkan lagi masalah terutamanya dari segi penyediaan kemudahan asas memandangkan bilangan isi rumah di lima buah rumah panjang ini semakin bertambah.

Pejabat Pentadbiran Daerah Bukit Mabong

Tuan Speaker, di kesempatan ini saya ingin merakamkan ucapan terima kasih kepada Kerajaan Sarawak kerana telah meneruskan projek pembinaan Pejabat Daerah Bukit Mabong. Status projek pembinaan pejabat daerah tersebut sehingga bulan April 2024 adalah 68%. Meskipun mengalami sedikit kelewatan, JKR Sarawak dan kontraktornya masih meneruskan kerja mereka walaupun terpaksa menangani JKR Sarawak yang melibatkan masalah logistik dan faktor cuaca yang tidak menentu.

Pejabat daerah ini nanti sudah pasti akan menjadi simbol pentadbiran di Daerah Bukit Mabong dan ia berperanan mengawal selia urusan pentadbiran bagi kawasan Baleh dan kawasan sekitarnya.

Lokasi strategik Pejabat Daerah ini yang berdekatan dengan Empangan Hidro Elektrik Baleh, Empangan Hidro Elektrik Bakun. Malah, ianya berhampiran dengan kawasan yang dicadangkan untuk membina Empangan Melata Gaat sudah pasti akan menjadi satu lambang kebanggaan untuk masyarakat Bukit Mabong dan Baleh.

Bantahan Terhadap Lombong Arang Batu di Tunoh/ Entuloh/ Merirai

Tuan Speaker, saya telah menerima aduan daripada penduduk di kawasan Tunoh, Entuloh dan Merirai, bahawa ada cadangan perlombongan arang batu di kawasan hulu Sungai Tunoh, Entuloh dan Merirai. Penduduk setempat menolak sekeras-kerasnya cadangan untuk diwujudkan aktiviti galian batu arang yang dipercayai boleh menyebabkan kerosakan yang kekal melibatkan pelbagai pencemaran pada kemudian hari.

Oleh itu saya mohon Kerajaan Sarawak agar mengkaji semula cadangan tersebut kerana ianya dilihat amat bercanggah dengan sasaran karbon sifar (*net zero*) menjelang 2050. Saya sebagai wakil rakyat bagi kawasan Baleh amat memandang serius akan perkara ini dan berharap agar Kerajaan Sarawak terus fokus dalam usaha ke arah inisiatif peralihan kepada Tenaga Boleh Baharu (TBB) yang bersifat tenaga hijau.

Sumber Tenaga Melata Gaat

Tuan Speaker, Sarawak bukan hanya bertuah memiliki kekayaan dari segi sumber asli yang boleh menyumbangkan kepada pendapatan Sarawak, malah mempunyai banyak sungai yang boleh dimanfaatkan untuk menghasilkan tenaga boleh diperbaharui. Cadangan Yang Amat Berhormat untuk membina Empangan Melata di Sungai Gaat yang merupakan cabang Sungai Baleh boleh dipertimbangkan sebagai satu inisiatif untuk mewujudkan satu kaedah tenaga boleh diperbaharui tanpa menjejaskan kawasan sekitar.

Pembinaan sumber tenaga melata di Sungai Gaat itu nanti bukan sahaja boleh menghasilkan tenaga elektrik akan tetapi boleh dilihat sebagai kunci kepada pembangunan infrastruktur dan ekonomi bagi kawasan Gaat di Baleh.

Untuk makluman Dewan yang mulia ini juga, penduduk di kawasan Gaat amat mengalu-alukan cadangan tersebut dan berterima kasih kepada Kerajaan Sarawak kerana memilih Sungai Gaat untuk lokasi pembinaan projek tersebut dan menilai kebolehan struktur Sungai Gaat tersebut.

Besar harapan saya agar limpahan ekonomi daripada empangan ini nanti akan dapat dinikmati oleh bukan sahaja penduduk sekitar malah membuka lebih banyak peluang baru untuk menjana pendapatan kepada rakyat Sarawak.

Padang Bola Sepak di Kawasan Baleh

Tuan Speaker, sebagai rakyat Sarawak saya amat berasa bangga kerana Sarawak telah diberi penghormatan sebagai penganjur Sukan Malaysia (SUKMA) bagi tahun ke-21 pada tahun ini yang merupakan acara sukan terbesar di negara kita.

Sudah tentu lokasi untuk penganjuran acara sukan yang akan dipertandingkan juga telah ditentukan. Sebenarnya, kami di Bahagian Kapit juga teringin menjadi tempat penganjuran bagi salah satu sukan yang dipertandingkan. Akan tetapi, kami tidak mempunyai kemudahan sukan yang sesuai mengikut standard penganjuran yang memungkinkan Bahagian Kapit tidak dipilih sebagai salah satu tempat penganjuran untuk acara SUKMA tersebut.

Pada ketika ini, Kapit hanya mempunyai dua padang sukan sahaja yang terletak di Kapit dan Song. Penggunaan padang sentiasa penuh hampir setiap hari, terutamanya pada musim sukan-sukan sekolah. Banyak program sukan terpaksa dibatalkan atau ditangguh jika kerja-kerja pemulihan padang sukan dijalankan.

Bola sepak merupakan sukan nombor satu di negara kita dan ia berpotensi tinggi untuk berkembang di Sarawak dengan adanya bakat-bakat anak muda kita terutamanya yang berada di kawasan luar bandar. Tidak ketinggalan juga kawasan saya di Baleh, banyak bakat-bakat muda yang sangat berpotensi untuk diketengahkan.

Justeru, saya mencadangkan agar diwujudkan padang bola sepak dengan standard dan berspesifikasi padang pertandingan atau kejohanan yang spesifik untuk bola sepak sahaja di Bahagian Kapit atau di kawasan saya di Baleh. Saya sangat yakin dan optimistik ini akan memberi impak positif khasnya untuk golongan belia bukan sahaja di kawasan Baleh saja malah untuk semua belia di Sarawak.

Tuan Speaker, belum terlambat untuk saya mengambil kesempatan ini untuk mengucapkan Selamat Hari Raya Aidilfitri, maaf zahir dan batin kepada semua masyarakat Islam. Bagi masyarakat Dayak yang akan menyambut Hari Gawai tidak lama lagi, Selamat Hari Gawai, *Gayu Guru Gerai Nyamai, Lantang Senang Nguan Menua*.

Saya ingin meninggalkan pesanan, menasihatkan kepada yang akan balik ke rumah panjang masing-masing agar berhati-hati ketika memandu. Berehatlah secukupnya sebelum meneruskan perjalanan. Dengan ini, saya dengan seikhlas hati menyokong Usul Penghargaan Atas Ucapan Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri Sarawak. Sekian, terima kasih.

Timbalan Speaker: Terima kasih, Ahli Yang Berhormat bagi Baleh. Next, I would like to call Ahli Yang Berhormat bagi Bukit Semuja.

YB Encik John anak Ilus: Terima kasih, Tuan Speaker. Selamat petang, Salam sejahtera, Salam Sarawakku Sayang, Salam Sarawak Ibu Pertiwiku, Salam Sarawak Maju Makmur dan *Salam Segulai Sejalai*.

Terima kasih Tuan Speaker kerana memberi peluang dan kesempatan ini kepada saya untuk turut serta dan mengambil bahagian dalam perbahasan Usul Penghargaan Atas Ucapan Tuan Yang Terutama di-Pertua Negeri Sarawak, Tun Pehin Sri Dr. Haji Wan Junaidi bin Tuanku Jaafar sempena Upacara Pembukaan Persidangan yang Pertama Penggal Ketiga Dewan Undangan Negeri yang ke-19 pada hari Isnin lepas.

Dengan kesempatan ini, selaku wakil rakyat bagi kawasan N.23 Bukit Semuja, ucapan setinggi-tinggi tahniah kepada Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri Sarawak, Tun Pehin Sri Dr. Haji Wan Junaidi bin Tuanku Jaafar atas pelantikan beliau pada 26 Januari 2024, selaku Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri Sarawak yang ke-8.

Juga, ucapan takziah kepada seluruh keluarga Almarhum Tun Pehin Sri Haji Abdul Taib Mahmud, mantan Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri Sarawak yang telah meninggalkan kita pada 21 Februari 2024. Kita sama-sama berdoa agar roh beliau bersemadi dengan tenang dan damai.

Tuan Speaker, berbagai-bagai aspek yang telah diberi penekanan dalam ucapan tersebut, antaranya usaha untuk meningkatkan kemakmuran ekonomi, keterangkuman sosial, kemampuan alam sekitar, kestabilan politik, mengekalkan perpaduan dan keharmonian, dan berbagai-bagai lagi.

Ini adalah untuk memastikan Sarawak terus berada di landasan yang betul untuk mencapai status wilayah maju pada tahun 2030. Tidak tertinggal juga perjuangan terhadap hak-hak Sarawak seperti yang termaktub dalam Perjanjian Malaysia tahun 1963 (MA63).

Agenda Baharu Ekonomi Sarawak

Tuan Speaker, syabas dan tahniah diucapkan kepada Premier kita yang berwawasan tinggi dan berpandangan jauh. Beliau telah memulakan sesuatu di luar jangkaan seperti memperkenalkan berbagai-bagai jenis program dan agenda baharu ekonomi Sarawak sehingga kita berada di landasan yang sangat stabil, kukuh dan dipandang tinggi oleh masyarakat luar.

Usaha memperhebat pembangunan ekonomi Sarawak, berbagai-bagai usaha telah dan sedang diambil kira. Pelbagai cara dan kaedah untuk memastikan pembangunan Sarawak dipercepatkan agar setanding dengan wilayah ataupun negeri lain.

Fokus juga dengan kaedah baharu dalam memantapkan ekonomi dengan memperkenalkan ekonomi digital, ekonomi hijau, hidrogen dan sebagainya kepada sektor ekonomi baharu yang dipacu oleh teknologi digital, data dan inovasi agar kekal berdaya saing dalam persekitaran perniagaan global yang dinamik serta tidak menentu. Bagi tujuan itu, Sarawak perlu menerima sepenuhnya transformasi digital kerana ia perlu meningkatkan produktiviti kekal, berdaya saing pada masa yang sama mewujudkan persekitaran bersih, sihat dan kukuh untuk generasi seterusnya.

Maka, dengan penubuhan entiti-entiti baharu, adalah diharapkan program dan kaedah pembangunan Sarawak adalah di tangan anak-anak Sarawak sendiri, mengikut acuan kita sendiri serta dapat fokus terus kepada permasalahan dan pembangunan kita bersama.

Dengan ini, saya ingin mengingatkan agar kita jangan leka dengan kejayaan ini, sama ada dari segi politik, kesejahteraan rakyat dan kejayaan yang ada sekarang. Penglibatan dan peranan semua pihak, semua kaum, semua bangsa tanpa mengira pegangan agama atau kepercayaan, orang jati wilayah Sarawak agar tidak dipinggirkan.

Penglibatan semua, secara langsung atau tidak seperti yang kita bangga pada masa kini dan selalunya ialah istilah "*perpaduan dalam kepelbagaian*", atau *policy of inclusivity* dan rakyat harus peka dan seterusnya memperkasakan keharmonian kita semua. Janganlah lalai tetapi harus mengekalkan, menambah baik serta memperkasakannya dan bukan retorik sahaja. Let us move together, play together, work together, and benefit the fruit of success together as Sarawakians.

Agenda Pembangunan Sarawak

Tuan Speaker, Sarawak setelah dipinggirkan dari pelbagai segi dan sektor pembangunan sebelum ini, kini telah bangun dan mengatur serta mencorakkan program-program pembangunan mengikut agenda dan acuan kita sendiri. Pembangunan yang bertali arus sama ada yang kecil ataupun yang besar, secara terus ataupun tidak, semuanya menjurus kepada kesejahteraan rakyat.

Program pembangunan seperti diwujudkan beberapa agensi pembangunan (SADA, UDA, RADA, GKCD dan berbagai-bagai lagi) termasuk Projek Rakyat, Projek Transformasi Luar Bandar dan banyak yang telah ditubuh atau yang dilaksanakan. Tidak ketinggalan juga program-program pembangunan daripada Kerajaan Persekutuan seperti Rancangan Malaysia, daripada kementerian-kementerian ataupun pelbagai agensi.

Sudah pasti dalam merencanakan sama ada fizikal atau tidak, sumber manusia adalah penting. Maka saya setuju dengan rakan kita dari Tebedu tadi, adalah dipohon agar Kerajaan Sarawak mengambil kira untuk penambahan tenaga kerja khususnya mereka yang terlibat secara langsung. Kita mendapati bahawa agensi-agensi teknikal khususnya menghadapi masalah yang dianggap kritikal untuk melaksanakan projek-projek pembangunan mengikut tempoh ataupun masa yang sepatutnya.

Sukan SUKMA ke-21, 2024

Tuan Speaker, tahun ini Sarawak akan menjadi tuan rumah kepada sukan SUKMA ke-21 ataupun SUKMA 21 dan sudah pastinya *battle cry Agi Idup Agi Ngelaban* masih diteruskan, dan kita mengharap yang terbaik dan sama-samalah kita berdoa agar *target* ataupun keinginan akan dicapai dengan jayanya.

Sehubungan dengan itu, dari segi pembangunan sukan secara menyeluruh dan lebih agresif, kita inginkan Sarawak menjadi sebuah wilayah di negara ini sebagai *Sports Powerhouse* yang sangat digeruni oleh negeri-negeri atau wilayah lain, bukan untuk satu tempoh atau musim sahaja tetapi sentiasa atau *ongoing*.

Salah satu langkah untuk tujuan tersebut adalah mewujudkan dan membangunkan *sports centre* ataupun *centre of sports excellence* di setiap bahagian. Ini bermakna industri sukan di Sarawak sudah pasti akan berkembang dan mampu memberi peluang dan ruang untuk bekas-bekas ahli-ahli sukan kembali menabur bakti kepada bakat-bakat baharu dan seterusnya.

Tuan Speaker, selaku wakil rakyat bagi kawasan Bukit Semuja, saya ingin merakamkan jutaan terima kasih kepada Kerajaan Sarawak melalui Kementerian Belia dan Sukan kerana memilih Serian sebagai salah satu bandar untuk menganjur SUKMA ke-21 yang bakal diadakan pada bulan Ogos ini. Ini bermakna Serian berpotensi dalam bidang sukan dan dalam penganjuran sukan. Namun demikian, apabila dilihat secara keseluruhannya, prasarana dan fasilitinya semuanya kurang.

Maka dengan itu, saya menyeru kepada pihak yang berkenaan untuk melihat semula permohonan-permohonan sebelum ini yang kita telah hantar. Contohnya, Stadium Mini Serian yang ada sekarang perlu dinaik taraf dengan segera. Keadaan permukaan padang, trek untuk berlari dan kemudahan-kemudahan perlu dibina semula atau ditambah baik, diperbesarkan mengikut Serian berstatus bahagian.

Ingin saya maklumkan di Dewan yang mulia ini bahawa insiden yang berlaku baru-baru ini apabila Mini Stadium Serian diguna pakai sebagai *landing pad. Running track* yang diperbuat daripada getah terkopak disebabkan angin daripada helikopter ini. Ini menandakan bahawa perlunya tindakan daripada pihak yang bertanggungjawab mengambil tindakan dengan segera.

Program Pengoperasian Pasukan Petugas Khas

Tuan Speaker, untuk rekod, ini tentang Program Pengoperasian Pasukan Petugas Khas. Untuk rekod, Program Pengoperasian Pasukan Petugas Khas bagi menangani isu yang berkaitan dengan penduduk yang tidak mempunyai taraf kewarganegaraan telah disambut baik oleh masyarakat setempat. Program untuk Bahagian Serian telah diadakan dari 4 Mac tahun ini hingga 21 Mac tahun ini di beberapa buah tempat.

Jadi, semasa lawatan dibuat ke salah satu pusat tersebut, saya telah didatangi oleh salah seorang ibu yang memuji dan mengucapkan penghargaan beliau atas usaha Kerajaan Sarawak yang mengadakan program tersebut. Dengan linangan air mata, beliau mengatakan bahawa sebelum ini prosesnya sangat rumit dan mengambil masa yang tidak menentu. Apa yang beliau kesal adalah apabila dokumen kelulusan kerakyatan untuk salah seorang anaknya diterima, seminggu selepas anaknya itu meninggal dunia.

Usaha yang dilakukan oleh kerajaan ini memberi petanda bahawa isu-isu kewarganegaraan adalah satu isu yang sangat serius dan perlu diselesaikan secara menyeluruh dan segera.

Dokumentasi Tanah NCR di bawah Inisiatif DBNA

Tuan Speaker, ini berkenaan dengan Dokumentasi Tanah NCR di bawah inisiatif DBNA. Saya ingin mengucapkan berbilang terima kasih kepada pihak Jabatan Tanah dan Survei atas usaha

untuk menyediakan landasan bagi kami menyelesaikan masalah berkaitan dengan tanah NCR melalui DBNA.

Namun demikian, banyak lagi kawasan dan tempat yang masih belum selesai khususnya untuk perimeter survei, kampung tradisi dan tanah lot pertanian sungguhpun pihak DBNA telah mendokumentasikannya dan menyerahkannya kepada pihak Jabatan Tanah dan Survei. Oleh yang demikian, mohon pihak yang berkenaan mempercepat proses-proses penyukatan untuk baki keseluruhannya yang masih ada seperti untuk perimeter survei, kalau mengikut rekod ada enam kawasan, kampung tradisi enam buah kampung dan untuk lot pertanian ada 17 kawasan.

Permasalahan di Kawasan

Tuan Speaker, seperti persidangan sebelum ini, saya ingin mengutarakan beberapa perkara lain yang berkaitan dengan kawasan secara langsung ataupun tidak dan memohon agar pihak agensi-agensi yang berkaitan mengambil tindakan-tindakan yang sewajarnya.

Sekolah-sekolah di Kawasan Bukit Semuja

Yang pertama, ia berkenaan dengan sekolah-sekolah di kawasan Bukit Semuja. Untuk SK Lebor Remun, projek membina bangunan baharu di bawah projek RM1 bilion telah siap pada bulan Oktober tahun 2023. Akan tetapi sehingga ke hari ini bangunan atau bilik darjah tersebut masih belum dapat diguna pakai. Maklumat yang diterima adalah, puncanya ialah disebabkan pili bomba. Apabila pili bomba sudah dialih, masalah satu lagi ialah *signage*, iaitu papan tanda, juga perlu dialih. Pertanyaan saya ialah berapa lamakah masa untuk mengalih benda-benda seperti ini supaya sekolah dapat digunakan dengan segera?

Sekolah kedua ialah SK Merakai. Untuk makluman Tuan Speaker, Kampung Merakai dalam tahun 2019 telah disambung dengan bekalan air bersih, akan tetapi bukannya SK Merakai. Pihak sekolah telah berusaha dengan bantuan pihak Jabatan Bekalan Air Luar Bandar Serian, tetapi masih belum dapat diselesaikan. Mohon perkara-perkara yang berkaitan dengan birokrasi ini dapat dipercepatkan.

Di Dewan yang mulia ini, saya juga memohon untuk pihak berkenaan, berkenaan dengan SK Tebakang yang juga ingin tahu tentang perkembangan terkini mengenai cadangan projek pembangunan semula sekolah daif di Sarawak di bawah RM1 bilion ini.

Seterusnya ialah berkenaan dengan, seperti persidangan yang lain, persoalan mengenai perkembangan ataupun status dua buah sekolah di Serian. Satunya ialah Seri Sadong dan keduanya ialah SMK Serian No. 2 yang sering kita utarakan di Dewan ini. So, sekali lagi, nak ingin tahu, apakah statusnya hingga ke hari ini?

Majlis Daerah Serian

Perkara yang kedua saya nak sebutkan di sini ialah berkenaan dengan Majlis Daerah Serian. Juga seperti persidangan-persidangan yang lepas, perkara ini juga kita nak tahu ataupun perkembangan terkini ataupun status terkini mengenai cadangan untuk menaikkan status Majlis Daerah Serian ke Majlis Perbandaran.

Ketua Masyarakat Serian

Ketiga, berkenaan dengan isu Ketua Masyarakat di Serian. Sekali lagi perkara ini dibawa ke dewan ini khusus untuk jawatan Temenggong bagi masyarakat Melayu untuk Bahagian Serian. Kedua ialah Pemanca bagi Daerah Serian bagi kaum Iban dan jawatan Penghulu untuk kaum Cina. Selain daripada itu, permohonan untuk mewujudkan dua lagi jawatan Kapitan Cina di kawasan Serian. Jadi, kita memohon kepada pihak-pihak yang bertanggungjawab mempertimbangkannya demi kesejahteraan dan keharmonian masyarakat di kawasan Serian.

Sekolah Ayer Manis Serian

Perkara yang keempat ialah berkenaan dengan status Sekolah Ayer Manis Serian. Sekali lagi, saya mengutarakan perkara ini untuk mengetahui status Sekolah Ayer Manis yang dimiliki oleh Gereja Seventh Day Adventist Sarawak. Sekolah ini tidak dapat menerima bantuan daripada UNIFOR pada permohonan yang pernah dikemukakan sebelum ini. Jadi, mereka telah memohon untuk diiktiraf sebagai sekolah *mission*. Jadi kita ingin tahu, apakah perkembangan terkini ataupun perkembangan semasa?

Pembinaan Jejantas Jalan Pan Borneo

Yang kelima ialah berkenaan dengan Jalan Pan Borneo. Salah satu tempat yang dicadangkan untuk pembinaan jejantas yang terletak di belakang SMK Serian untuk pembinaan jejantas Pan Borneo. Melihat kepada keadaan semasa, pembinaannya sangat diperlukan dan saya memohon pihak yang berkenaan supaya mengambil tindakan yang sewajarnya dengan segera. Sebab jejantas yang lain dari Serian ke Simpang Pantu, semuanya sudah siap.

Tuan Speaker, dengan ini sekali lagi saya mengucapkan terima kasih dan saya menyokong Usul ini, dan sebelum saya mengundur diri, saya mengucapkan Selamat Hari Raya kepada rakan-rakan yang meraikannya juga Selamat Menyambut Hari Gawai Dayak kepada rakan-rakan Dayak sama ada di Dewan ini ataupun di luar sana. Sekian, terima kasih.

Timbalan Speaker: Terima kasih, Ahli Yang Berhormat bagi Bukit Semuja. Next Honourable Member for Batu Kitang, please. I want to know if Honorable Member for Pelagus, are you ready to talk today or what? Because I saw your name in the list, next one, and then Honourable Member for Machan and lastly Honourable Member for Serumbu. Thank you.

YB Dato Ir. Lo Khere Chiang: Terima kasih, Tuan Speaker, kerana memberi peluang kepada saya untuk membuat ucapan menyokong perbahasan Usul Penghargaan Atas Ucapan Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Sarawak.

Terlebih dahulu saya ingin mengucapkan tahniah kepada Tuan Yang Terutama, Pehin Sri Wan Junaidi Tuanku Jaafar atas pelantikan sebagai Tuan Yang Terutama Sarawak kelapan. Sarawak will benefit from Tun's vast experiences in many fields including legislation matters as he had been a Minister, an MP, a State Assemblyman and a lawyer by profession. Saya merakamkan penghargaan dan ucapan terima kasih kepada Tuan Yang Terutama atas keprihatinan, nasihat dan saranan yang disampaikan dalam ucapan pembukaan persidangan tiga hari yang lepas.

Tuan Speaker, Sarawak sebagai sebuah wilayah yang mempunyai pelbagai bangsa dan agama, kita sebagai anak Sarawak seharusnya mengamalkan sikap muafakat dan bekerjasama di antara satu sama lain bagi menyumbang kepada pembangunan di wilayah Sarawak yang kita cintai ini.

Seperti di dalam ucapan Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Sarawak sempena Pembukaan Persidangan Pertama Penggal Ketiga Dewan Undangan Sarawak Ke-19 perkara 46 muka surat 16, Tuan Yang Terutama telah menyeru rakyat Sarawak untuk terus mengekalkan suasana harmoni dan toleransi. Keamanan dan perpaduan adalah hadiah warisan yang paling bermakna daripada kita kepada generasi akan datang.

Justeru itu, marilah kita sama-sama mempertahankan kesatuan dan semangat perpaduan yang telah kita bina selama ini dengan menolak segala bentuk hasutan yang boleh menyebabkan permusuhan dan kebencian berlaku di antara agama dan bangsa yang ada di Sarawak yang kita sayangi ini.

Tuan Speaker, I wish to congratulate Tuan Yang Terutama, for his success in tabling MA63 in the Federal Parliament in December 2021 leading to more than two thirds' Members in Parliament in the Dewan Rakyat supporting the MA63 to be enshrined in our Federal Constitution. Today, we don't have to beg, we only need to implement all that is mentioned under MA63, to demand for what is ours to be returned to us.

EDUCATION

Tuan Speaker, di dalam Ucapan Perasmian Tuan Yang Terutama perkara 26 muka surat 10, Tuan Yang Terutama mengenali bahawa Sarawak sangat bertuah kerana mempunyai pemimpin yang prihatin, komited dan berpandangan jauh seperti Yang Amat Berhormat Datuk Patinggi Tan Sri (Dr) Abang Haji Abdul Rahman Zohari bin Tun Datuk Abang Haji Openg, Premier Sarawak.

I wish to extend my heartiest congratulations to our Yang Amat Berhormat Premier Sarawak for coming up with the brilliant idea of providing free tertiary education to eligible students from 2026, the first in Malaysia to achieve that.

Having helmed Sarawak for the past seven years, our Premier knows that education is the top most priority in the hearts and minds of every parent. Our Premier also knows that providing free tertiary education requires a sound financing plan and hence financing for this free education will be generated using a sovereign fund set up with an initial investment of RM8 billion in 2024. Planned annual allocations of RM300 million for the next 20 years would possibly reach RM50 billion in 2044.

By taking such a giant step forward, Sarawak can achieve far more in the long run as it will attract talent to Sarawak and gain intellectual capital. Our Yang Amat Berhormat Premier is prioritising human capital development to ensure Sarawak's future success in an increasingly industrialised, knowledge-based, and digital economy. Citing Singapore and Japan's success as economic powers due to their strength in Human Resources, our Yang Amat Berhormat Premier had wisely acknowledged that vast resources alone would not guarantee success and that it is crucial for Sarawak to develop world class talent.

We are indeed fortunate to have a leader who values education's transformative power and supports underprivileged students in Sarawak. Five international schools offering the Cambridge IGCSE curriculum have been set up under Yayasan Sarawak to accommodate underprivileged students. This fostering of educational opportunities for the poor is inspiring and will nurture the aspirations of future generations to come. Come to 2026 our Sarawakian youth will enjoy free education at state of universities and higher learning institutions like University of Technology Sarawak, Curtin University, Swinburne University, I-CATS and Centre for Technology Excellent Sarawak (CENTEXS). Priority will be given to technical and financial courses such as engineering, accountancy, cyber analysis, cyber law, and computer science to enhance their employment prospects after graduation.

Tuan Speaker, this year we proudly saw the remarkable achievements of Ts Dr Miko Chang May Lee and Ts Dr Vong Wan Tze from Swinburne University of Technology Sarawak campus in clinching victory at the Alan Turing Institute's global data challenge. Our two Swinburne academics, including a third team member representing the industry, Ryan Chua emerged as grand champions out of 25 finalist teams representing 20 countries. We have other Sarawakians who have also secured top placings in world competitions and nearer home, we also have our own champion in our midst. Our own Deputy Premier, member for N.14 Batu Kawa is one of them. Together with our YAB Premier, he has achieved much in elevating Sarawak Heart Specialist to top-tier status in the Asia Pacific region and now he is embarking on building a new cancer hospital to ease congestion in the current cancer ward. We applaud him for his humanitarian gesture in rendering comfort to the sick.

Tuan Speaker, our leaders have rightly aimed to move forward using education in a core priority as education empowers the poor to transform lives, bridge borders and eradicate poverty. Many parents here work multiple jobs to ensure their children are educated in colleges and

universities. With free tertiary education in place, I am very sure many parents will be grateful and thankful to the GPS government for such a people-friendly policy.

With all the good vibes that come along with education in Sarawak, we have a disproportion in our midst. Statistics show that 80 percent of our graduates are females. What has happened to all our boys? We certainly need to review our education system in this area to get our boys back to school and encourage them to excel like their female counterparts. I must congratulate our Minister for Women's Affairs, member for N.56 Dalat who has performed tremendously well. Maybe it's time we have a Minister for Men's Affairs too.

With our grand education plan in place, reclaiming our education autonomy is urgent. I urge the entire rakyat of Sarawak to stay United behind GPS while our leaders negotiate with the federal government for our education and health autonomy. With existing funds from the federal government and availability of funds from the GPS government, we shall advance Sarawak's digital and tech frontiers through top-notch education. There is no need to dream about it. We are on our way there! And Congratulations to our YAB Premier Sarawak.

TOURISM AUTONOMY

Tuan Speaker, last year, tourism made up 37% of Sarawak's GDP. This translates to a notable sum. With MA63 now enshrined in the Federal constitution, we should demand the return of tourism autonomy to Sarawak. In fact, tourism was never in the scheduled list under the Federal constitution. When the Federal government added Item 25A (tourism) to the Ninth Schedule in 1994, it was not tabled in Dewan Undangan Sarawak and there was no consent given by the Sarawak legislature.

As a result of tourism being placed under federal jurisdiction, issuing of all licenses related to the tourism industry requires the approval of Putrajaya. This federal control leads to unnecessary bureaucracy for even things like our tour bus and homestay licenses. It is heartening to note that YB deputy Minister for Tourism, Member for N.73 Piasau has reiterated this morning that the federal author is promptly pursuing this agenda with the Ministry of Tourism Sarawak.

Recently, the Minister for Tourism, Culture and Arts; Honourable Member of Parliament for Bintulu also member for N.52 Dudong, said his ministry is in the midst of vetting and regulating agents of the MM2H programme nationwide and all agents have to re-register their businesses through the channels provided according to the set conditions once their license expires. This ruling has created unnecessary hurdles and potentially deterring prospective participation, which could impact tourism and investment. Valid licenses were issued by the Ministry of Tourism in the first place. The Ministry of Tourism should penalize only those who break its rules, not penalize all industry players in Sarawak by revoking all licenses, regardless of their compliance. Additionally, the MM2H program in Sarawak has its own unique conditions separate from those in Malaya. Mishandling this issue could seriously harm our economy as MM2H participants contribute billions in foreign exchange by buying houses here, supporting education, and boosting local businesses.

To my understanding, the Ministry of Tourism Malaysia only contributes RM30 million annually to Sarawak as development funds, while Sarawak contributes up to RM300 million annually. Plus, Malaya siphons RM80 billion worth of oil from Sarawak each year. Why should we let the Ministry of Tourism Malaysia dictate to us in Sarawak?

Our Ministry of Tourism, Creative industry and Performing Arts (MTCP Sarawak) can handle regional tourism well and we can understand ourselves better than anyone. We may be one country but culturally we are very different. From the harmony of our different races, to our shared love of *Sarawak laksa*, our intricate native tattoos, Sarawakian motifs, our talented Ngajat dancers, the linguistic differences of our Sarawak dialects and even our flora and fauna sets us apart from Malaya. We can do a better job ourselves in the global promotion of Sarawak.

Honourable Member for N.15, Asajaya who is also Minister for Tourism Sarawak has already voiced his frustration at the bureaucratic red tape or administrative restrictions which might hurt the image of the country and prospective applicants of S-MM2H. Malaysia has a lot of competitors from neighbouring countries on MM2H applicants and we should not worsen the situation which affects them from coming into Sarawak. We should value these people as it is an investment for Sarawak.

I hope that this issue can be solved, and the best way is to treat Item 25A under the Ninth Schedule as null and void and for the GPS Government to take over matters related to the tourism in Sarawak.

Community Leaders

Tuan Speaker, in my Batu Kitang constituency, there is a need to have two more *Penghulus* and three JKKKS to cater to the needs of the growing population. The present *Penghulu*, Hajjah Sabtuyah binti Yusuf is a dedicated community leader taking care of the Malay community *kampungs* from Mile 3 to Mile 6. This is a large population that she alone has to manage. Thus, there is an urgent need for another *Penghulu* to take care of the Malay community in Batu Kitang and an urgent need for a Bidayuh *Penghulu* to assist the Dayak communities such that the tasks, burdens, and responsibilities can be equally shared among them. Besides a *Penghulu*, three more JKKKS are needed to handle a large population in Taman Indah Landeh, Taman Sri Permai and Taman PPR Landeh.

JKKK Taman Indah Landeh and JKKK Taman Sri Permai were formed well before 2016 when N13 Batu Kitang constituency was born. Ghani anak Chunggat from Taman Indah Landeh and Mohd Mansur Abdullah from Taman Sri Permai have been diligently helping out as community leaders in their respective area. Both KKKs have yet to be appointed. I hope that YAB Premier's office will recognise their hard work all these years and appoint them as JKKKS to serve their respective *kampungs*.

Water Supply

Tuan Speaker, Kampung Bunga Rampai, under my constituency, N.13 Batu Kitang, has been experiencing low water pressure for more than a year now. This has greatly compromised the living standards of the residents in the *kampung*. I urge Kuching Water Board (KWB) to mitigate this issue by constructing a high-level tank where this tank gets filled up in the night and gravitates down to consumers in the day.

I would also like to congratulate the GPS Government on hosting the 21st Malaysia Games (SUKMA) 2024 and I wish all our athletes and organisers every success ...*(Interruption)*...

Timbalan Speaker: You can conclude.

YB Dato Ir. Lo Khare Chiang: I wish to thank our YAB Premier, YB Tupong, YB Dalat, Sabati, HDC and all well wishers for assisting Syafiq, (one of my constituents) a 33-year-old unsung hero, who was injured while rescuing a child in a house fire in RPR Batu Kawah, Kuching last August.

I also wish to request JKR and their consultant to ensure that when Batu Kitang Bridge is rebuilt or reconstructed, this bridge shall be a unique landmark in Kuching and not just a boring looking typical concrete and steel structure as this is the gateway to Bau and from Bau to Batu Kitang... *(Interruption)*...

Timbalan Speaker: You can conclude, Ahli Yang Berhormat.

YB Dato Ir. Lo Khare Chiang: Thank you, Tuan Speaker. Finally, to all our Muslim friends, *Selamat Hari Raya* and to our Iban and Dayak friends; *Selamat Hari Gawai*, *Gayu Guru Gerai Nyamai*, *Lantang Senang*. May these festive occasions and celebrations bring happiness, unity, and

blessings to everyone. I support Tuan Yang Terutama's address in this august House in this First Meeting of the Third Session of the 19th Sarawak Legislative Assembly. Thank you, Tuan Speaker.

Timbalan Speaker: Thank you, Ahli Yang Berhormat for Batu Kitang. Next on my list is Ahli Yang Berhormat Pelagus, please.

YB Encik Wilson Nyabong anak Ijang: Thank you, Tuan Speaker. It is an honour to participate in this debate on the Motion of Appreciation to the royal address of his Excellency the Governor of Sarawak in this First Meeting of the Third Session of the 19th Sarawak Legislative Assembly on 6th May 2024. Congratulations to our esteemed Sarawak Governor, Tun Pehin Sri Dr. Haji Wan Junaidi bin Tuanku Jaafar on his appointment as the Head of the State in last February 2024. His leadership will undoubtedly continue to inspire progress and unity in Sarawak.

Additionally, congratulations to the Royal Highness, the King of Malaysia, His Royal Highness Sultan Ibrahim ibni Almarhum Sultan Iskandar, on his installation as Yang di-Pertuan Agong of Malaysia on 31st January 2024. To the family of the late Governor, Tun Pehin Sri Haji Abdul Taib bin Mahmud, I extend my deepest sympathy and condolences. Governor Tun Pehin Sri Haji Abdul Taib bin Mahmud contribution to Sarawak will be remembered with great respect and gratitude.

Tuan Speaker, I was enthralled and fascinated with our Sarawak Governor's Opening Address to this august House. His Excellency's, Tun Pehin Sri Haji Wan Junaidi bin Tuanku Jaafar, Opening Address at the Sarawak Legislative Assembly reflects a comprehensive vision for the state's development and wellbeing. He touched on global issues and challenges, economic prosperity and social inclusion, environment sustainability, political stability, and Sarawak Civil Services. He touched on the unity and harmony of the community, relationship with the Federal Government, by urging the Federal Government to continue development in Sarawak, and, also honoured to be host of ASEAN Game.

Overall, His Excellency's address reflects a holistic and forward-thinking approach to governance emphasising sustainable development, inclusivity, and collaborative for the benefit of Sarawakian.

Infrastructure Development in Kapit Division

I would like to touch on issue development in my constituency, Tuan Speaker, N.61 Pelagus and generally in Kapit Division.

Tuan Speaker, I wish to put in a request that the Government to continue the road construction on the left side of Sungai Batang Rajang, when we go upriver from Nanga Pelagus to Merit Subdistrict up to Anap, Sungai Sangan in Bintulu, as well as the 35 km planned road to Tunoh Administrative Centre of Bukit Mabong District from junction of Baleh Hydroelectric Dam.

I would like the Ministry of Infrastructure and Port Development (MIPD) to expedite the construction of ferry ramp for ferry services at Nanga Tulie and Nanga Melipis, Kapit. The projects are too long delayed since approval in 2019.

Other than that, bus station in Kapit, Tuan Speaker, needs to be built in Kapit, and Kapit District Council (KDC) should look into the congestion of parking lots in Kapit and try to look for parking spaces. In order to reduce traffic jam in Kapit, I urge the Government to execute the approved bypass road project at traffic light at Sungai Kapit Bridge and another bypass road across Old Airport Kapit.

Health

Tuan Speaker, apart from other development, health services can be expanded to rural areas by building new clinics at Nanga Pelagus and Nanga Sama and upgrading the depleted clinic at Nanga Bena and Nanga Mujong in my constituency to enable the rural folks to be treated

immediately before their illness turn serious and fatal. Very often then not, it is sad to note that the patient passed away even before they reached Kapit Town Hospital.

Agriculture

Tuan Speaker, Kapit is made up of about 70% of rural folks. Agriculture is the main activities generated the income in Kapit. How to generate better income? Modern agricultural system and industrialization should be the answer.

We have high hope that Kapit expected Bukit Mabong District can be a centre of agriculture activities and food supply because of the vast track land to be developed. For example, rice, we will depend on imported rice for staple food and other food products. Tunoh, Ulu Sungai Entuloh and Merit can be developed as the rice bowl of Sarawak.

To focus on Agriculture Industry, I request the construction of Agriculture Training Centre at Nanga Mujong and Collection Centre complete with planned marketing and supply chain will be expedited in Kapit.

Education and Training Centre

Tuan Speaker, I urge the Ministry of Education to take fast action in building long outstanding construction of SK Pelajau in Kapit and the proposed building of SMK Melekun could be considered in RMK-13. The Education Ministry also try to look seriously into the school which has no proper water supply. I come to know that PPKS has planned to branch out to Kapit, and I hope this can be materialized so that our youths can be trained as a skilled workforce to meet the industrial need in Sarawak.

Forestry – Timber and LPF License, NCR Land and Carbon Market

Tuan Speaker, Kapit Division has the most size of NCR land available, more than one million hectares, that is what the Land and Survey said, and has 11 LPF licences in Kapit Division. The licence conditions before were allowed to plant 20% of the oil palm, but now no longer applicable.

However, the Forestry Department should downsize the LPF License since the licensee does not meet the planting schedule and I suggested, and I suggest the new license to be issued to GLC or other private company which has the capacity to do forest planting. LPS should issue for planting forest, but I come to know some LPF license holder are conducting carbon stock assessment study which is not stated in the license term and condition, and I urge the Government issuing different license to the Forest Carbon Activity Rule 2022. Tuan Speaker, I suggest the Government to have an engagement with rural community to explain how our NCR landowners can apply for Forest Carbon Activity License.

Before I end my speech, to our Muslim friend *Selamat Hari Raya* and to our Dayak people *Selamat Gawai Dayak, Gayu Guru Gerai Nyamai Lantang Senang*. To conclude, I support the Motion of Appreciation of the opening speech of His Excellency, the Governor of Sarawak Tun Pehin Sri Dr. Haji Wan Junaidi bin Tuanku Jaafar at the First Meeting of the Third Session of the 19th Sarawak Legislative Assembly. Thank you, Tuan Speaker.

Timbalan Speaker: Thank you Ahli Yang Berhormat Pelagus. I would like to call Ahli Yang Berhormat Machan.

YB Encik Allan Siden Gramong: Salam sejahtera dan Salam Sarawakku Sayang. Terima kasih Tuan Speaker kerana memberi peluang kepada saya untuk berucap pada hari ini. Saya ingin menzahirkan rasa bersyukur kerana telah diberi peluang serta ruang untuk mengambil bahagian dalam sesi perbahasan di Dewan yang mulia sempena Persidangan Pertama Bagi Penggal Ketiga Dewan Undangan Negeri Sarawak Ke-19.

Sebelum saya meneruskan perbahasan saya, saya ingin mengambil kesempatan ini untuk menyampaikan ucapan takziah kepada seluruh keluarga Almarhum Tun Pehin Sri Haji Abdul Taib Mahmud, mantan Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri Sarawak, yang telah meninggalkan kita pada 21 Februari 2024 yang lalu. Salam takziah sekali lagi diucapkan buat keluarga Almarhum Tun Pehin Sri Haji Abdul Taib Mahmud.

Tuan Speaker, ingin saya ucapkan setinggi-tinggi tahniah atas pelantikan Tun Pehin Sri Dr. Haji Wan Junaidi bin Tuanku Jaafar, sebagai Yang di-Pertua Negeri Sarawak yang telah diperkenankan Kebawah Duli Yang Maha Mulia Seri Paduka Baginda Yang di-Pertuan Agong. Saya dengan rasa rendah diri ingin menyampaikan sepenuh rasa terima kasih dan penghargaan kepada Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri Sarawak atas ucapan dan intipati yang amat menitikberatkan hal-hal yang berkaitan dengan rakyat dan negeri kita Sarawak.

Tuan Speaker, ucapan tahniah dan setinggi-tinggi penghargaan saya ucapkan atas kepimpinan yang telah ditunjukkan oleh YAB Premier, Datuk Patinggi Tan Sri (Dr) Abang Haji Abdul Rahman Zohari bin Tun Abdul Haji Openg, yang telah mencadangkan Rang Undang-undang 2024 di persidangan ini. Saya juga ingin mengucapkan tahniah kepada YAB Premier, kerana Sarawak telah menjadi penyumbang ketiga terbesar kepada ekonomi Malaysia, selepas Selangor, Wilayah Persekutuan Kuala Lumpur dan juga melepasi ekonomi Johor. Negeri Sarawak juga telah diiktiraf oleh Bank Dunia sebagai sebuah wilayah yang berpendapatan tinggi dan merupakan penyumbang utama kepada ekonomi Malaysia. Ini menunjukkan usaha Kerajaan Sarawak di bawah kepimpinan Yang Amat Berhormat Premier menjadikan Sarawak sebagai tumpuan umum negeri-negeri lain di Malaysia serta di luar negara.

Isu Tekanan Air Rendah dan Sumber Bekalan Air Bersih

Tuan Speaker, pada persidangan November 2023 yang lepas, saya pernah mengutarakan isu tekanan air rendah dan sumber bekalan air bersih. Ini merupakan antara isu yang sangat hangat dan paling banyak dipersoalkan di Machan. Saya amat bersukacita dengan maklum balas yang telah diberikan oleh Menteri Utiliti dan Teknologi, YB Dato Sri Haji Julaihi bin Haji Narawi semasa sesi Persidangan Dewan Undangan Negeri Sarawak yang lepas.

Menurut beliau, kawasan Batu Luking, Mam dan Majau, kawasan akan dibekalkan dengan bekalan air melalui projek *Proposed Kanowit Regional Water Supply, Sibu Division* yang telah diluluskan oleh Kerajaan Negeri Sarawak pada tahun 2023 di bawah Kajian Separuh Penggal Rancangan Malaysia Ke-12.

Saya berharap agar projek ini dapat dilaksanakan tanpa sebarang masalah agar penduduk di kawasan yang terlibat dapat menjalankan kehidupan mereka dengan lebih baik. Saya harap agar pihak kementerian boleh memberitahu atau memaklumkan secara terperinci perkembangan isu air di kawasan yang telah saya nyatakan tadi.

Tuan Speaker, saya difahamkan bahawa *Proposed Water Supply Kanowit Phase 2 (Stage 2) Sibu Division – Proposed Pipeline from Salim Water Treatment Plant, Sibu Water Board to Kanowit, Sibu Division* yang berjumlah lebih kurang RM63 juta akan disiapkan pada tahun 2024. Saya ingin mengetahui perkembangan projek tersebut. Jika siapnya projek tersebut, isu tekanan air rendah di kawasan pekan Kanowit dan Machan akan bertambah baik.

Tuan Speaker, kehidupan rakyat di kawasan saya amat bergantung sepenuhnya dengan bekalan air bersih terutamanya dalam menjalankan rutin harian mereka. Sebagai wakil rakyat yang telah dipilih, saya juga berharap agar projek-projek ini dapat disiapkan dengan lancar mengikut jadual dan isu-isu yang tidak diingini dapat diselesaikan secepat mungkin.

Jalan Raya

Tuan Speaker, *Projek URDA: Proposed New Road to Nanga Geremai, Kanowit*. Saya ingin mengucapkan ribuan terima kasih kepada Kerajaan Negeri Sarawak kerana telah meluluskan satu Projek URDA, iaitu *Project New Road to Nanga Geremai, Kanowit* yang dilaksanakan di bawah agensi RECODA. Dengan ini, saya berhasrat untuk bertanya kepada pihak yang berkenaan, apakah status terkini bagi projek ini?

Tuan Speaker, Simpang T Kanowit ke pekan Kanowit. Semenjak siapnya Jalan Kanowit-Song-Kapit, kadar kemalangan terutama di simpang T Kanowit ke pekan Kanowit kian meningkat. Justeru itu, lokasi ini telah diisytiharkan sebagai kawasan kerap kemalangan. Keadaan ini amat membimbangkan saya kerana saya juga menggunakan jalan tersebut. Saya mencadangkan agar agensi yang bertanggungjawab boleh memasang lampu isyarat atau lampu jalan di kawasan tersebut.

Tuan Speaker, saya ingin mengetengahkan kembali mengenai permintaan rakyat saya yang tinggal di kawasan Ulu Poi dan Ulu Machan. Bagi Jalan Ulu Poi, saya telah difahamkan bahawa Jabatan Pengairan dan Saliran merupakan agensi yang bertanggungjawab untuk melaksanakan projek Jalan Ulu Poi. Saya juga difahamkan bahawa kos untuk menyiapkan jalan tersebut tidak mencukupi. Saya berharap Kerajaan Negeri Sarawak dapat menambahkan lagi kos projek tersebut kerana ia akan memberi manfaat kepada enam buah rumah panjang dan sebuah sekolah rendah. Saya juga ingin mengetahui, apakah status projek tersebut?

Bagi Jalan Ulu Machan, saya difahamkan pula bahawa pada sidang DUN yang lepas, Jalan Ulu Machan dalam proses *design stage*. Oleh itu, saya ingin mengetahui apakah status terkini juga mengenai Projek Jalan Ulu Machan untuk tahun ini?

*Penubuhan Pusat Pengumpulan, Pemprosesan dan
Pembungkusan Produk Pertanian (CPPC)*

Tuan Speaker, saya juga berhasrat agar Kementerian Pemodenan Pertanian Dan Pembangunan Negeri Sarawak dapat mempertimbangkan usul saya untuk menubuhkan Pusat Pengumpulan, Pemprosesan dan Pembungkusan Produk Pertanian (CPPC) di Kanowit. Ini pastinya dapat membantu para petani atau penternak di Kanowit yang ingin memasarkan produk-produk mereka sekali gus meningkatkan pendapatan mereka dan menaik taraf hidup mereka. Dengan adanya CPPC di Kanowit, ia juga turut menyumbang peranan dalam hasrat Kerajaan Negeri Sarawak yang ingin menjadikan negeri Sarawak sebagai pengeksport produk pertanian menjelang tahun 2030.

Bekalan Elektrik di Kanowit

Tuan Speaker, tidak dapat dinafikan bahawa tenaga elektrik adalah komponen penting sebagai pemacu pembangunan dalam pelbagai sektor selain untuk meningkatkan hidup rakyat termasuk penduduk di kawasan luar bandar. Pada kesempatan ini saya ingin menzahirkan rasa syukur dan terima kasih kepada Kerajaan Negeri Sarawak yang sangat komited dalam melaksanakan pelbagai alternatif untuk projek penyambungan bekalan elektrik yang turut melibatkan beberapa kawasan di Machan. Namun begitu, segelintir penduduk di kawasan saya masih belum ada menikmati bekalan elektrik terutamanya di kawasan ulu seperti:

- (a) Ulu Poi, Kanowit yang melibatkan 12 buah rumah panjang, sebuah sekolah dan sebuah klinik; dan
- (b) Ulu Machan, Kanowit yang melibatkan sebanyak sembilan buah rumah panjang dan sebuah sekolah.

Saya ingin bertanya kepada pihak atau agensi yang bertanggungjawab. Apakah perkembangan terkini bagi projek penyambungan bekalan elektrik ke rumah-rumah penduduk bagi kawasan tersebut?

Telekomunikasi

Tuan Speaker, usaha Premier dalam menyasarkan negara berpendapatan tinggi telah menjadi kenyataan apabila negeri Sarawak telah diiktiraf oleh Bank Dunia sebagai sebuah wilayah berpendapatan tinggi dan merupakan penyumbang utama kepada ekonomi Malaysia. Menurut Pelan Tindakan Ekonomi Digital Sarawak 2023, fasa ketiga, iaitu menjadikan Sarawak sebuah negeri digital menjelang tahun 2030. Jadi, amat besarlah harapan saya agar Kerajaan Sarawak dapat merealisasikan syarikat telco sendiri. Ia akan banyak memberi manfaat kepada rakyat dan merancakkan lagi ekonomi kita di negeri Sarawak.

Isu Sekolah Kurang Murid (SKM)

Tuan Speaker, isu kurang murid di sekolah, kebanyakan sekolah yang mempunyai kekurangan murid atau lebih dikenali sebagai Sekolah Kurang Murid (SKM) terdapat di kawasan luar bandar. Soalan saya ialah perlukah sekolah kurang murid ini diteruskan? Pihak Pejabat Pendidikan Daerah Kanowit telah memaklumkan saya bahawa sebuah sekolah rendah, iaitu SK Ulu Poi mempunyai lima orang pelajar sahaja. Dengan ini, saya ingin mencadangkan agar pelajar-pelajar di SK Ulu Poi digabungkan dengan SK Nanga Menalun. Ini kerana SK Nanga Menalun mempunyai fasiliti yang mencukupi dan mempunyai akses jalan. SK Nanga Menalun juga berada berdekatan dengan Klinik Nanga Menalun. Ini juga boleh mengurangkan kos operasi kementerian.

Dewan Masyarakat Kanowit

Tuan Speaker, dewan masyarakat ialah kemudahan penting untuk sesebuah kawasan. Oleh itu, sebuah dewan masyarakat amat diperlukan di kawasan Kanowit untuk aktiviti sukan, majlis keramaian, mesyuarat JKK dan sebagainya. Walaupun Kanowit mempunyai dewan pejabat daerah, tetapi dewan tersebut sentiasa digunakan oleh agensi-agensi kerajaan untuk program rasmi kerajaan. Saya harap Kerajaan Negeri Sarawak akan mempertimbangkan cadangan-cadangan saya untuk membina dewan masyarakat di Pekan Kanowit supaya penduduk Kanowit boleh menikmati fasiliti tersebut.

Tuan Speaker, sebelum saya mengakhiri ucapan saya, dengan sukacitanya saya menyokong penuh Usul Penghargaan Atas Ucapan Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Sarawak, Tun Pehin Sri Dr. Haji Wan Junaidi bin Tuanku Jaafar. Saya ingin mengambil kesempatan ini untuk mengucapkan Selamat Hari Raya Aidilfitri kepada masyarakat yang beragama Islam dan Selamat Hari Gawai Dayak ngagai kitak ya ke nyambut Gawai, *Gayu Guru Gerai Nyamai Lantang Senang Nguan Menua*. Sekian, terima kasih.

Timbalan Speaker: Terima kasih, Yang Berhormat bagi Machan. Lastly, I think. Just on time. Yang Berhormat bagi Serembu.

YB Encik Miro anak Simuh: Terima kasih, Tuan Speaker.

*Duduk sekawan gadis jelita,
Dengar cerita penglipur lara,
Mohon izin Dato Speaker,
Salam sejahtera pembuka bicara.*

Salam sejahtera, Salam Perpaduan Sarawak. Saya mewakili sekalian penduduk daripada pelbagai latar belakang di kawasan DUN Serembu merakamkan ucapan setinggi-tinggi penghargaan dan tahniah kepada Tuan Yang Terutama Tun Pehin Sri Dr. Haji Wan Junaidi bin Tuanku Jaafar atas pelantikan sebagai Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri Sarawak Ke-8.

Semoga pelantikan ini menjadi lambang keutuhan dan suburnya jalinan perpaduan, toleransi dan kebersamaan kita sebagai anak jati Bumi Kenyalang ini. Kami juga berdoa agar Tuan Yang Terutama Tun Pehin Sri sentiasa sihat walafiat, dalam menjalankan tugas dan tanggungjawab harian dalam Bersama-sama kita membangunkan dan membawa Sarawak dalam serba-serbi keadaan ke tahap yang lebih tinggi dan membanggakan.

Pada kesempatan ini juga, sekali lagi saya mewakili sekalian masyarakat di DUN Serembu, saya merakamkan ucapan takziah kepada seluruh ahli keluarga Almarhum Tun Pehin Sri Abdul Taib bin Mahmud, mantan Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri Sarawak ke-7 yang telah meninggalkan kita buat selamanya pada 21 Februari 2024 yang lepas. Kita doakan semoga roh beliau ditempatkan dalam kalangan golongan yang beriman dan beramal soleh. Segala jasa dan pengorbanan Tun Pehin Sri Abdul Taib selama 60 tahun hidup beliau menjadi inti pati jelas kepada apa yang kita kecapi sekarang. Tidak ada sesiapa yang mampu menidakkan apa yang telah beliau sumbangkan kepada bumi Sarawak terutama sekali perjuangan beliau dalam melindungi dan mempertahankan kepentingan Sarawak daripada dicampuri kerakusan kuasa pihak-pihak tertentu.

Tuan Speaker, dalam ucapan Tuan Yang Terutama, jelas sekali banyak berkisar tentang kelestarian alam sekitar, kemampanan ekonomi dan kesinambungan pembangunan yang berterusan bagi Sarawak. Inti pati ucapan beliau yang menyentuh jelas akan isu yang berkaitan dengan perubahan iklim sejagat dan komitmen Sarawak dalam mencapai sasaran karbon sifar menjelang tahun 2050 amat menarik sekali dan harus menjadi agenda jelas. Sarawak dalam kita bersama menongkah perjalanan menjadikan Sarawak wilayah berpendapatan tinggi melalui perancangan rapi PCDS menjelang tahun 2030. Di bawah kepimpinan YAB Premier, Sarawak telah bergerak begitu pantas ke arah wilayah berteknologi tinggi, baik dalam ekonomi digital, penggunaan IOT ke tahap semaksima mungkin dan penjanaan tenaga hijau yang boleh diperbaharui. Penjanaan tenaga hijau terutamanya, menjadikan Sarawak satu-satunya wilayah di Malaysia ini yang telah mencapai penggunaan tenaga hijau (*green energy*) hampir ke tahap 70%.

Penjanaan kuasa tenaga hijau dan boleh diperbaharui ini menjadikan Sarawak sebagai pelopor dan pemain utama di rantau ini, bahkan sebahagian tenaga yang kita janakan ini telah mampu kita eksport ke negara dan wilayah jiran kita. Bahkan, dalam masa terdekat ini, kita juga bakal mengeksport tenaga ke Singapura melalui kabel dasar laut dalam memenuhi keperluan tenaga di republik tersebut. Dengan siapnya semua projek dan prasarana penjanaan tenaga hijau yang semakin rancak dibangunkan sekarang, adalah menjadi impian dan aspirasi kita untuk melihat Sarawak menjadi satu-satunya wilayah yang 100% tenaganya dijana melalui sumber hijau dan boleh diperbaharui menjelang tahun 2050.

Tuan Speaker, di sini juga saya mengambil kesempatan untuk mengutarakan beberapa isu yang berkait rapat dengan permasalahan masyarakat di kawasan saya dan mungkin juga kawasan-kawasan lain yang memerlukan pencerahan dan perhatian dari pihak kementerian yang berkenaan.

Tuntutan Pampasan Tapak Tanah Pencawang Elektrik Sarawak Energy Berhad (SEB)

Isu ini telah terlalu lama berlanjutan dan sering kali pemilik-pemilik tanah ini datang berjumpa dengan saya untuk memohon bantuan bagaimana isu pampasan dapat diselesaikan. Ada antaranya sudah berlanjutan lebih dari 10 tahun hingga ada pemilik asalnya yang telah meninggal dunia tanpa menikmati sesen pun hasil pampasan yang mereka tunggu-tunggukan.

Apabila saya mengajukan persoalan ini kepada pihak SEB, mereka menjelaskan pembayaran telah dibuat kepada pihak *land & survey* dan menunggu keputusan akhir pihak *Land & Survey* untuk membuat pembayaran. Bila dirujuk pula dengan pihak *Land & Survey*, dikatakan pula perlu menunggu pengesahan pihak SEB. Sudah umpama lagu, bangau oh bangau yang tidak tahu apa kesudahannya. Jalan terbaik ialah saya membawa perkara ini ke Dewan yang mulia ini agar pihak kementerian dan jabatan yang berkenaan dapat memberikan jawapan yang menjadi penyelesaian kepada permasalahan ini.

Jangkauan Liputan Jaringan Telekomunikasi yang Kurang Memuaskan

Saya berterima kasih kepada kerajaan prihatin Sarawak yang dengan sedaya upaya membangunkan jaringan telekomunikasi melalui inisiatif Kerajaan Sarawak sendiri. Walaupun kita sedia maklum, perkara yang berkaitan dengan telekomunikasi adalah di bawah Kementerian Persekutuan, akan tetapi disebabkan kelembapan pihak tersebut menyediakan perkhidmatan jaringan telekomunikasi yang lebih efisien ini, Sarawak tiada pilihan lain kecuali untuk campur tangan demi memberi perkhidmatan terbaik kepada rakyat.

Walaupun kebanyakan kawasan dan kampung di DUN Serembu telah dilengkapi dengan jaringan dan pencawang telekomunikasi yang agak menyeluruh, akan tetapi masalah *coverage* yang lemah sering kali menjadi isu utama. Sering kali kita mendengar keluhan daripada masyarakat pengguna yang mengatakan *got tower, no line*. Antara kawasan *stress* liputan yang agak terdesak di DUN Serembu ialah;

- (a) Kawasan sekitar Pekan Paku, SMK Paku, Kampung Podam, Kampung Sibulung dan Kampung Merembah;
- (b) Kawasan sekitar Kampung Kopit dan Kampung Sega; dan
- (c) Kawasan sekitar Kampung Tonga, Kampung Puak dan Kampung Sinaan.

Mohon pihak yang berkenaan untuk mengambil maklum akan kawasan-kawasan tersebut agar jaringan telekomunikasi kawasan-kawasan tersebut dapat dipertingkatkan dalam masa terdekat.

Tempat Pembuangan Sampah yang Amat Mendesak bagi Daerah Bau

Daerah Bau dengan jumlah penduduk melebihi 70,000 sememangnya antara daerah luar bandar yang berpenduduk padat. Akibat kepadatan penduduk ini, maka lebih banyaklah sampah-sampah domestik mahupun industri yang dihasilkan. Maka, tempat pembuangan sampah terbuka sedia ada di Jalan Jambusan sudah tidak mampu lagi menampung jumlah sampah yang dikutip dan dibuang di tempat pembuangan tersebut. Penduduk kampung berdekatan juga sering mengadu mengenai bau busuk dari tempat pembuangan sampah tersebut yang mengganggu kehidupan harian mereka.

Sebab itu, saya bertanya kepada Kementerian Kesihatan Awam, Perumahan dan Kerajaan Tempatan berkenaan pembinaan tapak baru *sanitary landfill* yang telah dirancang sebegitu lama bagi mengendalikan sampah sarap dari Daerah Bau dan Lundu akan status terkini. Bilakah *sanitary landfill* yang baru ini akan siap dan apakah perkembangan terkini berkenaan projek tersebut?

Harapan kami adalah semoga projek ini dapat dipercepatkan dan dapatlah diguna pakai supaya tempat sedia ada ditutup dan dipulihkan (*rehabilitate*) dan tidak lagi membimbangkan kampung-kampung berdekatan.

Penukaran Hak Milik atau Waris Pemilik Senapang Patah

Untuk makluman Tuan Speaker, syarat-syarat pindah milik sedia ada hanya membenarkan waris dari keturunan anak sahaja yang layak diperturunkan hak milik senapang patah tersebut. Berlaku masalah di kawasan saya apabila pemilik senapang patah sedia ada tidak ada anak untuk diwariskan senapang patah tersebut. Persoalannya, bolehkan syarat-syarat pindah milik tersebut ditukar supaya senapang patah tersebut dapat dipindah milik kepada adik beradik si pemunya senapang patah? Ini adalah untuk mengelak senapang patah tersebut daripada dilupuskan sebegitu sahaja dan boleh digunakan oleh adik-beradik pemunya untuk tujuan berburu dan menjaga kawasan kebun mereka... (*Interruption*)...

Timbalan Speaker: Yang Berhormat, Yang Berhormat; how many minutes do you think you can finish your speech... *(Interruption)*...

YB Encik Miro anak Simuh: *Three, four pages* la.

Timbalan Speaker: We have until 6.30 p.m., although you have something about nine plus minutes.

YB Encik Miro anak Simuh: I think I can finish by that *la*.

YB Encik Miro anak Simuh: Yeah... *(Interruption)*...

Timbalan Speaker: Otherwise, I have to make a ruling... *(Interruption)*...

YB Encik Miro anak Simuh: It's okay, it's okay, I can finish by that.

Timbalan Speaker: Ok, carry on.

YB Encik Miro anak Simuh: Thank you.

Lantikan Tambahan Ketua Masyarakat atau Penghulu bagi Kawasan DUN Serembu

Penambahan jawatan penghulu amat mendesak bagi kawasan saya di DUN Serembu. Permohonan ke Pejabat Residen Bahagian Kuching telah dimajukan beberapa tahun yang lepas bagi mencadangkan kawasan pentadbiran penghulu di DUN Serembu ditambah dalam melicinkan lagi aspek pentadbiran dan urusan masyarakat setempat. Untuk makluman Dewan yang mulia ini, hanya terdapat empat penghulu yang menjaga 48 buah kampung di DUN Serembu dengan Penghulu Zon Serembu menjaga 20 kampung di kawasan pentadbiran beliau dan Penghulu Zon Krokong menjaga 19 kampung di bawah pentadbiran beliau.

Justeru itu, saya mencadangkan agar diberi tambahan dua penghulu baharu supaya penduduk Zon Serembu dan Krokong ini dapat dipecah dua dan ditadbir oleh dua orang penghulu baharu. Jumlah kampung sedia ada yang ditadbir oleh seorang penghulu adalah terlalu banyak dan tidak memungkinkan urusan pentadbiran yang lebih efisien dan menyeluruh. Adalah menjadi harapan saya juga agar cadangan dan permohonan kami mendapat kelulusan dalam masa terdekat ini.

*Sokongan Kementerian dan Jabatan Berkenaan
Projek Penanaman Kopi Berkelompok di Daerah Bau*

Untuk makluman Tuan Speaker, kawasan saya di DUN Serembu secara spesifiknya di kawasan Tringgis dan Krokong telah ditanam dengan lebih daripada 55,000 pokok kopi jenis *liberica* semenjak dari tahun 2021 lagi. Saya berterima kasih kepada pihak Jabatan Pertanian Sarawak melalui peruntukan *Agriculture Facilitation Fund (AFF)* kerana telah membantu saya merealisasikan impian untuk menjadikan kawasan ini sebagai *coffee belt* atas kesesuaian tanah di kawasan tersebut. Terdapat seramai 180 peserta daripada kalangan pemilik-pemilik tanah NCR terlibat dalam projek ini. Ada di kalangan peserta yang telah mulai menuai hasil daripada tanaman kopi ini dan ada sebahagian peserta memperoleh pendapatan sampai RM5,000 sebulan daripada hasil tuaian mereka. Sasaran kita adalah untuk menanam sekurang-kurangnya 100,000 pokok kopi menjelang tahun 2026 dengan kapasiti tuaian tahunan sekurang-kurangnya 1,000 tan setahun apabila kesemua kopi ini mula mengeluarkan hasil... *(Interruption)*...

Timbalan Speaker: Yang Berhormat, you can wind up, one minute.

YB Encik Miro anak Simuh: One minute?

Timbalan Speaker: Because it's less than two minutes... *(Interruption)*...

YB Encik Miro anak Simuh: Oh, 6:30 p.m... *(Interruption)*...

Timbalan Speaker: Less than two minutes now... *(Interruption)*...

YB Encik Miro anak Simuh: Give me two minutes, huh? Pemantapan industri ruminan... *(Interruption)*...

Timbalan Speaker: Anyway, I think I better make some ruling, and you have about six, seven minutes while under Standing Order 91, I have to announce that we will just exceed 6.30 p.m. We go beyond 6.30 p.m. just, only just for you to finish your speech.

YB Encik Miro anak Simuh: Until I finish my speech...*(Interruption)*...

Timbalan Speaker: Within the time prescribed, please.

YB Encik Miro anak Simuh: Ok sure, thank you, Tuan Speaker.

Harapan saya adalah agar pihak Jabatan Pertanian memberi tumpuan khusus kepada komoditi kopi yang dilihat mempunyai potensi cerah untuk diketengahkan kepada petani-petani kita di kawasan luar bandar. Dengan adanya komoditi seperti ini, akan lebih banyak lagi tanah-tanah NCR yang boleh dibangunkan untuk tujuan tanaman kopi yang ternyata memberi pulangan lumayan kepada petani. Kawasan saya telah membuktikannya. Apa yang kita perlukan ialah sokongan berterusan pihak kementerian dan jabatan agar keyakinan petani akan sentiasa tinggi dan mungkin suatu hari nanti kita akan menjadi antara pengeluar biji kopi utama di wilayah ini.

*Pemantapan Industri Ruminan dalam Memenuhi
Keperluan Makanan dan Food Security*

Tuan Speaker, tahap kebergantungan tinggi Sarawak kepada pengimportan makanan berasaskan daging perlu dilihat sebagai satu peluang untuk kita mempertingkatkan lagi industri ruminan di Sarawak. Dengan peratusan *Self-Sufficient Level (SSL)* yang rendah, kita berharap pihak kerajaan dan kementerian memberi tumpuan penuh dalam kita membangunkan lagi industri ke kapasiti dan *intensity* yang lebih tinggi dalam mencapai SSL sekurang-kurangnya 80%. Dengan keluasan tanah sedia ada dan juga Jabatan Perkhidmatan Veterinar (DVS) yang diwujudkan semenjak tujuh tahun lalu, saya rasa tidak menjadi halangan untuk kita terus memandang ke depan dalam industri ini.

Terbukti industri penternakan lembu, kambing, biri-biri, rusa dan *rabbit* mempunyai masa depan dan permintaan yang tinggi, bukan sahaja di peringkat domestik, tetapi juga daripada negara-negara jiran yang berdekatan. Sehubungan itu, peranan kementerian adalah amat penting dalam membentuk kerjasama dengan mana-mana pemain industri yang berminat untuk menerokai industri ini. Kami di DUN Serembu mengorak langkah awal dengan peruntukan melalui *Greater Kuching Coordinated Development Agency (GKCDA)* akan membangunkan kawasan seluas 200 ekar sebagai projek perintis penternakan lembu *feedlot* jenis baka premium untuk pasaran domestik dan juga untuk tujuan eksport di masa akan datang. Semoga projek ini mendapat kerjasama penuh dari pihak kementerian dan DVS dalam kita memacu industri daging ke tahap yang lebih tinggi.

Kekurangan tenaga pakar dan veterinar juga dilihat antara faktor yang mungkin merencatkan perancangan untuk memajukan industri ini. Justeru itu, kita mohon agar pihak kementerian melalui DVS menambah pakar ruminan dan juga pakar veterinar dalam kita menyediakan perkhidmatan kepada penternak-penternak di masa akan datang.

Keselamatan Pengguna di Lebuhraya Pan Borneo

Tuan Speaker, Projek Lebuhraya Pan Borneo merupakan satu projek mega di Sarawak yang bakal menjadi catalyst kepada perubahan landskap pembangunan dan penjana ekonomi

Sarawak. Dengan siapnya projek ini, ia memudahkan pergerakan penduduk, barangan dan juga perkhidmatan ke seluruh Sarawak dengan cepat dan efisien. Cuma apa yang membimbangkan kita ialah isu yang berkaitan keselamatan di sepanjang jajaran Lebuhraya Pan Borneo ini. Belum pun siap dan dibuka sepenuhnya, kita telah melihat begitu banyak kemalangan yang berlaku di sepanjang jajaran ini.

Kita berharap pihak JKR mula merancang untuk membentuk pasukan peronda di sepanjang jajaran Lebuhraya Pan Borneo dan lebih banyak papan tanda keselamatan dipasang bagi memastikan pemandu diberi tanda amaran awal berkenaan kemungkinan bahaya di hadapan. Pasukan peronda ini penting sebagai pasukan utama yang akan bertindak jika berlaku sebarang jenis kemalangan di sepanjang jajaran lebuhraya ini sebelum bantuan lain tiba.

Tuan Speaker, sebelum mengakhiri ucapan saya, rasanya belum terlambat untuk saya mengucapkan Selamat Hari Raya Aidilfitri kepada semua rakan-rakan yang beragama Islam. Ucapan Selamat Hari Gawai untuk rakan-rakan Dayak yang bakal menyambut perayaan Gawai tahun ini. Tuan Speaker, saya mohon menyokong. Terima kasih.

Timbalan Speaker: Terima kasih, Yang Berhormat Serembu. You have got the time we need. Now, I have one *pantun*.

*Batu Lintang YBnya mandiri,
Kita bersidang semula esok hari.*

Ahli-ahli Yang Berhormat, the sitting is now adjourned, and the House shall resume its sitting at 9.00 a.m. tomorrow, Insya-Allah.

(Mesyuarat ditangguhkan pada pukul 6.33 petang)